

AKADEEMIA

SP, 3+7 87

VABARIIGI AASTAPÄEVAKS - - - - -	A. PIIP
TAMMSAARE KUI KULTUURIKRIITIK JA INTELLEKTUALISMI AGOONIA - - - - -	A. ANNIST
TEADUSLIKU JÄRELKASVU KÜSIMUSEST - - - - -	A. LUHA
ÜLIKOOI ASSISTENTIDEST - - - - -	ED. BAKIS
VÕÖRKEEL JA VÄIKELAPS - - - - -	A. KOORT
MÕNEDEST ÜRGELEMENTIDEST KIRJANDUSES - - - - -	A. ORAS
SADA AASTAT ÕPETATUD EESTI SELTSI - - - - -	O. LIIV
VÄLISPOLIITILINE RINGVAADE - - - - -	A. PIIP

NR. 1 · VEEBRUARIKUU · 1938

EESTI VABARIIGI 6. KLASSILOTERII PLAAN

I KLASS	II KLASS	III KLASS	IV KLASS
Loosimine 30. ja 31. märtsil 1938. a.	Loosimine 28. ja 29. aprillil 1938. a. Eelmise klassi piletite vahet. lõpet. 22. aprillil 1938. a.	Loosimine 30. ja 31. mail 1938. a. Eelmise klassi piletite vahetamine lõpet. 23. mail 1938. a.	Loosimine 2., 3., 4., 5., 6., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 15., 16., 17. ja 18. augustil 1938. a. Eelmise klassi piletite vahetamine lõpetatakse 26. juulil 1938. a.
Suurim võit Kr. 25.000 (õnnelikul juh.)	Suurim võit Kr. 25.000 (õnnelikul juh.)	Suurim võit Kr. 25.000 (õnnelikul juh.)	Suurim võit Kr. 80.000 (õnnelikul juh.)
Kr. Kr.	Kr. Kr.	Kr. Kr.	Kr. Kr.
1 preemia 10.000 — 10.000	1 preemia 10.000 — 10.000	1 preemia 10.000 — 10.000	1 preemia 30.000 — 30.000
1 võit 15.000 — 15.000	1 võit 15.000 — 15.000	1 võit 15.000 — 15.000	1 võit 50.000 — 50.000
1 " 7.000 — 7.000	1 " 7.000 — 7.000	1 " 7.000 — 7.000	1 " 25.000 — 25.000
1 " 5.000 — 5.000	1 " 5.000 — 5.000	1 " 5.000 — 5.000	1 " 15.000 — 15.000
2 võitu à 3.000 — 6.000	2 võitu à 3.000 — 6.000	2 võitu à 3.000 — 6.000	2 võitu à 10.000 — 20.000
10 " " 1.000 — 10.000	10 " " 1.000 — 10.000	10 " " 1.000 — 10.000	2 " " 7.000 — 14.000
10 " " 500 — 5.000	10 " " 500 — 5.000	10 " " 500 — 5.000	4 " " 5.000 — 20.000
10 " " 200 — 2.000	10 " " 200 — 2.000	10 " " 200 — 2.000	10 " " 3.000 — 30.000
25 " " 100 — 2.500	25 " " 100 — 2.500	25 " " 100 — 2.500	15 " " 2.000 — 30.000
120 " " 20 — 2.400	150 " " 20 — 3.000	100 " " 30 — 3.000	50 " " 1.000 — 50.000
1000 " " 10 — 10.000	1200 " " 10 — 12.000	1000 " " 12 — 12.000	50 " " 500 — 25.000
3820 " " 5 — 19.000	3590 " " 7 — 25.130	3848 " " 9 — 34.632	260 " " 100 — 26.000
5000 võitu + 1 pr. = 94.000	5000 võitu + 1 pr. = 102.630	5008 võitu + 1 pr. = 112.132	46.248 võitu + 1 pr. = 768.983
Pileti hind klassiviisi ostes iga klass 2 krooni; kõik 4 klassi korraga ostes 8 krooni			
Poolp. " " " " 1 " " 4 " " " 4 "			
Piletir. (4 p.) hind klv. " " " 8 " " 4 " " " 32 "			
Poolpr. (4 poolpl.) hind klv. ostes iga " 4 " " 4 " " " 16 "			

Kes soovib osta teise, kolmanda või neljanda klassi pileti, ilma et tal oleks eelmise klassi piletit, peab maksma ka kõigi eelmiste klasside hinna.

Klassiviisi müüakse pileteid Riigi Klassiloterii pilettite müügikohtades, pankades, postiasutistes jne. Iga klassi pilettite müük algab eelmise klassi võitjate nimekirja avaldamisest ja kestab loosimiseni. Pilettite müük kõigi nelja klassi jaoks korraga müüakse ainult pilettite keskmüügikohas Riigi Trükkikojas, Tallinnas, Niine tän. 11. Postiteel saadetakse pilettite müük välja pilettite keskmüügikohast Riigi Trükkikojast Tallinnas, kui tellija on saatnud ette pileti hinna ja saatkulu 10 senti iga saatmise kohta. Lunasaadetsena postiteel saadetakse pilettite müük välja ainult klassiviisi keskmüügikohast, kui tellija on saatnud ette lunasaatekulu 25 senti hiljemalt 20 päeva enne loosimist.

Võidu korral I, II või III kl. võidavad pilettiraamatus kõik 4 piletit, sest iga võitnud raamatu numbri kohta loositakse selle raamatu 4 pileti vahel välja 4 võitu.

IV kl. langeb igale raamatule kindlasti üks võit, mis loositakse kohe selle raamatu 4-ja pileti vahel.

AKADEEMIA

NR. 1 (7)

VEEBRUAR

1938

VABARIIGI AASTAPÄEVAKS

Nagu üksik inimene peatub oma sünnipäeval, nii teeb seda ka iga uuemal ajal tekkinud riik. Kuid selle olulise vahega, et üksiku sünnipäeva aastate arvu kasv kutsub välja teatud kurbust, — kuna aga riigi vanem iga annab tunnustust teatud stabiilsusest, on seega rõõmustav sündmus.

Sel aastal loeme oma riigi vanust juba kahekümneaastaseks — rahvaste elus lühike aeg, kuid siiski väärt eriliseks märkimiseks.

Eesti riiklikus arenemises 24. veebruar 1918. a. ei ole isoleeritud tähtpäev, kuid tähtis mitte ükski iseseisva Eesti vabariigi väljakuulutamise pärast, vaid ka tolle läbi, et sel päeval viimane Vene sõdur lahkus meie maalt jäädavalt, seni valitseva Vene võimu esindajana. See oli lüli pikas arenemiskäigus, mille juured ulatuvad kaugesse minevikku, sest Eesti rahvas ei ole sajandite jooksul kaotanud püüdu iseseisvuse järele. Põlvest põlve on temas kestnud salajane lootus, et hoolimata võõraste rahvaste vägivalda-valitsusest veel kord Eestis aeg tuleb, mil „kõik pihrad kahest otsast lausa löövad lõkendama“ ja „et kord Kalev koju jõuab oma lastel õnne tooma“. „Nüüd on see aeg käes,“ sõnab 24. II 1918 manifest osustavalt. Ja täie õigusega.

Meie tunneme kõik seda võitlust meie rahva omavalitsuse eest, mis seotud Jakobsoni nimega. Meie teame ka, et Jakobsoni jumaldajate hulgas noori tulipäid prohveteid leidis, kes kaugemale nägid kui tolleaaja mõistlikkus lubas.

XX sajand oma kultuurilise ja majandusliku arenemise tõusuga, mis seotud meil Jaan Tõnisoni ja Konstantin Pätsi nimedega, ühenduses kogu Venemaal toimunud industriaalse revolutsiooniga, muutis põhjalikult olevad suhted, nii et 1905. a. revolutsioon meil valmistatud pinnale langes ning üles seadis need nõudmised, olgugi kaugel tulevikuna, mille teostamisele sai asuda vaid tosin aastaid hiljem, pärast karistussalkade vägivalda, musta reaktsiooni surve ja Maailmasõja laastamise. Viimaks katkes kannatus. Venemaal toimus 1917. a. võidukas märtsi revolutsioon. 12. aprillil 1917. a. kinnitas Vene Ajutine Valitsus Eesti omavalitsuse seaduseelnõu, mis meie eneste poolt esitatud, mille järgi Eesti maa-ala üheks administratiiv-üksuseks liideti kogu praeguses maa-alas, peale Petseri. Eesti valitsemine anti rahva poolt valitud Maapäeva ehk Maanõukogu hoolde, ühes Vene valitsuse komissariga, kelle üles-

andeks oli seaduslikkuse järelvalve. Juba oma esimesel koosolekul 14. juulil 1917. a. toonitab Maanõukogu vaid oma ülemineku-aja laadi, „fundes Eesti üleüldises valitsemises ja kohaliku omavalitsuse ajaloolises korraldamises ainult esimest ülemineku astet tema lõpulikule autonoomia korraldamisele demokraatlistel alustel föderalistlikes Venemaa vabariigis“. Eesti juriidiline seisukord 1917. a. sarnanes märksa Inglise ennastvalitsevatele või autonoomsetele dominioonidele. Järgnev revolutsiooni keerd kui ka sündmuste mitmekesisus Eestis kutsub esile maa omavalitsuse tugevnemise, eriti peale selle, kui 20-dal juulil loodi ajutine „Maavalitsus“. Sakslaste Riiga sissetungimine toob teravalt üles uuesti küsimuses, mis saab Eestist, ja 25. aug. 1917 peab Maapäev oma täitsa salajase koosoleku, kus juba selgesti kõlab vajadus Vene riigist täitsa lahku lüüa, milleks eeltööde tegemine ette võetakse uue valimisseaduse kokkuseadmise näol Eesti Asutava Kogu jaoks. Huvitav jälgida, kuidas revolutsiooni keerises hüüdsõnad, mis eile alles olid meie kõrgem unistus, täna juba kõrvale heidetakse, et uut suuremat nõudmist üles seada, ja jällegi ainult selleks, et seda juba homme omakorda nurka heita, ning ajanõuetest aru saades, kuulutada nõudmist, mis täna vahest juba võimalik ning seega sunduslik. 1917. a. revolutsiooni algul unistasime autonoomiast — veel aprillis oli see meie üldine hüüdsõna. Kuid eelarvamisteta terava pilguga sündmusi analüseerides, ajaloolisi õppetunde arvesse võttes, selgus, et laialdane autonoomia leiab suur-venelaste poolt endiselt vastuseisu. Ning kui juba võidelda tuleb, siis tulgu võitlus, kuid seame sihi kõrgemale kogu Vene maailmariigi struktuuri muutmiseks — unitaariigi asemele astugu föderatiivriik, kus Eesti on sarnane osa ühes teiste rahvusriikidega. See oli juba meie juuni-augusti hüüdsõna.

Kui aga Vene valitsus kurdiks jäi ka sellele hüüdele ühisriiklusest, ning sündmustik Eesti küsimuse rahvusvaheliseks ähvardas teha, kuuleme juba 25. augustil 1917. a. Maapäeva koosolekul arutusi Eestist kui iseseisvast riigist ja vajadusest, kas mitte teiste Lääne-Vene võõrrahvastega ühineda. Või jälle kõneldakse Põhjariikide liidust. Sellest tehakse ka praktilised järeldused — rahvale avaldatakse üleskutse sakslaste sissetulekul mitte maalt lahkuda, kuna tuleb eeltöödega alata juhuks, kui Eesti küsimus tõelikult rahvuslikuks muutub.

Maapäev ja Maavalitsus hakkavad talitama tegelikult iseseisvatena, protesteerides Vene võimude tegevuse vastu, küll venelaste eneste, küll välismaa ja välisriikide ees, nagu see sündis 26. X venelaste laastamise vastu meie maal.

Ja kui siis enamline revolutsioon Peterburis 1917. a. oktoobris nime-lise Vene Ajutise Valitsuse kukutas, siis astus juba kõvenenud Maapäev uuesti kokku, et maa saatuse asjus lõpulikku ning kindlat otsust teha, seda enam, et Saaremaa sakslaste kätte langemisega Eesti küsimus oli igatahes juba muutunud rahvusvaheliseks. Pärast mitmepäevalist omavahelist nõupidamist otsustati resolootset võitlust alata lahkulöömiseks sellest uppunud Vene maailmariigi laevast, mille külge meie väikene Eesti paadikene ajalooliselt vaid lühikest aega vastu rahva enamuse tahtmist oli seotud, et pääseda lõplikust hukkumisest. 28. nov. 1917. a. koosolek on see konstitueeriv moment, kus Maapäeva otsusel tekib Eesti

kui iseseisev riiklik üksus. Tema otsustab „riikliku korra äramääramiseks, demokraatia ja täieõigusliku võimu loomiseks Eestimaa, ja teiste küsimuste otsustamiseks Eesti Asutav Kogu kokku kutsuda“. Edasi, Eesti Maanõukogu tunnistab ennast Eestimaa ainsamaks kõrgema võimukandjaks, kelle määruste ja korralduste järgi kõikidel Eestimaa maal tuleb käia kuni Maanõukogu poolt demokraatliku valimisseaduse põhjal viibimata kokkukutsutav Eesti Asutav Kogu kokku astub, et Eestimaa riiklikku korda kindlaks määrates maale loomulikku seadusandlust ja valitsuslikku võimu luua. Selleks ajaks, kui Eesti Maanõukogu koos ei ole, antakse Maanõukogu juhatusele ja vanematekogule ühes maa-valitsuesga kui Eestimaa kõrgema võimu esindajale õigus rutulisi määrusi ja käskusid Eestimaa elu korraldamiseks välja kuulutada ja maksma panna, kuni Maanõukogu kokku astudes nende määruste kohta oma otsuse annab.¹

Ükski elav olevus ei sünni ilma valuta. Ja samuti ei sünni ka uus suveräänne riik ilma raskusteta. Ainult võitluse, ja verise võitluse läbi saavutab rahvas vabaduse.

Ka meie riigil on need sünnistaadiumid olnud läbi teha. Esimene järk — riikliku võimu organiseerimine lõppes küll 28. XI 1917 Maanõukogu deklaratsiooniga kõrgemast võimust ja Eesti Asutavast Kogust, mille järgi kõrgema võimu teostamine anti erilise direktooriumi kätte. Kuid 1917. a. sügisel veel maal viibivad demoraliseeritud Vene maa-vägede osad ja pea kogu Balti mere laevastik ühes Venest suurte sõjatehaste jaoks sisseveetud võõraste töölistega, põhjenedes oma füüsilisele jõule, löid Tallinnas oma „Nõukogude valitsuse“. Nõuti Maanõukogult ja Maavalitsuselt võimu üleandmist. Algas pinev põrandaalune võitlus Eesti iseseisvuse eest. Astuti ühendusse välisriikidega. Leiti olevat vajaline Eesti riigile anda kindlamat kuju, teda iseseisvaks vabariigiks välja kuulutades ning temale nõutada tunnustamist välisriikide poolt erisaatkondade läbi, üle andes neile 24. jaan. 1918. a. allakirjutatud memorandumid. Asjaolusid tehakse rahvale teatavaks seletuskirja kaudu. Teravalt lükatakse tagasi ettepanekud palve avaldamisest, et Saksa väed sisse marsiks Eestisse, et välja lüüa Vene vägesid.

Peterburis asuvate liitriikide saadikutele teatatakse Eesti otsusest saada iseseisvaks, millistele püüetele liitriigid avaldavad oma poolehoidu. Katkestatud Eesti Asutava Kogu valimistel 70% rahvast pooldab Eesti riigi iseseisvust. Eesti ja Liivi rüütelkonnad annavad omalt poolt Stokholmis Vene Nõukogude valitsuse esindajale märgukirja, et rüütelkonnad, põhjenedes Uusi-Kaupunki rahulepingule, on tunnustanud nüüdsest peale Eesti- ja Liivimaa Venemaast lahutatuks. Samal ajal paluvad nad võtta Eestimaa Saksa sõjavägede kaitse alla, mille vastu protestib Stokholmi jõudnud Eesti Maapäeva esindaja. Ta mainib, et Maapäev on ainukene Eesti maa ja rahva esindaja, ning et see on Eesti 15./28. nov. juba iseseisvaks riigiks kuulutanud, kes tahab olla erapooletu riigina rahvusvahelise kindlustuse all, ja oma piirid lahti hoida kõigile rahvastele kaubanduslikuks läbikäimiseks. Veebruari algul 1918. a. lõpevad veni-

¹ 1917. a. 28. nov. Maanõukogu otsuste juriidilise analüüsi kohta vt. A.-T. Kliimanni 28. nov. koguteoses „Vabaduse tulekul I lk. 20 jj.

nud rahuläbirääkimised sakslaste ja venelaste vahel Brest-Litovskis kuulsa Trotski vormeliga — „rahu küll ei ole, aga sõda ka mitte“. 18. veebr. 1918 algavad sakslased sõjategevust ja sissetungimist Eestimaale. Eesti volitatud direktorium (Maapäev, Vanematekogu ja Maavalitsus) otsustavad kogu võimu anda 19. veebr. erilise Päästekomitee kätte (K. Päts, J. Vilms ja J. Kukk, viimast asendas hiljem haiguse tõttu K. Konik). Haapsalus sõlmib 1 Eesti Polk erapooletuse kartelli Saksa väega, Eesti riigi väeosana. 23. veebr. 1918 sakslased jõuavad Pääsküla alla, kus neile Päästekomitee oma eridelegatsiooni (K. Konik, N. Reek) vastu saadab läbirääkima, et sissemarssimine Tallinnasse viibiks. Seda vaheaega kasutatakse ära, et Eesti riiklikule korraldusele ka väliselt anda juriidiliselt kohast kuju J. Kuke koostatud erilise manifesti teel Eestimaa rahvastele, mis avaldatud „Eesti Maapäeva Nõukogu“ nimel, mille all tuleb nähtavasti mõista 28. XI 1917 otsuses ettenähtud erikolleegiumi, mitte aga Vanemate kogu üksi, olgugi et siin võib olla ka lihtsa ebatäpsusega tegemist. Manifest toonitab, et Eesti on saanud iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks, kus kodanikud on üheõiguslikud, rahv.-autonoomia, vabadused, kohtud, omavalitsused, miilitsad, ja on maa, kes kellegagi ei sõdi. Samal ajal moodustatakse Ajutine Valitsus peaminister Pätsiga eesotsas ja korraldatakse riikliku elu atribuute.

Säärane on lühikene käik, mis meid 24. veebruari sündmusteni viis ja 24. veebruari akti sisu. Arutades seda manifesti, näeme, et manifest ei ole muud kui akt, mis Eesti riiklikule arenemisele kindla kuju annab ja kokkutulemata jäänud Asutava Kogu asemel riikliku korra kindlaks määrab. See ei ole mitte konstitueeriv, vaid konstitutsiooniline akt, mis aga ei vähenda selle akti ega ka selle päeva ajaloolist väärtust. Tema on meie iseseisvuse edaspidise arenemise nurgakivi ja harjunult pühitseme meie seda päeva oma vabariigi loomise tähtpäevana.

Välised sündmused arenesid peale selle kiirelt ja tõid alati enesega kaasa uudiseid: kord kurbi, kord rõõmsaid. Kuid mitte iseenesest ei tulnud need sammud, ajaloolised tähised, mida pühitseme, vaid need on mõtleva rahva, mõtlevate ja julgete tegelaste otsustavad kokkuvõtted ja vajatud sammud, toetatud kogu rahva tahtest, välja kasvanud oma vajadusest ja üldisest poliitilisest ja sõjalisest seisukorrast. Olud olid rasked, väljavaateid pea mingisuguseid, kuid just see äärmiselt rõhuv õhkkond andis jõudu võitlemiseks ja vastupanemiseks. „Pea püsti, mitte norutada“, oli üldiseks juhtnööriks. Üksik inimene võib langeda, mõtte ja rahvas elab edasi. See on õpetus, mida meie neist päevist omale üle võtta võime. Peab olema selge silm ja julgust tõe üle näkku vaadata, enesedistsipliini ja tahtet toimimiseks, et maitsta iseseisvuse võrratumat head rahva majanduslikus, kultuurilises ja poliitilises arengus. Olgu lisaks tähendatud, et 28. nov. 1917. a. Eesti iseseisvuse ja omariikluse algtähtpäevana märkimine ei ole tekkinud nüüd tagant järele, vaid veel enne 24. II 1918. Säärast arusaamist leiame juba 4. II 1918. a. J. Tõnissoni ja 20. III 1918 välisdelegatsiooni nootides, mis esitati välisriikidele. Ka meie omariikluse suhtes kõige tähtsam dokument — Tartu rahu — loeb Eesti suveräänse riigi tekkimise tähtpäevaks 15. (28.) nov. 1917 (art. XI).

A. Piip

TAMMSAARE KUI KULTUURIKRIITIK JA INTELEKTUALISMI AGOONIA

1.

Loojat austame kõige paremini sellega, et austame ja mõistame õieti tema loomingut, tema isiku tähtsaimat osa. Lubatagu seepärast, et ka Tammsaare juubeli puhul siin püütakse edendada just tema loomingu õigemalt mõistmist, vaadeldes selle mitmepalgelisest väärtuste hulgast eriti üht liiki, ta psühholoogilis-filosoofilisi elutarkusi, ta ideoloogilist põhidünaamikat.

On ju teada, et Tammsaarest võib kõnelda mitte ainult kui meie elu ja hinge parimast kujutajast, vaid ka kui iseseisvast mõtlejast, kui meie kõige silmapaistvamast kirjanik-filosoofist. Nii tähtis osa on kõigis ta teostes just juurdlusel, mitte ainult elu väliskülje kujutusel, ka mitte ainult ta tundetooni otsimisel ja isikliku tundemaailma väljendusel, vaid elu sügavama mõtte otsimisel, selle olemuslike jõudude ja seaduste selgitamisel, õige elusuhtumise leidmisel. Sest ta on mõistnud, et alles see, alles õige mõte on, mis teeb täisväärtuslikuks niihästi elu enda kui ka seda kujutava kirjanduse. Ta on mõistnud, et suur ja eluvajalik on ainult see kirjandus, mis ei näita ainult elu välispalet, mida näeb igaüks isegi, vaid mis näitab ka seda läbi, näitab selle välispinna ja detailide taga voogavat tüüpilist ja igavest elu, olulist elu, neid elu suuri ja raskeid põhiprobleeme, millega endas võitleme ka meie kõik, ja mille aja- ning isikupärast kujutust ning lahendust me kõik vajame ja ootame — ka kirjanduselt. Eriti nende elu psühholoogilis-filosoofiliste sügavuste tõdede näitamine ongi, mis koos meisterliku kujutusoskusega on Tammsaare teosed tõstnud nii kõrgele tasemele. See on see, mille läbi ta omal ajal vähenõudlikuks ja fühiseks peetud külarealismigi on süvendand üldinimliku väärtusega kõrgeks kunstiks.

Millised on siis need Tammsaare põhiprobleemid, milline nende esinemine ja areng, milline ta pakutav elutarkus?

Tammsaare näib juba sünnimiselt olevat disponeeritud mõtlejaks ja juurdlejaks, vahest niisama palju kui kujutajaks. Sellest ei kõnele mitte ainult ta sõnastustiil, kogu ta loomingu laad, vaid isegi näit. ta leptosoomne, tiisikusele kalduv kehaehitus ja käekiri, mis on silmapaistev oma intellektuaalse iseloomuga, nõrga sulevajutuse, puhtuse ja selgusega. Tungipäraseid, sensuaalseid, sensitiivseid elemente ju ei puudu ühelgi sõnakunstnikul, aga tema juures on need võrdlemisi väga tagasihoidlikud. Küllap tuleb teatava sünnipärase tungelu nõrkusega (muidugi võrreldes intellektiga) seletada ka Tammsaare erakordne tagasihoidlus oma isikuga, ta kalduvus üksindusse ja eraklusse. Kuid nähtavasti seletub siit ka ta loomupärane skepsis ja tuntud pessimism: ta tungieluline dünaamika pole nii tugev, et ta jaksaks kergesti ületada tugeva mõistuse poolt esile kergitet lõpmatuid vastuväiteid ja kahtlusi. Ta on tüüp, keda ei valitse sensuaal- või võimutungid, nagu enamikku inimestest, vad teda juhib olulisena eriti üks tung, üks kiring, ja see on in t e l -

l e k t u a a l n e lahastamiskirg, ehk, teiste sõnadega: tung tõe ja õiguse leidmise järele. Ja seda tõe otsib ta kõikjal, endas ja oma ümbruses, ühiskonnas ja looduses, kõigepealt aga eetikas ja gnoseoloogias, tunnetusfilosoofias, tõe ja õiguse probleemid kui niisuguses.

On iseloomustav seegi, et ta ülikoolis oma õpinguiks valis just õigusteaduse, mitte filoloogia v. m. s. Ta on sündinud õigusfilosoofiks ja õiguspsühholoogiks, õigusliku tõe otsijaks, ta sobib eriti kohtu-uurijaks ja advokaadiks, kuigi ta on liiga skeptik kohtunikuks.

Jah, kui just skepsis ja kahtlemine öeldakse olevat see eriomadus, mis alles sünnitabki filosoofia, siis on Tammsaare filosoof ka oma juurdlemise laadilt. Ta mõtlemise tulemused pole enamasti kaugeltki positiivsed või selged. Pigem võime ütelda: Tammsaare looming, see on otse klassilise sügavuse ja mitmekülgsusega antud tõestus sellest, et „puhas mõistus“ sellisena ei jaksagi tabada ka tegeliku elu „asja iseendas“, täit tõe ja õigust, veel vähem seda teostada elus. Selle poolest liitub ka Tammsaare kui mõtleja kogu selle suure ja pika nüüdisaegse mõtteliikumisega, mida võib nimetada intellektualismi kriisiks kõigil aladel. Selle esimest järku võime tähistada juba 19. sajandi alguse romantikaga, selle uut teravnemist tähistavad aga sajandi lõpu poole tõusnud uusromantilised, müstilised, intuivistlikud jt. voolud. Ja nii seda on jätkunud Dostojevski irratsionalismist, Nietzsche tungide imperialismist, Bergsoni intuiivismist, Hamsumis j. t. psühhoanalüüsini, kriisiteoloogiani, A. Gide'ini ja Pirandello, Lawrence'ini, Sillanpääni ja Raudsepani, fašismi „röömsa röövli“ kultuseni ja rahvussotsialismi „süsteematailise elulihtsus-tuseni“ — igaühes avaldudes muidugi eri viisil.

Sellelt euroopaliselt perspektiivilt vaadatuna on Tammsaaregi mõtlejana selle suure kriisi filosoof — ja temagi peaprobleem on meie puhta mõistuse (ja sellele ehitet individualistlik-egoistliku, lõpuks ka hedonistliku kultuuri) puudulikkuse probleem. Ta pole seda muidugi mitte ainult mingi moevoolu mõjul, vaid sügava isikliku vajaduse aetult. Ta näeb selle probleemi aktuaalsust oma ümbruses ja, sündinud intellektualistina, tunneb nähtavasti seda valusana ja peagu ületamatuna ka endas.

Aga ta ei peatu selle juures ometi ainult ahastuses ja täielikus pessimismis, nagu on vahel arvatud. Vaid ta leiab ometi ka teid, kuigi mitte just selgeks edasipääsuks, siis vähemalt edasielamiseks kultuurinimesena. Ta ei nõua ega luba tagasiminekut loomloodusesse või autoritaarsesse keskaega, nagu nüüd nii paljud. Ta näeb küll puhta intellekti piiratust, aga ta ei mõista hukka tõdeotsivat vaimu kui niisugust, nagu nüüdisaegsed tasalülitajad läänes ja idas. Kõigest hoolimata jätkub tal julgust ütelda (Olion 1931, nr. 7/8): „Mitte vaimu liigsus, vaid pigem tema nõrkus, vähesus on inimsoo õnnetus, nii meil kui mujal.“ Ta ainult näeb ja näitab, kui palju sel vaimul on võita raskusi, et ta oleks nii hästi tõeline kui ka elujõuline vaim.

Ent vaatame selle elufilosoofia kujunemist ligemalt.

2.

Tammsaare esimesed, osalt koolipõlves kirjutet jutustused „Kaks paari ja üksainus“, „Vanad ja noored“ on, nagu teada, nii objektiivselt maalitud väliselu pildid, et nende puhul esmalt üldse raske on leida autoripoolset seisukohta. Aga viimasele ongi eriti ise-loomulik just see äärmise objektiivsuse püüd, mis tahab ainult v a a - d e l d a, inimelu ja looduselu ühtlasi ja ühesugusena. See objektiivsus ligineb juba nagu resignatsioonile: s e l l e l noorel mehel pole nagu elu suhtes enam mingeid nooruslikke illusioone, ta näeb läbi kogu ta väik- suse ja piiratuse. Tal pole isegi selle elu hädade ja viletsuste üle kaeba- mise paatost, mis võiks tunduda romantiilisena ja tarbetuna.

Tegelikult need väliselu pildid pole ometi mitte juhuslikud või mõt- tetud, vaid nad on valitud väljendama just e l u juhuslikkust, sageli otse mõttetut võitlust ja viletsust. Muidugi selle võitluse taustaks on sotsiaal- olud ja selle viletsuse üheks põhjuseks nende ülekohus, loodusegi kar- mus jne. Aga mitte ühiskondlikule võitlusele pole pandud autori poolt pearõhk, ta näeb seda, aga ei tee sellest oma uudset peaprobleemi, nagu V i l d e ja teised „kriitilised realistid“.

Teatava suurema erandi sellest moodustab ainult jutustus „R a h a - a u k“, lõikav sotsiaalse ülekohtu kujutus, mille lõpus esimest korda esi- neb sõnastatult ka tõe ja õiguse nõudmine. Punasel aastal mässajana surnuks pekstud peategelase viimse karjatuse kohta ütleb autor: „Kar- jatav heal näis ümbritsevast loodusest tõe, õigust ja troosti otsima, kuid igal pool pani ta ainult võitlemist elu eest tähele.“ Jah muidugi, Tammsaare tunneb liiga hästi loodust ja elu, et seda romantiiliselt idealiseerida. Kõikjal valitseb võitlus, nii looduses kui ühiskonnas. Valmis tõe ja õigust ei leidu kuskil. Kuid juba iseseisvast talunikukihist tõusnud ja juba peamiselt selle talunikuklassi ideoloogiat, selle individualismi ja — selle moraali kajastav Tammsaare juhib oma tähelepanu siiski s e l - l e s talunikumiljööös kõige olulisemale võitlusele: võitlusele loodusega ja, veel enam, võitlusele i s e e n e s e g a, inimese enda saamatuse, kur- juse ja r u m a l u s e g a, kõigepealt rumalusega.

Muidugi, mõisnik kurnab taluniku ja veel enam moonakat, jah, ta laseb peksta surnuks iga iseteadlikuma õigusenõudja. Kuid veelgi täht- samal kohal on „Rahaauguski“ masside eneste rumalus, usuhullustus, mõttetu rahaaugu kaevamine, üksteise petmine.

Looduski on karm, mitte ainult väliselt, vaid ka inimestes enestes, looduse karm seadus on, et vanad peavad taganema noorte eest, kuigi nad seda ei tahaks jne. Aga raskem kui kõik see on inimeste eneste r u m a l u s, nende aru armetu heitlemine „tõe ja õiguse“ pärast, mida nad ei jaksa tabada, vaid kogu aja ise on oma tungide ja tunnete mängupallid.

S i i n on nende juttude pearõhk, peaidee ja peamine uudus: näi- data kuidas valdav hulk elu viletsusest on tingitud inimeste eneste r u m a l a s t, mõttetus võitlusest üksteise vastu. See kõlab väli- selt vaadates ju otsekui paradoks: „Vanades ja noortes“ algab suurem tüli vanemate ja laste vahel väliselt just sellest, et noored tahavad h o i d a oma vanemaid liigest tööst, et neil kergem oleks. Aga see just kibes-

tab vanu, kuna see tuletab meele nende algavat nõrkust ja äraminekut. Ja sellest üsna tühisest asjast on küllalt, et järk-järgult areneks otse vapustav kurbmäng. Alguses on ju needki vanad küll nõus taipama looduse suurt seadust, et vanad peavad teed andma nooremaile. Mitte aga enam nüüd, kui tungipärane kibedus on kord mürgitand vahekorra. Üks halb sõna kutsus välja teise, üks etteheide ja kahtlustus segab usaldust ka edaspidi, juhuslik pahameel kasvab püsivaks kiusuks, umbusklikuks vimmaks, tapvaks kahjurõõmuks, hävitavaks vihaks. Mis sellest, et kiusakad vanad nii järk-järgult lõikavad läbi ka kogu enda elupuu, pikkamisi välja suretades oma tütre mehe, lapselaste isa, talu peamise töötajaja! Nad ei taipagi ise, kuivõrra süüdi nad on, nad pigem peavad kogu aeg endid väimehe ülekohtu all kannatajajaks! See on meie talupoeglikus miljöös nii tüüpiline argipäeva-kurbmäng — mille eriti masendavaks teeb just ta pikalisus, ta väiklus, ta mõttetus, see et kumbki pool arvab ennast võitlevat tõe ja õiguse eest, tegelikult aga hävitatakse vaid nii teist kui ka ennast.

„Kaks paari ja üksainus“ on kõigepäält detailfilm niisamasugusest, aga veelgi väiklasemast, veelgi argipäevasemast, veelgi rumalamast kiuslemisest, ärplemisest, söimlemisest, peksmisest — vanemad teiste vanematega, vanemad omavahel, vanemad lastega, lapsed vanematega, lapsed omavahel . . . Teise autori kätes oleks sellest moonamajast kujunend otse mingi tõsielulise põrgu kujutus, pateetiline oma süüdistuses vastu mõisnikku, vastu ühiskonda — või ka vastu elu üldse. Mitte nii Tammsaarel: ta näeb nii hästi seda tõsielu, ta näeb, et suurim häda on siingi inimestel endil. Ja ta ei taha liialdada ka selle viletsuse ja kannatuse kujutusega. Ta näeb juba siingi ka vastast ja elu rumalusest ja mujalt johtuvaile kannatustele: ta näeb eriti selliseis tingimusi võimsaid pehmeid looduslikke tegureid: kõige harrjumi ja kõigest hoolimata kehtvat, võimsat elutungi. Need inimesed on lõppeks ometi veel võrdlemisi rahul oma olukorraga ja igavese tülitsemisega, nad isegi nutavad üksteisest lahkudes. Ja elu bioloogiline Jumal õnnistab eriti neid: lugematult sünnib neile juurde niihästi kirpe kui lapsi . . .

Juba siin siis näeme Tammsaare kriitilise elufilosoofia mõlemat seisukohta: ühelt poolt ta pessimismi tavalise inimõistuse suhtes, mis on nii jõuetu ja pime teda õnne poole juhtima, jah, pessimismi õnne saavutuse suhtes ehk üldse. Kuid teisalt — ta näeb ka iseendast kaunis optimistlikult elu ja ürgset, kuigi julma vitaalelaani, ta kohanemisjõudu, ta irratsionaalset, võiks ütelda ka paradoksaalset arenemisloogikat, ta igavest jätkuvust. „Vanade ja noorte“ lõpp on eriti iseloomustav sellele „pessimistlikule optimismile“: elu ja viletsus, mõlemad jätkuvad igavesti.

3.

Järgnevaid üliõpilasnovelle iseloomustab kõigepealt uus aine, uus tegevusmiljöö, ja vastavalt sellele ka palju diferentseeritum hingeelu, peamiselt armuelu, suurem teadlikkus oma elu küsimuste käsitlel. Aga ühes sellega muutub ka tõetunnetuse ja intellekti probleem palju isikukohasemaks.

„Pikad sammud“ — see on jutustus esmalt leidmatust ja hiljem jõuetust tõest: kahest üliõpilasest, kahest sõbrast, kes armastavad sama neidu, ilma et nad teaksid, et see on sama, ega ka seda, keda neiu tõeliselt vastu armastab. Kuid veel enam: neist esimene, Otto, ei tea isegi seda, kas tema ise neidu armastab tõeliselt, või on see ainult kõrvaliste tegurite, armukadeduse ja kaotuse kartusel uuesti üles piitsutat tunne. Ja ta sõber Heinrich on veel halvemas seisundis, kõikudes esmalt teadmatuse ja siis põlguse, himu ja armastuse vahel. Ühtki neist ei päästa nende piinast mõistus, nagu see ei takista ka nende egoistlikke kirgi enneaegselt toimimast. Nähtavasti ongi kogu novelli ideoloogiline mõte — kuigi natuke ebamäärane — näidata intellekti ja selle teooriate jõuetust nooruslike kirgedes ees. Moodsa kultuuri eluviisid ja intellektuaalsed teooriad on neid kirgi aidand küll vabastada, kuid ilma et nad ometi mõistust oleksid õpetand neid kirgi valitsema. Pole ime, et nii tegelikus elus valitsevad siiski ainult kired, nii erootilised kui ka armukadedus-egoistlikud — ja kõik lõpeb viimaks ainult ummikus, äärmises enese jõuetuse ja enda alanduse tundes. Ainult selle häbi ja endaalanduse tunde intensiivsuses tundub juba midagi puhastavat, samuti nagu teise peategelase, Otto traagikoomilises jooksus oma liiga hilja aimatud tõsise armuobjekti järel. Pealkirjaski esile tõstetud „pikkade sammudega“ mõeldakse nähtavasti määratut vahemaad, mis lahutab veel egoistlikest kirgedest juhitud tegelikku isikut ja mõistuslikult üles seatud ideaale, mis käsevad ka naisel näha kõigepäält inimest ja loobuda puhtegoistlikust nõudmisest näit. naise esimese armastuse järgi (lk. 101).

Tunneme kogu käsitlest, kuidas need kujud on autorile juba palju lähedasemad, kuidas ta ise kannatab sellesamas kahtluses ja jõuetuses. Kui ta varem võis veel rahulikult üle olles kujutada lihtsas rahvaelus esinevat rumalust, harimatut intellekti abitust, siis siin algab kahtlemine juba mõistuse jõus üldse, ka haritlaste, ka enda juures. Ja sellega liitub juba siin peidetud annus kriitikat kogu moodsa intellektuaalse kultuuri kohta.

„Noortes hingedes“ arendab autor edasi seda eluga kontakti kaotand intellektualismi kujutust, ilma et ta siingi veel kuigi selgelt näitaks või ka ise leiaks sellest väljapääsu. Siin on sel intellektualismil ümber veel ilustavam estetistlik sädelus, mida esindab peategelane Kulno — kõigega mänglev, mitte midagi tõsiselt võttev peale huvitava näilisuse. Kuid ühtlasi ta ometi põeb elutühjust, piinab ennast ja teisi.

Näib, et ka autor sel ajal läbi elab intellektualismi kriisi, et ta oma isikute vaidlusi kujutades vaidleks nagu endaga, et ta on kaotand nagu usugi uue elukontakti leidmiseks, et temagi püüab rahulduda ainult ilusa näilisusega, fühise sõnaluuale liblikaga, mõtte viljatu ilutulestusega, sellest ometi sügavamalt rahuldumata. Ta muutub lüürilisemaks, s. o. isiklikult puudutetumaks kui kunagi varem või hiljem, ta kirjutab laastukogu „Poiss ja liblik“. Näib nagu oleks tal tunne, et elu „tähtis päev“ ka temal on kaotsi minemas, nagu puuduks temalgi küllalt bioloogilist otsustavust oma õnne tabamiseks, nii nagu ta laastu „Tõsi jah“ pea-

tegelasel. Need on jooned, mis tahtmatult meenutavad umbes sama ajastu elutunde peakehastajat Feliks Ormussoni. Aga enam kui ükski feine juurdleb Tammsaare ka sel ajal tõe kui niisuguse probleemi kallal. Ja ikka enam hakkab talle selguma, nagu valitseks elus mingi sootu vastupidine loogika kui mõtlemises, nagu peaks mõistuslik tõe end otseselt tappa või tappa laskma, et jõuda mingi sügavamale, elulisemale tõe juurde. „Araneetud on maa sinu pärast,“ ütles Jumal ühes ta laastus Tõele, keda „kiusatakse taga maal ega tunta taevas“. „Kibuvitsu ja ohakaid peab ta kandma, kuni sa ühes inimesega jälle mullaks saad, kust sa oled võetud. Sest sina oled põrm ja pead jälle põrmuks saama.“

„Aga see, kes Jumala paremal käel istus, ütles temale: „Armastus teeb elavaks. — — — sure [oma] vaenlaste eest, sest surmas on elu.“ Ja nii Tõde surebki. Ja elab siit peale taevas.

Selles laastus on autor juba enamvähem teadlikult ja selgelt väljendand oma hilisema loomingu ja tõeotsimise peavahendit: püha paradoksi sündi, näilise tõe vabasurma vitaalsema tunnetuse nimel. Sisuliselt tähendab see againtellektualismi asendumist intuitivismiga, võiks ütelda ka — instinkti-usuga, bioloogismiga. See sügavam „bioloogiline tõe“ avaldub aga sageli paradoksis ja selle võrdkujuks on juba siin naine, naine, kes „ei mõtle, aga ajab mõtlema“, „kes räägib kui laps aga kuulatakse nagu mõttetarka“. Ja selle bioloogilise elu peategur on armastus, see paradoksaalne jõud, mis loob kannatuse ja surma kaudu, mis on ise joovastus ja valu, nukrus ja surm, kuid ühtlasi ometi õnn ja elu („Armastus“).

Selle paradoksaalse tõefilosoofia süvendus ja edasiarendus moodustabki Tammsaare hilisema mõtteloomingu.

4.

Pärast läbipõetud tiisikust ja selle aja juurdlusi ja pessimismi kajastavat „Varjundeid“ on näit. 1916 kirjutet novell „Kärbes“ elustet juba selgelt uuest bioloogilisest tõe tundmisest: elamise kui niisuguse rõõmust. Ühtlasi on siin ta kriitika intellektualismi ja sellest kantud, instinkte lõdvendava kultuuri ning variseerlikuks muutuva seltskonna vastu juba üsna teadlik ja terav. Selle sõnastus juba otse kubiseb iroonilisist, mänglevaist torkeist nende vastu (näit. II tr., lk. 51 jj.). Ainult üliõpilased arvavad end veel kõik teadvat, ainult rumalad vaidlevad, aga „tundmuse vastu on iga sõna, iga mõte, iga põhimõttegi võime, olgu ta avaldatud vaidluses või jutluses“ (lk. 55). Vaidlus ei selgita, ega lepita, ega liida midagi, vaid ennem segab ja lõhub. „Iga räägitud või kirjutet sõna on ainult võõritimõistmiseks kõige parajam.“ Igavene üksindus on, kuhu sulab järjekindel intellektualism.

Ja teose peategelane, vananev kirjanik Merihein, näikse olevat autorile väga lähedal, kui ta otse tuglasliku lüürikaga igatseb pääseda oma tarduvas mõistlikkusest, saada uuesti kirglikuks, tunda intensiivselt, kas või ainult valu ja igatsust, nautida kas või ka ainult illusiooni. Illusiooni sümboliks ju ongi siin kärbes, see sõbra ja ehk naisegi aseaine. „Valed on eelistatavamadki kui tõesed, sest et nad on huvitavamad ja neist hüppavad tõesed välja“ (lk. 184 j.). Ning peatõde on mehele — naine,

see küllusesarv, kus koos kõik elu aimused, lootused ja olejused (116, 122).

Näeme kuidas Tammsaarel juba siin, juba 1916 esineb umb. sama elu- ja elamusekultus, kultus, mida tunneme harilikult ühenduses „Siuru“ vooluga. Viimast on seletet osalt sõjaaegse rindetaguse psüühiga ja küllap viimane muutiski ta stiili mõnede ta esindajate juures sensuaalsemaks, räigemaks, sõdurlikumalt robustsemaks. Kuid oluliselt on selle kõige taga ikkagi umb. sama maailmavaatelis-elutundeline areng, mida on vahest kõige filosoofilisemalt väljendand Tammsaare; sama intellektualismi ja estetismi jms. kaudu tõsielust irdund ja nii üldse vaimust peettund hingeelu püüd uuesti liibuda võimalikult tihedalt vitaalse eluga — ja nimelt võimalikult intensiivse tundeelamuse, sensualismi ja teataval määral ka seksualismi kaudu.

Aga edaspidises arengus on siiski vaks vahet Tammsaare ja Siuru autorite vahel. Viimaste juures sageli see vitalism viis lihtsalt hedonistlikku illusionismi või sensualismi, või muud teed mööda veel suuremasse kannatusse ja kassiahastusse, millest palju edasi ei aidand ka ebaehtsana tunduv haardumine sotsiaalse eetika külge. Tammsaare vaimne looduselähedus, sensuaalsete ihade väikene areng ja filosoofiline tõearmastus päästab teda selle suuna äärmustest ja juhib enne teisi teatava terve, uue sünteesi teele. Tema juures ei saa uuesti ihaletud kirg ometi mitte ainult naudingu objektiks, vaid ka tõeliseks elu edasikandjaks, nagu ta on looduseski. Tema iginaiseliku ideaal pole hetäär, nagu hedonistidel, vaid siiski kõigepäält e m a. Juba „Kärbse“ naiselik „küllusesarv“, Tiksi, tiivaripsub ja siristab ainult niikaua ühe ja teisega, kuni ta on leidnud õige mehe, kellega ta passib ka vitaalselt, kellega nimelt ta võib saada lapsi. Sama lapsesaamise igatsus on „Juditis“ tõstet otse peateguriks, paisutet juba ehk natuke usutamatu gi kireni. Et see tugevate emainstiktidega ülimumnaine tappis oma sigimatu mehe, on arusaadav, võibolla veel ka, et teda hädaohust hoolimata tõmbas Olofernesese kui tugeva ja vägeva mehe poole. Kuid ei tahaks nagu enam hästi uskuda, et ta last tahtes enne veel Oloferneselt hakkab välja tingima ka selle kuningakssaamist. Näib, nagu siin looduslik kirg oleks juba tugevasti rikutud enam intellektuaalsete kaalutlustega, rehkendava, ülepingutet a u a h n u s e g a. Kuid eriti viimasega põhjendabki autor oma kangelanna traagilist lüüasaamist. Üldse on siin autori suhtes tunda bioloogilis-vaistliku elufilosoofia arendust ta kõige paradoksaalsemate konsekventsideni, et saavutada võimalikult tugevat traagilist tundeefekti. See aga tundub juba nagu hedonistlikult ja haiglaselt ülepingutet. Aimame „Salomet“ ja Oscar Wilde'i, kelle paradoks armastusest, mis peab tapma oma armastetu, näib üldse väga meeldind ka Tammsaarele. Kuid selles „kirgede tõe“ ülepaistuses samuti nagu selle natuke hüsteerilises sõnastuspaatoses — ja sõnapaljuses tundub ehk ka juba algavat saksa ekspressionismigi mõju.

Üldiselt on see sensuaalse ja bioloogilise tõe avastuse periood Tammsaarele väga viljakas. Alles nüüd pääseb ta oma endagi isiku liigest intellektualismist õige sünteesi teele. Eriti pärast seda kui selle teoreetilise instinktikutusega liitub ka ta enda talupoegliku kodumäles-

tuste soojust ning plastilist detailirikkust. „Kõrboja pere-
mees“ on juba „Juuditist“ palju eestipärasem ja lihtsam loodusliku
instinkti-tõe kehastus. See on lihtne, aga jõuline vaistuelu, mida siin
samal ajal kardetakse kui ka imetellakse. See loodusjõuline armastus on
julm ja ta kandjaile endile hävitav, aga ta on siiski oluliselt terve.
Kord intellektuaalse kultuuri läbi kaotsi läind kontakt eluga on jälle
leitud — kuigi ühtlasi nähtud, kuivõrra hävitav ja pime võib olla see
arust juhtimatu elu.

5.

Tammsaare oskab hinnata bioloogilise moraali antud tõdesid, aga
ta ei lasku ainult kire- ja jõu kultuse rappa. Just siit sünnivad prob-
leemid, mille lahendusele ta julgeb asuda oma suurromaanis, kus juba
pealkirjaski on märgitud kogu ta elu peaprobleem, „tõde ja õigus“.
Elu kandvad jõud ning juhtivad seadused on autorile selgund, nüüd
on vaja näha ja näidata muile nende ääretult komplitseeritud tegurite
koosmõju tegelikus elus. Kuidas sünnivad kokku elu bioloogilised
ja vaimsed tegurid, bioloogilised ja eetilis-intellektuaalsed tõed ja
õigused? On selge, et Vargamäe vänged vastased esindavad ühtlasi
eetilis-filosoofilisi vastasprintsipe. Andres on ilmselt intellektuaalse kul-
tuuri ja eetika esindaja, kes taotleb teostada oma elu loogilise
mõtlemisega, piiblist ning päritud kombusest saadud eetiliste tõeks-
pidamiste järgi. Kuid just selle mõistuslikkuse tõttu ta tardubki kerge-
mini, kalgistub raskes eluvõitluses. Ka tema le on tõe pärast „maa-
neetud“, ta lapsed kipuvad lahkuma liiga karmist kodust. Ja ta enda
siseelu on täis kannatust, heitlust ja mässu Jumala vastu, kes laseb maa-
ilmas valitseda ülekohtul.

Pearu seevastu — see on oluliselt „bioloogilise eetika“ esindaja,
see on looduslik nagu vana Vanapagan, täis kõiki looduslapse kirgi ja
kiuse, loodusliku kavaluse kriukaid ja miks ei, seadusparagrahvidestki
õpitud knihve. Tema sisetundele on küllalt looduslikust, s. o. tugevama
ja kavalama õigusest, teda ei huvita üldse eetiline tõde kui niisugune,
kui absoluutset, religioosset kehtivust nõudev tegur.

Nii näib, et pealkirjas märgitud mõisted romaanis nagu oleksid
asetet ka üksteise vastu; eetiline südame „tõde“ välise võimu ja sea-
dusparagrahvi läbi saadud „õiguse“ vastu. Ja näib, nagu oleks alguses
Andres enam „tõde“, Pearu aga välise „õiguse“ esindaja. Kuid romaani
arenedes näeme siiski, kuidas just Andres hakkab ikka enam eemuma
sellest südame tõest, muutudes karmiks ja otsides abi ainult välisest õigu-
sest. Pearu seevastu — ja seegi jälle on üks Tammsaare paradoks —
tuleb ilmsiks rohkesti südamlikumaidki jooni. Ja kui mõlema elukäik
viendas romaani köites lõpeb, näeme, kuidas Pearu siiski on säilind
enam inimlikkust ja vitaalsetki tarkust (oma „vere“ eest hoolitsust) kui
oma südames kalgiks ja tardunuks muutund Andreses. Intellektu-
aalne kultuur viib küll inimese välja loodusli-
kust rumalusest, aga oma intellektualismi tõttu
teeb ka ta kalgiks egoistiks, tappes temas ürg-
sed looduslikud ühistunde ja armastuse võimed
— see on peatõde, milleni jõuab autor oma vargamäelaste elu jälgides.

Ja seesama mõttearendus toimub palju kõrgemas kaares ka Indreku elukäigu puhul. Temagi põhivoorus on ta arenend intellektis, ta siiras igatsus üldise, teadlikult tabatava tõe järgi. Aga selles ühtlasi on ta nõrkus, ta kannatuste allikas. Selle tõttu on ta instinktid nõrgad ja ta ise oma elus enamasti passiivne ja tagasihoidlik, kuigi just seetõttu ta allasurutud kired võivad välja pursata tahtmatu roimas. See paneb ta kaotama oma isamaja, usu ja jumala, see paneb teda kahtlema ja kõhk- lema ühiskondlikes ja kultuuri küsimustes, aktiivse parandamispuude asemel, see lõppeks ei lase tal õieti kohelda oma naist, kes talt ootab mitte kõikumõistvat, kuid siiski külma tarkust, vaid tugevat kirge, kas või kiivuskirge, ja seda provotseerida tahtes hukkub ise ning teeb ka Indreku roimariks. Ja jällegi on alles looduslik algsüntees, *l i h t n e k e h a - l i k l o o m i n g*, „vabatahtlik sunnitöö“ see, milles Indrek otsib ja leiabki lunastust, unustades haavad ja õppides jälle elama loomuliku tõe järgi.

Saatuslikud paradoksid on, mis aitavad siingi autori irratsionaalset põhiideed tõsta esile selgesti: oma kannatava ema tapmine suurema valuvaigistava mürgiannuse andmisega, mida Indrek oma intellektualis- mis pidas nii suureks roimaks, oli kõrgema eetilise tõe seisukohalt ometi õige, samuti nagu ta imettegev vale feise kõite lõpus. Ja isegi ta ohjel- damatu vihaplahvatus ja tulistus naise pihta näis olevat sellele õige, kuna ta pidas seda kiivusroimaks ja niisiis armastusest johtuvaks. Indreku kalk põgenemine selle looduspimedalt armastava naise eest aga tapab ta tõeliselt, niihästi psüühiliselt kui füüsiliselt. Sest armastus on, mis tapab, hädus on, mis ajab roimadele, tarkus, mis teeb rumalaks.

Umbes samataolisi vähemaid paradokse otse kubiseb Tammsaare romaani sündmustik ja veel enam sõnastus. *O. W i l d e*'i mõjud võivad selleks olnud olla ehk ainult äratusena, muu kõik järgneb Tammsaare enda kõige olulisemast tõetunnusest. Enamasti kõigi nende aluseks on teatav *p r a g m a a t i l i n e* eetilise tõe väärtuse hindamine mitte tema lähtekoha, vaid tagajärgede järgi, eriti aga vitaalse printsipi, e l u tõelise edu asetuse iga hinnangu mõõdupuuks, *v a s t u* mõistuslikke kõlb- luskonstruktsioone nende sageli ebaõigete skeemidega. Paradoksile juhib elu *t õ e l i s t e* juhtivate tegurite nägemine — ja nimelt tungide elus ning alateadvuses, mitte aru otsustustes ja põhimõtetes (kuigi ei eitata ka nende tähtsust). Nii on loomulik, et Tammsaarel esineb nii palju natuke „põrund“ tegelasi, ja ta kõik targadki tegelased kipuvad kõne- lema vahel sedaviisi ja nii palju, et neid tavalises elus peetakse kergesti põrunuiks: just nii lasevad nad kergemini vaadata oma alateadvusse, s. o. elu tõeliste tegurite toimluse, peamiselt armu- ja võimutungide taller- maale, kasu-, elamuse- ja imeteldav-olemise ihade rabelusse, millega lii- tub ainult abituid loogilise elutunnuse katseid.

6.

Kogu Tammsaare stiili üks peavõtteid on: vähendades tavalise kon- ventsionaalse ja intellektuaalse „tõe“ tõrjepidurit, lasta pooleldi alatead- vusest esile paista elu vitaalseid vajadusi ja nende poolt intuiitiivself tuntud tõesid ka oma ümbruse kohta. Sellest enamasti ka selle para-

doksirikka sõnastuse väline hüplevus ja kergus, enamasti isegi nagu kergemeelsus, väga rohkete „vulgaarsete“ elementide seginemine usundist ja moraalist võetud kõrgete mõistetega. Autor nagu näitaks tege- laste suu asemel otseselt ta ajusid, seal väänlevaid ja igasugu lühiühendustesse takerduvaid ganglion-niidikesi, mida aineti elektriseerivad võimsad tungkeskused. Ta tegelased sagedasti kõnelevad nagu unes — ja mõnelgi korral võime neid sõnatiraade mõistagi kui ainult meile kuuldavaks saanud sisekõnet.

Nagu S h a k e s p e a r e'il jt., nii on ka Tammsaarel seepärast sagedasti just n a r r suurimate tõdede väljendaja. Narr — ja n a i n e, need mõlemad, kelle intellekt veel küllalt ei jaks pidurdada nende vitaalsest intuitsioonist pulbitsevaid tunnetusi. Pearu, see geniaalne vanapagan, on selle narride ja naiste mõtteviisi tüüpilisi ja maalähedaim algafaja. Temale järgneb neid terve rida, mitmesuguses teisesuses ja asendis, enam või vähem intellektuaalse kultuuri poolt täiendat või — rikutud. Peamiselt on nad naised — Miralda, Kirsti, Karin, Tiina jätkavad sama looduselähedast tüüpi, kuid Karinit, osalt ka Miraldat jt. on kultuur juba mürgifand, Tiinat aga ta vaesus, kannatus ja armastus aina kirgastand. Aga meesteski jätkub sama tõdenägevate narride rida Pearust üle Mauruse ja ta poolhullude kaaslaste, III ja IV kõite vähem ilmekate targutajate, kuni Pearu pojapojani, päris lollaka Eedini, keda juhivad peagu ainult animaalsed vaistud.

On tähelepandav, kuidas romaani viimses kõites on saavutat uus psühholoogiline ja ideoloogiline fõus sellega, et on vastakuti asetet just selle looduslähedase Pearu tüübi äärmused, selle kõige madalam ja kõige kõrgem ning puhtam esindaja, Eedi ja Tiina. Juba kas või see astmestus näitab, et Tammsaare kaugelki pole mingi tagasi „neljakäpakile“ ihkav romantik või moodsa uniformeeritud või „põrund aru õnnistuse“ idealiseerija. Selgemini kui vahest ükski näeb ta ainult-bioloogilise elu põrgulikkust, just intellekti puudulikkusest johtuvat toorust, kannatust, ja igasugu muid määratud eksitusi. Mida ta aga näeb v e e l enam, ja mis teda eraldab vanema ja uuema „valgustusaja“ kultuuriihalusest, on tunnetus, et ainult intellektil põhjeneva elu ja kultuuri eksitused võivad olla v e e l suuremad, sest et kogu elule s a a t u s l i k u m a d. Ta näeb, et oma individuaalse egoismi ja lühinägelusega s e e kultuur hävitab elu k e s t v u s e alused, kas tarretades kõik loovad jõud oma moralismiga või siis raisates nad hetkelises elamustejahis. Ja ta näeb, et teoreetilistest tõekspidamistest hoolimata seetõttu kultuuriga kaasas käib kogu elujõu kidunemine. Niipea kui välised võimalused seda lubavad, haarab inimesi otsekui haigus, nende instinktid segunevad, nad on oma tarkuses lollid kui lõast pääsnud vasikad (V 15). Oma kirgede ja kelmuste tuhinas on varsti kõik pankrotis ja „omadega läbi“. „Ja mis kõige hullem: need kes elavad ja praalivad ausate inimestena, need on need kõige ilgemad, kõige jälgimad. Kes rüüstavad kogu maa, kes pigistavad Vargamäe sunnitöölisegi taskust viimase krossi välja, taovad uhkustades omale vastu õieliaetud rinda ja kisendavad täiest kõrist, et nemad on maailma ja inimeste päästjad.“ (ibid.) Kogu seltskond, kus Karin ja Indrek liiguvad, on nagu purjus fõusikute narripidu. — „Kaua sa nõnda elada saad? Ei kuigi kaua?“

Ei ole antud teist nii põhjalikku ja nii hävitavat otsust meie iseseisvuseaegse pealinna seltskonna kohta. See on kui prohveti hüüdjä hääl pidul enne veeuputust. Ja eks midagi veeuputusefaolist tuligi — või õigemini, oli tulemas?

Kuid see pole ainult ühekordne seltskonnakriitika, see on kogu filosoofia. Mitte meie, vaid autor ise on hiljem oma romaani tõlgitsend kui sümbolpilti kogu elu kohta: mulla tuhnimisega tõusvast, „isikliku õnne“ taotlusega degenerereeruvast ja jälle loodusesse põgenevast inimkultuurist üldse. „Hukuvad isikud, terved rahvad, kultuurid, ning jällegi algab inimene uuesti maalapist, uskudes jumalat“ (Meie Tee 1934, nr. 12).

On see pessimistlik „kultuuride bioloogia“ pärit Spenglerilt? Võib-olla, aga erilist tarvidust selle oletuseks pole, sest umbes sama sugust probleemi on meil aruteldud ka juba varem (vrd. juba V. Reimani artikkel „Kas kultura hävitab?“ Eesti Kultura I). Tammsaare võis selleni jõuda ka omadest järeldustest. See on ju nii kokkukõlas tema muu biologismiga, tema käsitlemusega inimesest kui muu loodusega sarnanevast loodusnähtest.

Kuid just selle biologismi tõttu: kas ongi see mõttekäik tõesti nii pessimistlik? Elu ja kultuuri kõigil astmeil on kannatusi enam kui rõõmu, aga küllap need rõõmud selle eest on väärtuslikumad, et elada ometi nii väga ihatakse. Ka ajutine tagasitulek looduslikusse „mullatuhnimisse“ ei ole iseendast mingi väga erinev mõttetu kannatusperiood, vaid pigem vajalik puhastusjärg, kus kogutakse uusi vitaalseid jõude uueks tõusuks. Ja autor ei ütle kuskil, et see mandumine oleks paratamatu igasuguses kultuuris. On nähtavasti ainult vaja, et see kultuur oleks teissuguse elutundega, vähem egoistlik-intellektualistlik kui meie „esimeses vabariigis“.

Milline just peaks olema see õige kultuur, selle kohta ei leidu Tammsaarel kuigi selgeid juhiseid. Igatahes on ta küllalt skeptiline ja kriitiline kõigi seniste valmisretseptide suhtes: kant'ilik kohustusmoraal oma intellektualismiga viib tardund karmuseni (Andres!), materialistlik elamusiha — hedonismini (Karin!), rousseau'lik-romantiline looduslähedus sellisena on täis julmust ja toorust (Pearu, Eedi!), ja isegi kristliku (dostojevskilise) armastuse, häduse ja endaohverduse tagajärjed võivad olla just vastupidised soovitud, äratades ümbruses seda rohkem saamahimusid (Tiina!). Tõe tundmine sellisenagi on nii paljude kannatuste ja nõrkuste põhjus, nii sageli on just vale palju loovam ja pime usk õndsakstegevam . . . jne. Näib, nagu oleks ekslikena paljastet kõik senised kõlblusteooriad, moraalikoodeksid, maailmaparanduspüüded.

Jääb üle nähtavasti ainult mingi pragmaatiline intuiivism, bioloogilis-sotsiaalse arukuse toonitus, mis igal üksikjuhul peab taipama õige suhtumise. Mitte intellektuaalsed teooriad, mitte sentimentaalsed liialdused, vaid talupoeglikult terve kultuuritahe, niihästi bioloogiliselt elu põhiseadustega kontaktis püsimine kui ka vaimselt enda ja teiste olukorda parandav ja loov töö — nii umbes võiksime mõista „Tõe ja õiguse“ positiivseid elusihte. See pole pessimistlik ega optimistlik, materialistlik ega idealistlik, intellektualistlik ega vitalistlik — ta on omapärane süntees neist kõigist. Just sellisena kajastab ta kuidagi väga tüüpiliselt looduslähedase põhjamaise talupojarahva tervelt arukat maailma-

suhtumist, kainet teooriate ja liialduste põlgust, natuke karmi, umbusklikku, jonnakat, natuke resigneerund, kuid oluliselt siiski elurõõmsat tööarmastust. Ja võib-olla on see eriti viimaks mainitud omaduste tõttu ka kõige „eestilisem“ elutarkuse vorm, nagu need kujud ise senises eesti kirjanduses kõige sügavamalt on taband meie talupoeglikku hinge.

Jah, „Tõe ja õiguse“ ei ole nii päris pessimistlik teos, nagu seda vahel on arvatud — ta ainult juhib võimalikult elu kõigi raskuste tundmiseni, et nii seda elu paremini elada. Veel ekslikum on väide, nagu tähendaks ta lõpp romantilist põgenemist primitiivi, nagu omaaegses reaktsioonilises romantikas. Ei, Indrek põgeneb Vargamäele ainult ajufiselt, otsima oma hingelist tervist ja tasakaalu. Selle leides lahkub ta jälle sinna, kuhu kutsuvad teda tema võimed. Aga pandagu tähele, ta saatjaks ja elukaaslaseks on nüüd juba Tiina, see Tammsaare puhtaimalt väljaarendet vitaalne madonna-tüüp, see looduslikust naisest ja emahäädusest nagu välja abstraheeritud puhas häädus, kelle taevast iseenesest ainult katseks maale saatnud (V 181). Ja kuigi see häädus nii puhtana (ja mõistuselt natuke naiivina) külvab temale ebasobivasse ümbrusse aina kannatusi, sobib see nähtavasti ainsana lunastama Indreku tarduma kippuvat vaimu. Seetõttu on selle paari ühine Vargamäelt minek romaani lõpul veel enam sümbolne kui Andrese ja Krööda sinna tulek romaani alguses. See lahkujate paar nagu oleks: juba kirgastet mehelik mõistus ja naiselik hing, küll alati üksteisega polaarses vastuolus, kuid nii omefi üksteist täiendades ja juhtides.

7.

Juhtida ja kasvatada, uut sünteetilisemat kultuuri luua — eriti looduslähedasest, lihtsast tööliselust hoovava naiselik-vitaalse hinge ja tööeetose toonitamise, see moodustab nüüd ka Tammsaare järgmiste teoste põhidünaamika. „Elu ja armastus“ on kõigepealt selline „moralistlik“ kasvatusromaan, kuigi selle vahendiks on meie praeguse väärikasvatuse ja väärikultuuri paljastus, veelgi põhjalikum kui „Tõe ja õiguse“ IV köide. Seal demonstreeris intellektualistlik-hedonistliku kultuuri pankrotti naine, siis oma olemuselt siiski vitaalsem, kuigi passiivsem kergemini mürgitav sugupool. Siin alles näeme selle arengusuuna tüüpilist sugu, tüüpilist härrasasendit, tüüpilist viljatut, sigimatult nauditavat intellekti, tüüpilist nimegi. Sest kas pole just paljuvõõristet Ikka oma abstraktsuses väga iseloomustav tolle mehe elukaugele intellektuaalsusele? Kuid veel enam on Karini kui kultuuri-rikutud hedonisti tüüp süvendet ja fõusutet siinses vanapoisil sellega, et see siin on ise enam-vähem teadlik oma hedonismi traagikas. Ta on kindlasti teinud palju intelligentsemaks ja sümpaatsemaks kui sellised elumehetüübid tavaliselt, ta on nii avameelne, arusaav, heagi — kuid just nii näeme kõige selgemini ta põhilise eluhoiaku saatuslikku valet ja eksitust. Oma mõistuslikus armastuste- ja elamustenäljas on ta kaotanud üldse oma võimed tõeliseks armastuseks ja eluks. Ainult raskestianduva rikkumatusega jaksab noor tüdruk väheseks ajaks elustada ta armumisvõimet (võib-olla selgi puhul enam vallutustahet). Et see kehtaks, peab

ta oma tunnete kōditamiseks abiks võtma juba sellegi naise „rikkumise“, näit. teda teadlikult jättes teistele meestele. Kuid et ta intellekt on otse tammsaarelikult kõikenägev ja ka tema eetilise tõe tunnetus erakordne, tunneb ta oma elu tühjust. Nii tahab ta enda tardumisest ja sigimatusest päästa oma siiski ehtsatundeliseks jäävat naist. Ning see õnnestub tal üle ootuste — kui ta, saades tapetud, ometi tunnistab kirjaga end enesetapjaks (selle ligidal ta ju ongi). Selles mehes on intellektualistlikult sensuaalse „tõe ja õiguse“ omamise vourused ja pahed arendet nii puhtakujuliseks, et teda enamik arvustajaid uskudagi ei tahtnud. Ja tõepoolest, eriti levind tüüp ta ju ei ole — aga just selle tõttu just nii puhtakujulisena on ta Tammsaare üks huvitavamaid. Ja siis tundub, nagu oleks temas midagi nii traagilist joont, mille kaudu teda tunneks nagu olevat õige lähedalt sugulane ka autoriga. Viimase hedonistlikud „salapatud“ küll vist pole niipalju sensuaalsed kui puht-intellektuaalsed. Kuid nagu „elu ja armastuse“ suhtes õiget instinkti võib kaotada neid liiga ägedalt ja targalt otsides, nii ju ka tõe ja õiguse puhul. Ja nii mõneski autori targutuses ja paradokside uperpallis tunduks juba kah nagu mingit tõe teisele-kupeldamist, et siis seda intensiivsemalt naufida samaaegselt tema omamist ja ilmaolekut.

„Elus ja armastuses“ on ehk natuke liigagi üles pingutat vitaalse kire tähtsust, kuigi see viib mõrvani, ja lastud loodusehatsat naist nähtavasti üsna kergesti saada ka mõrvari omaks. Romaanis „Ma armastasin sakslast“ on peategelase saatusliku süüna näidatud seda, et tal polnud küllalt kirejulgest õigel ajal oma pruuti ära röövida või midud kompromiteerida, kuigi sellel oli juba kohvergi pakituna käes (lk. 162). Ja see pruut-paruness peab oma elu ja õnne jätma seepärast, et ta oma intellektuaalset, vanaisale antud töötust pühamaks oli pidand kui oma armastust (lk. 266). Ka siin jätkub siis sama instinktide kaitse ning lõdvendavate intellektuaalsete eelarvuste hukkamõistmine — ja samuti natuke paradoksaalseks ülepingutat reljeefsuses.

Uus on siin aga meie õigete instinktide loidumise, tuseda loodusvere kidunemise põhjuste kujutus — ja juba palju laiemas ulatuses. Põhjusteks nimelt pole ainult moodsa tõusikkodanluse kultuur oma mõistusliku sensualismiga, vaid põhjused ulatuvad palju kaugemale minevikku. Põhjusteks on juba sajandite jooksul kujunend „eht truu eesti veri“, s. o. teoorja iseloom, passiivne järgiandmine ja leppimine, mitte enda maksmapanek, vaid mõistuslikul teel õpitud muganemine ja järgiahvimine ülemseisusele, orja alemuskompleksi ebaehtne ülekompanseerimine, varem ka dakluse, nüüd niisama puhtvälise saksteaustuse, sakstematkimise ja karjerismi teel. Mitte asjata ei kõnelda romaanis nii avaralt just meie kasvatusest, meie intelligenti vaimsest kujunemisest, eriti ühest konvenditüübist, kus autori ja laia üldsuse arvamise järgi seda kadaklust ja karjerismi eriti on kultiveeritud. Vana parun röömustab: vana balti härraskihi vaim ei sure, sest rahvast eralduvais, ainult üksteisega koos lõbutsevavis ja pummeldavavis konventides kasvab see jälle iseendast. Aga temagi näeb, et see pole siiski ehtne härraskiht, vaid ainult tolle väline järgiahvimine, ilma ka vanule baltlasile omase loomuliku „hingefa ja armastusefa“, ainult „vaimu“, s. o. kalkuleeriva intellekti töö. „Vaim ei

armasta ju, tema arvestab" (lk. 249). Seepärast on ka ta peategelane siiski ebaehtne äbarik, rikutud instinktidega ja katsumistes hukkuv.

See on sügav ja veriseid tõdesid ütlev kriitika meie mentaliteedi väga oluliste puuduste kohta. On loomulik, et ta äratas protestide tormi ja kõige enam sääli, kuhu ta kõige kibedamalt puutus. Üks vähemalt ongi protestides õige: see peategelane ei ole tüüpiline selle üliõpilaskihti kohta, keda esindama ta on pandud. Selleks ta on liiga lähedal autorile, liiga selgelt ennastki kritiseeriv, liiga intelligentne. Kui otsitakse meie korporatsioonide mentaliteedi tüüpilist väljendust, siis on seda Kirsimäe „Puhastustuli“, otsene koopia sellest, nagu tunnustasid ka seda asja väga ligidalt tundjad arvustajad (J. Libe jt.). Kahjuks ei olnud sel toorel ajadokumendil mingit kunstilist väärtust. Ja see maksab nii mõne teisegi toorelt elulähedase ajadokumendi kohta. Tammsaare korporant aga mõjub kõige ilmekamalt just nii „mittetüüpilisena“, „ideaalseerituna“, oma nõrkustest peagu teadlikuks tehtuna, umb. niisamuti, nagu eelmises romaanis Ikka. Just nii esindab ta meile oma olulist puudust, vahest meie kõigi puudust, kogu seda rahvusliku alaväärsustunde ja instinktidesegaduse probleemi kõige sügavamalt ja traagilisemalt.

8.

„Elu ja armastus“ ja „Ma armastasin sakslast“ mõlemad esitavad oma peategelastena oluliselt sama „intellektualisti“ tüüpi, nagu ka varasemad Heinrich, Kulno, Meriheini, Andres, Indrek jt. Ning ilmselt on just see ka autorile isiklikult väga lähedal, kuigi ta seetõttu ka tema puudusi näeb kõige paremini. Tema vastand, vitaalne „naise ja narri“ tüüp, on mainitud viimases kahes teoses esindat võrdlemisi vähe-narri naiste kujul. Viimaste instinktikiindlust võiks pidada enamasti veel otse eeskujulikuks.

Seda enam on narriid ja paradoksid jälle lahti lastud komöödias „Kuningal on külm“. Jah, see on selline narriid ja paradoksaalsete tõdede pillerkaar, et neid nagu enam ei tahakski mõista tõdedena. Või tulebki kogu asja tervikuna pidada ainult ilutsevaks narriidmänguks poliitiliselt aktuaalsete torgetega? Vaatame ometi, kas ka siin neid ilutulistusi ei ühenda mõned autori ideoloogilised põhiseisukohad.

Mis tähendab õigupoolest sümbolne asjaolu, et kuningal on külm? Kas ainult moodsate diktaatorite hirmu ja üksiolekutunnet, mis neid paneb end piirama politsei ja sundhääletustega? Seda osalt ehk ka, kuid kindlasti mitte ainult seda. „Kuningal oli juba kangelaspõlves mõnikord külm, nii et pidi magama kahe naise vahel“. Nüüd on tal naise küll, aga ei ühtki, „kes teda soojendaks“. Iseendast tuleb meelega härra Ikka, kes samuti ei suutnud enam tunda õiget elamussoojust muist naistest, kui ainult päris loodusvärskest. Ja me mõistame, et see kuningas siin peale muu sümboliseerib ka kogu Euroopa intellektuaalset tsivilisatsiooni, kultuurivõimu, mis kaotand kontakti elava eluga. Seepärast tunneb ta külma ja oma jõudude kadu, hoolimata välisest soojusest, s. o. jõukusest jm. Naabritega on igavene rahukontentsioon alla kirjutet, konventsionaalse moraaliga alla (s. o. alateadvusse) surutud ka kõik ketserlikud prohvetid, paremad „kirjatundjad“ aga hoiavad ise võimu poole.

Ainult narri (loe: autori) suust kuuleb see kuningas veel inimlikku sõna — ja see soovib talle „tapakirvest“, s. o. enesemõrva! Esialgu lepatakse siiski neitsiliku naisega, kes sellise vana puu jaoks olevat samaväärne tapakirvega. Selle naise (s. o. vist umb. veel loodusehõbe elu- ja elamusjõu vitaalse hinge) leidmist kujutatakse nüüd terves pikas ja liigagi pikas II vaatuses. Näeme, et see mägiküla tüdruk Angela elab juba võrdlemisi „kultuurilises“, aga osalt siiski veel loodusõiguslikus miljöös, ja on püsind neitsilikuna paraja võimaluse puududes, oma kavaleri arguse ja enda auahnuse tõttu, mis ootab imet. Kuigi ema-loodus teda tahaks näita looduslikule karjasele ennem kui steriilsele ja potentsitule kuningale, tõmbab „kultuuri“ võimaluste-rikkus naise elamustejanu kohe oma poole. Ainult oma endise „looduspeigmehe“ Karlo püksid viib tüdruk kaasa linna mälestusena, nagu „Elu ja armastuse“ Irmagi mälestuse oma talupoeglikust leerivennast. Loodus on võimetu ka vägivaldselt takistama elu ja hinge tõttamist kuningas, s. o. tsivilisatsiooni poole, sest viimase käes on ju väline võim. Ja naine-hing oma elamusteihas on valmis tõlgitsema iga vähetavalist sündmust (näit. kahepeaga vasika sündi) kui tõestust, et siiski on võimalik ka ime, s. o. eluseaduste vastaselt saabuv suur õnn.

Selle paljutöötava ime-usu abil hakkab aga ka valelik omakasu (Mathias, see tsivilisatsiooni noorteener) nüüd rahva enda järgi jooksuma ja mässama. Intellektuaalsele tõele rajatud senisel tsivilisatsioonil kipub võim kaotsi minema. Ka Karlo, rahva terve instinkt, on usust ja kihutus-tõöst peetunud ja läheb mässajatega kaasa.

Viimases pildis saabub lahendus: „dünaamilise rahvaliidumise“ juht vangistatakse — kuigi ta seletab, et omal ajal just Angela, see vitaalne hing oma vahendeist-hoolimatu elamusteihaga teda niiviisi petma on kihutand. Nüüd ta soovib ühes ülempreestriga jt., et rahva järgi ka kuningas ise oma võimu säilitamiseks läheks „vasikausku“, s. o. asuks rahvast petma, määrates tema oma propagandaülemaks. Esialgu pannakse ta siiski vanglasse asja järele mõtlema.

Raskem on lugu Karloga, selle rahva loodusliku eluinstinktiga. Ta tahab „tsivilisatsioonilt“ tagasi kas naist, s. o. hinge ja sigivust, või siis jälle senist vasikat, s. o. usku imesse. Vasika aga on narr ja naine juba tapnud ja kogu kuningakoda ta nahka pannud, usk imesse on praeguse kultuuri juures paratamatult surnud. Ainult rahvamassides võib seda usku veel ülal hoida, aga sellega nõustub Karlo ainult siis, kui ta saab tagasi oma naise. Selle eest ta on valmis minema võllassegi. Ja nüüd sünnib see loov paradoks, mida narr juba alguses on soovitanud: et jätta noortele, Karlale ja Angelale, vabadus armastamiseks, kuningas sureb. Kõik sünnib umb. samuti, nagu härra Ikkaga „Elus ja armastuses“ ja Tõega samanimelises laastus. Ja ainult lähtudes umb. nende teoste seisukohalt, omandab mõtte ka kogu see näidendi lõpp, mis teiste „ajaloolisemate“ tõlgitusviiside juures tundub nii imelik, et paljud jälgivad ainult arusaamatuses on õlgu kehitand.

Tõepoolest, ajaloolisi, meie kultuurilisi ja poliitilisi olukordi on ju kajastet kogu näidendis sageli, „vasikausu“ liikumisega on mõeldud muu seas ka vapsismi ja üldse moodsaid fašistlikke liikumisi nende „irrat-

sionaalsusega" ja „20. sajandi müütidega", mis teadlikult mängivad rahva rumalusel ja saama-fungidel. „Kahepeaga vasika" usuga võib mõista näit. ka usku „köva käe" imettegevasse jõusse. Ja selle „vasikausu" pooldajate edaspidiselegi saatusele võib leida paralleele meie tõsielus. Aga kogu näidend pole kaugeltki mingi ajaloolise üksiksündmuse allegooria, vaid palju avaram, iseseisev sümbolne muinasjutt, mis oma peajoonetes kajastab palju üldisemat praeguse tsivilisatsiooni kriisi, nii riikide kui ka üksikute elus. Ja temagi peamõte on sama, mis autori muis hilisema aja tõis: näidata, et intellektuaalse tsivilisatsiooni „kuningavõim" on ainult siis kindel, kui teda aitab mõni naine või narr, s. o. elamuslik, looduspärane instinktikindel hing ja intuitsioon. Kui tal seda hinge enam pole, teeb ta paremini, kui ta sureb ja tee avab mingi looduslähedasema võimu tõusuks. Milline see uus just peab olema, kes surnud kuninga aujärje pärib, kas petis Mathias, kuninganna koos Karloga või mõni teine, selle jätab autor lahtiseks kui tuleviku küsimuse.

Näidendis täitsa uus on siis peamiselt see, et ta autori kultuurifilosoofiat rakendab enam ühiskondlikul ja poliitilisel alal, ja et ta seda teeb fantastilis-sümboolse näidendi vormis harukordse vaimu- ning paradoksi-rikkusega. Koos näidendi vormiga meenutab see stiil paiguti Raudsepa oma, kuid nagu autoris endas, nii pole selleski nii palju sensuaalset elementi. See ei kisu nii naerma, aga on selle eest sügavamõttelisem, vahel isegi kuni oraaklitaolise tumeduseni.

Ühtlasi tõendab ta veel kord, et Tammsaare maailmavaade küll teoreetiliselt õige „fašistlikult" pooldab irratsionaalse instinktielu primaati ja tunnustab õndsakstegeva usugi tähtsust, tegelikult aga omefi väga kaugel on mingi tasalülitelt „vasikausu" pooldamisest või muust „põrund aru õnnistusest". Tõearmastaja „narr" ihkab nagu „nainegi" esimesel võimalusel kultuuri-kuningakotta. Vabatahtlikult ei saa inimaru end pimestada, kuigi ta tunneb mõne tõe valutoovust. Kui vana liberaalne kultuur tõesti peaks surema, on Tammsaare küll teda hoiatav prohvet, aga siiski ta veendunuim kaitsja ning noorendaja.

*

Nagu öeldud, Tammsaare sotsiaalne kuuluvus ja fõõmiljöö liidab ka ta elu- ja maailmavaate oluliselt eesti iseseisva t a l u p o j a omaga. Nii-sama nagu see talupojaklass on temagi kannatand liberaal-kapitalistliku korra mandumisnähtusist, protesteerind ägedalt moodsate kollektiviseerivate voolude vastu idast või läänest, püüdnud senist korda seesmiselt uuendada ja elustada loodusehtsama hingega, kaldudes vahel otse oma-moodi moralismi. Tema Karlo (nimigi tähendab algselt talupoega) pole aga mitte farmerduv „potipõllumees", vaid oma e n d a fõõ vaevast elav Vargamäe talurahvas, kogu eesti töötav talupojarahvas, Eesti ja feiste põhjamaa riikide domineeriv ühiskondlik aines ja ta kultuuri baas. Selle põllundusliku töörahva ideoloog ongi Tammsaare, tema terve instinkti poole ta apelleerib ka kultuuri ummikuis, selle kaudu tahab ta, nagu Indrekut Vargamäel, tervendada kogu meie „kultuurihaiget" kultuuri,

kodanlik-tõusiklikku seltskonda, balti härrasparasiitide vaimust nakatet haritlasi, korrumppeeritud kuningakoja ülemaid ja noornarre. Nii noore rahva kuningas ei t a r v i t s e veel olla külmetav rauk.

Ei, Tammsaare pole ainult suur kujutaja, vaid hoolimata oma skepsisest ka suur nägija ning õpetaja. Alles need mõlemad koos teevad temast suure, klassilise kirjaniku. Seda kujutust paremini mõista ja nautida, seda õpetust paremini mõista ja teostada — selles ja ainult selles seisab Tammsaare tõeline austamine. Ja ka praeguste aktuste mõte.

Aug. Annist

TEADUSLIKU JÄRELKASVU KÜSIMUSEST

Viimasel ajal on tihti puudutatud teadusliku töötajaskonna töötingimuste ja ühenduses sellega ka teadusliku järelkasvu küsimusi. Seda on tehtud eeskätt ülikooli ringkonnis, aga ka väljaspool neid ringkondi. Võiks paista, et see on ainult ülikooli küsimus, sest seal on teadusliku töö tegemise ja selle töö õpetamise koht. On koguni ülikoolile mõnelt poolt etteheiteid tehtud, et ta polevat osanud seda probleemi hästi lahendada. Seepärast peatun ka allpool mõningate ülikooli sellesuunaliste taotluste ja kavatsuste ning nende teostamist takistanud asjaolude juures.

Ikka enam ja enam tungib teadus tegelikku ellu ja ühes sellega nõuab ka tegelik elu teaduslikku koolitust saanud töötajaid, nõuab otse uurimisasutisi mitmesuguste rakendusliku iseloomuga küsimuste lahendamiseks, mille seast eeskätt loodusvarade uurimist ja kasutamist tuleks esile tõsta, aga ka ühiskondlikud ja ajaloolised ning muud probleemid leiavad samal teel otstarbekat lahendust. Aegamööda peaks tungima avalikkusse teadmine, et üksiku õppekoha loomisega ülikooli juures ei ole kõik tehtud, mis teatava eriala harrastamiseks vaja on meie oludes. Väga paljudel aladel ei suuda üksik teadlane ka parimagi tahtmise juures koondada ega läbi töötada kogu ainet, mis meil leidub, ega vastust anda kõigile üksik- ning rakenduslikku laadi küsimusile, millega tema poole võidakse pöörduda.

Seetõttu näemegi viimastel aegadel mitmesuguste uurimisasutiste ellukerkimist, mis täidavad avalikke ja riiklikke ülesandeid. Juba vanade arhiivide ja katsejaamade kõrvale on viimastel aegadel tekkinud konjunktuurinstituut, Metsanduslik uurimisinstituut, Loodusvarade instituut, et nimetada ainult mõnda näidet.

Ei vaja erilist põhjendamist, et kõigi nendegi, väljaspool ülikooli seisvate asutiste huvid nõuavad teaduslikke kaadreid ja selle järelkasvu. Seetõttu võibki väita, et teadusliku järelkasvu küsimus ei ole ainult ülikoolide asi.

Võidakse osutada sellele, et meil iga aasta lõpetab ülikooli üle 300 üliõpilase, seega läheb ellu küllalt teaduslikku ettevalmistust saanud ja küllaldaselt määralt eriteadlasi. See fakt on iseenesest õige, kuid ei pea silmist laskma tegeliku elu tõsiasju. Need tõsiasjad mõjuvad igatahes nii, et teaduslikule uurimistööle saavad suurest ülikoolihariduse

omandanute arvust pühenduda ainult vähesed. Ja selles kogu probleem seisnebki: kuidas valida ülikooli lõpetanuist kõige sobivamaid teaduslikuks uurimistööks ja kuidas võimaldada neile kõige otstarbekamalt pühenduda sellele uurimistöole.

Ülikooli piirides on selleks kujunenud teatav kindlailmeline menetlusviis: eriti edukalt õppinud üliõpilasile määratakse teaduslik stipendium mõneks aastaks, mis võimaldab elatumise ja pühendumise teaduslikule tööle, kas kodumaal või tarbekorral ka välismaal. Sel kombel on ette valmistatud meiegi ülikoolides rida praegu töötavaid õppejõude ja on neid ettevalmistumisel edaspidisekski. Peab tähendama, et see menetlusviis on andnud häid tulemusi selles mõttes, et äärmiselt vähe on olnud ebaõnnestumisi, s. o. väga vähesed stipendiaadid on loobunud teaduslikust karjäärist. Üle 90% on nende peale pandud lootused täitnud.

On aga loomulik, et ülikoolid stipendiaatide määramisel peavad silmas ainult enda otseseid tarbeid. Stipendiaate määratakse ikka eeskätt ainult neil aladel, kus lähemas tulevikus on ette näha õppekoha vabanemine või kus see on vabanenud. Teisiti talitada on olnud võimatu puhtmajanduslikel põhjusil: kui kuni 1924. aastani teaduslikkudeks stipendiumideks tarvilikud summad tulid täiel määral riigilt, 1925—1932 ülekaalus riigisummadest, siis alates 1932./33. eelarveaastast ei ole Ülikooli eelarves riigisummadest teaduslikke stipendiume enam määratud, vaid need on tulnud täiel määral Ülikooli erisummadest, olles oma kogusummalt keskmiselt ligikaudu samal tasemel, kui nad olid omal ajal ainult riigisummade arvel. Tunduvalt suurem oli teaduslikkudeks stipendiumideks kulutatud aastane krediit neil aastail, mil seks otstarbeks määrati summast nii riigilt kui ka ülikoolilt. Need aastad olid aga ka suurima üliõpilaste arvuga aastad.

Väljaspool Ülikooli eelarvet on teaduslikke stipendiume asutatud riigi poolt Õigusteaduskonna arvel kaks ja Tallinna linna poolt üks, ilma eriala määramata. Nende viimaste stipendiumide arvel näemeigi valmistuvat noori teadlasi, keda on absorbeerinud ja ettenähtavasti absorbeerib mitte ülikool enda jaoks, vaid kes leiavad rakendamist väljaspool.

Neist andmeist nähtub, et stipendiumide teel teadusliku järelkasvu eest hoolitsemine on tulemusrikas, kuid kitsamas ulatuses rakendatav talitusviis, — senikaua kui pole vabamalt kasutada summast selleks otstarbeks. Erakapitalid selle sihiga meil puuduvad seni veel täiesti.

Teaduslikud stipendiumid veeretati riigisummadelt Ülikooli erisummadele Ülikooli eelarve tunduva kokkutõmbamise puhul süveneva majanduskriisi ajastul. Rööbiti sellega halvenesid aga ka teised võimalused, mis Ülikoolil olemas teadusliku järelkasvu eest hoolitsemiseks: need on õppeülesannete tegemise võimalus ülemäärastele abiõppejõududele. Oli semestreid, mil päevadepikkustel Ülikooli valitsuse koosolekuil tuli piinlikult kaalutleda iga tehtavat õppeülesannet, et piirdudes kõige vajalikumaga siiski säilitada ülemääraste õppejõudude hulgas neid, kes seal edukalt töötanud. Olukord oli isegi nii raske, et paaril aastal ei saadud teaduslikuks edasitöötamiseks määratud reisustipendiume sugugi anda isegi määralistele õppejõududele.

Halvnevad töötingimused just teadusliku järelkasvu seisukohast sundisid otsima abinõusid olukorra parandamiseks ja seetõttu küsimus tuli 1934. a. jooksul Filosoofiateaduskonna algatusel kõigis teaduskondades ja Ülikooli Valitsuses arutusele laiemas ulatuses. Kuna selles asjaotimatuses kajastub kogu küsimus võrdlemisi mitmekülgset ja selgub ka, et küsimuse ulatuslikum käsitlemine viib väljaspoole ülikoolide piire, siis toome alamal lühida kokkuvõtte neist kavatsusist, millega püüti küsimusse tuua mõningat lahendust.

Filosoofiateaduskond esitas Ülikooli Valitsusele 22. 12. 33 märgukirja, milles juhib tähelepanu sama teaduskonna ülemääraste õppejõudude halvnevaile töövõimalusile: 1. Seni on teaduskonnas olnud rohkesti täitmata õppekohti, mille tõttu on võidud teha võrdlemisi palju õppeülesandeid. Nende kohtade täitmisel saaks 3—4 ülemäärast õppejõudu määrasteks, ülejäänud peaksid ülikoolist eemale jääma. 2. Ülemääraste õppejõudude kogu on ainuke tagavarakaader humanitaaraladel tehtava teadusliku töö alal Eestis, kuna õpetajaskond ei tule töökoormise tõttu arvesse ja assistentuurid puuduvad. Sellise kaadri puudumisel võib iga ka juhuslik õppekoha vabanemine tekitada raskusi täitmisel.

Seetõttu palub teaduskond leida võimalusi ülemääraste õppejõudude aineliseks kindlustamiseks.

Kõigile teaduskondadele arutamiseks saadetud algatuse peale saabusid vastused.

Kõik teaduskonnad asuvad Filosoofiateaduskonna algatuse suhtes põhimõttelikult pooldaval seisukohal. *U s u t e a d u s k o n d* tunnustab oma olukorra analoogselt Filosoofiateaduskonnaga; *Õ i g u s t e a d u s k o n d* näeb peale selle õpetlaste juurdekasvusi võimalusi õppetöö reformeerimiseks üliõpilaste töö intensiivistamise ja spetsialiseerumise suunas; *A r s t i t e a d u s k o n d* ei peatu üldküsimusil, vaid esitab otse konkreetseid korraldusi, samuti *F i l o s o o f i a t e a d u s k o n d*, kelle poolt üldised seisukohad varemini esitatud; *M a t . - l o o d u s t e a d u s k o n d* rõhutab analoogselt *Õ i g u s t e a d u s k o n n a*le õppe- ja uurimistöö süvendamise tarvet käesoleval ajal teaduskonna tegevuse tuleviku välja-vaadete kindlustamise kõrval; *L o o m a a r s t i -* ja *P õ l l u m a j a n d u s t e a d u s k o n d* pooldavad samuti Filosoofiateaduskonna algatust.

Teadusliku järelkasvu probleemi üksikasjust võetakse kõne alla a) assistentuurid, b) tasulised õppeülesanded, c) eriliste kohtade loomine, d) tegelikult elus seisvate ametkohtade seondamine ülikooliga või nende kohandamine ülikooli tarvetele.

a) Teaduskonnad, kus on rohkesti assistente (*A r s t i -*, *M a t . - l o o d u s -*, *P õ l l u m a j a n d u s -*) leiavad, et assistentuurid koormatuse tõttu jooksva tööga ei tähenda erilist soodustust teadusliku töö tegemise mõttes, kuna nad ka madala palga tõttu ei kindlusta aineliselt.

A r s t i t e a d u s k o n d soovib selles mõttes edukalt töötavatele assistentidele peale 4-aastast teenistust maksta 25% lisapalka ja peale 10-aastast 50%.

Samuti soovib Filosoofiateaduskond vanemaile vastavate võime-
tega assistentidele kindlustada keskkooliõpetajate palgani ulatuv töötasu
ülemäär.

b) Tasulisi õppeülesandeid eeskätt eradotsentidele vähemasti seni-
ses ulatuses soovivad edasi teha Usu-, Arsti-, Mat.-loodus- ja Looma-
arstiteaduskond. Seejuures soovib Arstiteaduskond kontrollida era-
dotsentide tegevust viieaastaste vaheaegade järele kahel puhul.

Loomaarsti-teaduskond rõhutab noorema teadlaste-põlve eksistentsi
võimaldamist eeskätt lähemas tulevikus vabanevate õppetoolide juures
ja õppeainetes, mis ei ole sunduslikud määralistele õppejõududele. Tasu-
lisi õppeülesandeid mitte õppekohtadel asuvaile teadlasile soovivad
Õigus- ja Põllumajandusteaduskond.

c) Noorema teadlaste-põlve aineliseks kindlustamiseks soovib
Õiguste aduskond uute kohtade loomist 1) kas ülikooli-
lis eneses, a) nii administratsioonis, kui b) teaduskonnis, või 2) muudes Tar-
tus asuvas riigiasutis, „kus noored teadlased õiguste aduse alal võiksid
oma erialalist oskust rakendada ja ühtlasi ülikooli juures töötada“.

Filosoofiateaduskond paneb ette kava kindlapalgaliste
eradotsentide kohtade asutamiseks: kohtade arv võiks olla
 $\frac{1}{3}$ teaduskonna määraliste õppejõudude arvust (Filosoofiateaduskonnas
7—8, teistes vastavalt, kuna vähem võiks olla neis teaduskonnis, kus
rohkesti assistente); töötasu vastaks keskkooliõpetajate palgamää-
rale, tõustes astmeliselt 120 kroonist 170 kroonini kuus; sellega oleks seotud
pensionioigus; töömäär võiks olla 4—6 nädalatundi teaduskonna
otsusel.

Kava teostamine täies ulatuses nõuaks aastas umbes Kr. 30.000.—,
algul aga oleks see vähem, kuna kohe ei täidetak kõiki kohti ja senised
tasud õppeülesannete eest kataksid osa neist kuludest.

d) Juba olemasolevaid ametkohti nii ülikoolis endas
kui ka väljaspool ülikooli kasutada, täites neid arenevate teadlastega,
soovivad Õigus-, Filosoofia- ja Põllumajandusteaduskond, kusjuures
neile isikuile ülikooli poolt tehtaks tasulisi õppeülesandeid.

Üksikasju Õiguste aduskonna kavatsusist nägime ülemal.
Ka Põllumajandusteaduskond arvab, et tulevased õppekohtade täitjad
võiksid saada teaduslikku kui ka praktilist täiendamist sel teel, et nad olek-
sid tegeliku elu teenistuses ja saaksid Ülikoolilt tasulisi ülesandeid õppe-
tegevuse või uurimise alal.

Filosoofiateaduskond soovib ülikooli 1) raamatu-
kogude ja 2) muude ametkohtade täitmisel arvestada esijoones teadus-
like võimete ja teenetega isikuid, kes ameti kõrval suudavad teha
teaduslikku tööd. Neile tuleks võimaldada tasulisi õppeülesandeid.

Analoogselt Õiguste aduskonnale soovib Filosoofiateaduskond
peale selle kokku leppida Tartu ametasutuste ja koolidega, et neis koh-
tade täitmisel eelistataks ülikooli soovitusel teaduslike võimetega isikuid.

Eriti tõstab Filosoofiateaduskond üles õpetajaskonnas tea-
duslikele töötamisele pinna loomise küsimuse. Selleks tuleks 1) õpetajate palgaredel ümber korraldada nii, et teadusliku

kvalifikatsiooni ja teenetega õpetajail oleks võimalus saada kõrgemat palka, 2) et teaduslikku tööd tegevail õpetajail ülikooli vastava teaduskonna ettepanekul a) vähendataks õppetöö koormatus keskkoolis 18 nädalatunnini ja b) võimaldataks ajutist koolitööst vabastust rutuliste teaduslike ülesannete teostamiseks.

Nagu toodud ülevaatest näha, on teadusliku järelkasvu küsimus Ülikooli endagi piires võrdlemisi kompleksne ja mitte ainult Ülikooli piires lahendatav. Ükskõik mis suunast tema juurde asuda, ikka kerkib esile ainealine külg ja krediitide tarve. Seetõttu on ainult samm-sammult saadud teaduskondade poolt fahistatud kavadele lähemale asuda. Õppeülesandeid on püütud teha võimalikult senises ulatuses, assistendi- ja muid kohti, eriti teaduskonnas, kus neid seni vähe on olnud, on püütud koosseisu võtta, mis ka eeskätt Õigusteaduskonna suhtes on andnud teatavaid tulemusi. Kuid eelarvele seatud piirid ei ole siiani lubanud rahuldada kaugeltki kõiki ettepanekuid, mis selles suunas on tehtud. Eelarvetel näib üldse olevat omadus, et nad kokkutõmbamise järele väga visalt jälle end restitueerida lasevad, nagu seda ka stipendiumisummad näitasid.

Alles ootavad lahendust kavatsused korraldada Ülikooli teadusliku järelkasvu soodustamist väljaspool Ülikooli, nagu teaduslikult töötavate isikute soodustamine ametkohtadel, eriti aga õpetajate kohtadel väljaspool Ülikooli.

Kuigi ainelised võimalused on paratamata tarvilikud teaduslikule tööalale siirduvatele isikutele, ei ole need võimalused siiski ainukesed, mis võivad soodustada ja soodustavad teaduslikku kujunemist. Niisama tarvilik kui ainelised eeldused on teaduslikule järelkasvule vajalik vaimne foon tema ideelistele taotlustele. Ilma selleta võib asi areneda karjermiks teaduslikul alal, mis iseenesest on *contradictio in adiecto*. Selles mõttes on asi lootusetu: palja ainelise soodustamisega ei saa isikuist, kes rõhku panevad majanduslikule ja välisele edasijõudmisele elus, veel mitte välja arendada teadusmehi. Seega tuleb lisaks individuaalsete eelduste küsimus, mis suuresti sõltub sotsiaalsest miljööst ja kasvatuses. Kuid see on küsimuste-kompleks, mis nõuaks erilist käsitlemist. Üks on aga selge: ainelistele eeldustele teadusliku järelkasvu arenemiseks tuleb jätkuvalt pöörduda tähelepanu ja tuleb võita mõningaid takistusi, millest ülesaamiseks on otsitud abinõusid.

Väga suure, kui mitte otse määrava tähendusega teadusliku järelkasvu väljakujundamisel on loomulikult ametlike ja määralistel erialade esindajatel. Tegelikult elus võib tähele panna erinevat suhtumist nende poolt samal alal töötajate ja õppijate vastu: ühed püüavad koondada enda ümber andekamaid, üritada suuremate teaduslike probleemide käsilevõtmist, mille juures ülesanded jagunevad paljude vahel, kus igaüks võib oma andeid esile tuua; teised töötavad rohkem individuaalselt, on külmad teiste silmapaistvamate sama ala esindajate vastu enda läheduses ja ei esine koondavate keskustena. Loomulik, et esimese liigi juures ei teki kunagi raskusi järelkasvu mõttes, kuna teistel normaalne areng ei ole tagatud. Esimesel juhul on üldse tegemist nähtusega, kus teaduse esindajad ja teaduslikud probleemid iseendid organiseerivad teatud

sisemiste seaduspärasuste kohaselt. Suurriiges, laiemate võimaluste piires, arenevad silmapaistvamate teadlaste ümber koolkonnad, kus kasvav teadlastepõlv välja arendatakse; teotsemise materiaalsed eeldused saavad laiemate töötamisvõimaluste tõttu avaramas ühiskonnas.

Meie olud erinevad mitmeti eelmainituist. On kerge sattuda monopolisti seisukorda teatud erialal, ja see ei ole kahtlemata soodus olukord teaduslikule järelkasvule. Selles mõttes tuleb tervitada mitmesuguste rakendusteaduslike asutiste tekkimist ja arenemist väljaspool ülikoole, mis võimaldab mitte üksi uusi töötamisvõimalusi teadlasile, vaid ka normaalsemaid eeldusi teaduslikuks väljakujunemiseks.

Seejuures võib muidugi tekkida küsimus, kui suurel määral võib tekkida selliseid asutisi, kas ei ole peagi saavutatud siingi piir, või kas see ei ole meil juba üldse saavutatudki. Kahtlemata ei saa mitmesuguseid asutisi rajada ega laiendada lõpmatult. Siingi seavad ainelised ja muud võimalused piiri. Kuid jällegi peaksid eri alade n.-ö. sisemised arengueeldused kätte näitama need piirid: töö ja probleemide hulk teatud alal, selle majanduslikud tulemused, need peaksid olema määravad. Näiteks on geoloogilise uurimise tulemusena meil kasutamisele võetud maavarud (põlevkivi, fosforiit, diatomiit jt.), mis annavad silmapaistvaid tulusid rahvamajandusele. Oleks täiesti põhjendatud sellel alal ka teaduslike uurimisasutisi rohkem välja arendada. Teisel ei tarvitseks olla otsustavaks niivõrd ainelised tulud, mis saadud, vaid aatelised. Näitena võiks mainida juba teatavat vastset tunnustust leidnud muinasaja uurimine ja juba pikema aega kultiveeritud rahvateadus ning rahvaluule. Lisaks neile võiks leida teisi alasid.

A. Luha

ÜLIKOOI ASSISTENTIDEST

Meie teadusliku töö ja arengu kujunemisel on teatavad funktsioonid täita ka ülikoolide ligi pooleteisesaja-liikmelisel assistentide-perel. Ühelt poolt on nad õppejõudude lähimateks abilisteks õppe- ja uurimistöös, teiselt poolt aga nende ridadest kasvavad järeltulijad õppejõududele.

Assistentkonna huvid ja probleemid on viimastel aastatel elavamalt olnud päevakorras, on tekkinud mõnigi muudatus vaadetes assistentide ülesannetele, mis väljendust leidnud nii muudatustes palgaastmetes kui ka uues Ülikoolide seaduses. Kuid rida probleeme on veel lahtised, ja kuna assistentkond koondab endasse õige tuntava osa meie teadlaste nooremast generatsioonist, siis on need probleemid ka üldsusele tähtsad, puudutades meie kultuurilise arengu võimalusi ja suundi.

Ülikooli algaastail assistent pidi olema peamiselt praktikandiks, kes aastat paar või neli harjutas oma erialal, enne kui astus tegelikku ellu. Vastavalt sellele ta kuulus ka tehnilise personaali hulka: vanast ülikooli seadusest § 71 loeme: „Assistendid, sünoptikud ja muud tehnilised abijõud...“ Seega assistent oli põhimõtteliselt midagi montööri taolist, kes aitab üles seada katseteks vajalikke aparate ja anda lihtsamaid seletusi üliõpilastele.

Tegelikult suuremalt osalt ei saadud kinni pidada põhimõttest hoida assistent ainult kaks (nooremalt) või neli aastat (vanemat) ametis, äärmisel korral veel kord samaks ajaks neid kinnitades. Sest sagedane assistentide vahetus on tööd takistav ja koormav, eriti nendel õppejõududel, kellel ainult üks assistent — selle väljaõpetamine võtab aega. Keskmiselt võiks arvata, et vähem kui kahe aastaga värske ülikooli lõpetaja vaevalt suudab omandada sedagi tagasihoidlikku oskust ja osavust küllaldasel määral, mida temalt nõuab ülaltoodud „montööri“ ülesannete täitmine.

Nii tekkiski olukord, kus seaduses mõeldud maksimaalse nelja resp. kaheksa aasta asemel terve rea assistentide ametiaega võis juba kirjutada kahekohalise arvuga. Seda võis ka soodustada asjaolu, et sedamööda, kuidas arenesid teaduslikult omamaalised õppejõud meie noores ülikoolis, pidid nad teravamalt tundma ikka suurenevat vahet enese ja värskest ülikooli lõpetanud assistent-praktikantide vahel. Isegi kahe teineteist täiendava, kuid piiratud dimensioonidega ülikooli õppejõududest on paljud, eriti teoreetilistel aladel, üksikud kõrgeima kvalifikatsiooniga eriteadlased meie riigis, kellel pole kolleege, ega niivõrd arenenud kuulajaskonda, kes suudaksid mõista mitte ainult käegakatsutavaid töötulemusi ja üldisi probleeme, vaid ka vastava eriala ainulaadseid otsinguid probleemide ja meetodite alalt, mis on ju teadusliku arengu kandvamaid osi. Siin on arenenud, kõrgema kvalifikatsiooniga assistentkond nii mõnelgi juhul peaaegu ainsaks võimaluseks praegusel kaugele arenenud töö diferentseerumise ajajärgul anda akadeemiku tasemele tõusvatele õppejõududele arenguks ja tööks vajalikku elavat ümbrust. Ei ole mõeldav, et sõjaväge saaks edukalt juhtida kindral ainult leitnantide kaasabil, või et mõnd rahvusvahelisel tasemel seisvat käitist saaks juhatada peadirektor ainult praktikantide ja montööride kaasabil.

Kõrget kvalifikatsiooni ja pikaajalist praktikat nõuab assistentidelt ka asjaolu, et ülikoolide instituutide ja kliinikute poole pöörduakse mitmesuguste keerukate küsimuste ja analüüside puhul, samuti tuuakse kliinikutesse raskeimad haigusjuhud üle maa.

Sellest tegeliku elu sunnil tekkinud assistentkonna taseme tõusust ja pikemaajalisemast ametispüsimisest tekkisid aga uued probleemid, mille osaline lahendamine praegu käimas uues Ülikoolide seaduses ettenähtud määruste väljatöötamise näol. Neist probleemidest võiksime nimetada järgmisi.

Eisteks tuleks järjekindlalt „ratsionaliseerida“ assistentide töö ülesanded ja tingimused. Ei saa olla mingit kahtlust selles, et teaduslikul alal oma väikese teadlaste hulgaga, mis kaob rahvusvahelisse teadlaste registrisse nagu tilk merre, moodustades ehk umbes $\frac{1}{1000}$ praegu elavatest vastava ala eriteadlastest maailmas (nagu näit. psühholoogia alal 1932. a. ülemaailmse registri andmetel), meie suudame oma riiklikuks iseolemiseks nii vajalikku kõrget taset ja lugupidamist rahvusvahelises teadusemaailmas saavutada ainult kõigi olemasolevate jõudude otstarbekohaseima, ratsionaalseima tööerakendusega. Andes aga assistentidele kõiksugu montööritöid, mida paljudel juhtudel niisama hästi saab täita vilunud teenija või tehnilise keskkaridusega isik; andes nendele kantseleitööd, mida palju suurema huvi ja andumusega saaks täita kantseleiametnik; andes nendele joonestamis- ja raamatukoguhoidja-töid, mida jällegi eduga võik-

sid sooritada vastava eriala tööjõud — meie patustame esiteks igasugu tööratsionaliseerimise reegli vastu, et töö peab olema vastav tööjõu intelligentsitasemele ja tema erihuvidele. Sagedasti valitseb püüd valida kõiksugu ametitesse (välja arvatud ehk kõige madalamad) isikuid, kelle kooli- või kutsenõuandla tunnistused on kõige paremad. See ei anna aga maksimaalseid tulemusi, sest keskmiste elukutsete jaoks on olemas mitte ainult nõutava intelligentsi alammäär, vaid ka ülemmäär. Kutsenõuandlad ei saa soovitada kellelegi otsida ametit väljaspool oma taseme piire, ja ratsionaliseeritud käitised ei võtakski neid pakkumisi vastu. Sest vastasel korral tekib paratamatult rahulolematust tööga ja selle tagajärjel kannatab mitte ainult tööviljakus, vaid ka vahekord kaasteenijatega ja ülemustega ning koguni võivad tekkida raskused vaimutervishoiu alal, nagu näitavad psühhoterapeutiliste asutiste kogemused.

Rahvamajanduslikult lubamatu oleks raisata niisuguste kvalifitseeritud tööjõudude aega, keda nende ridade kirjutaja arvestusel võiks meil olla umbkaudu 2¹/₂ kuni 3 tuhat inimest (25.—65. eluaasta vahel) töödeks, milleks jätkuks võimeid umbes 200.000 isikul. Kui aga püütakse assistentideks võtta ainult isikuid, kellest võiks tarbe korral saada õppejõu järeltulija, siis võiksime arvestada ainult kuni umbes 500 meest ja naist. Neid ülesandeid võiks assistentidele määrata ainult esimese paari aasta jooksul, sel ajal kui nad fäidavad abiassistendi või äärmisel juhul noorema assistendi kohuseid. Siin tuleb paratamatult väljapääsu otsida tehniliste ja kantseleijõudude näol ning väiksemate asutiste puhul tuleks kaaluda mitme ühes hoones asuva laboratooriumi jne. jaoks ühiste abijõudude ametisse-seadmist.

Samuti vajavad normeeringist ka üliõpilaste elementaarharjutustele pühendatav aeg ja muud funktsioonid, mis ei kannu otsesest teadusliku edasiarengu laadi. Kuigi Ülikoolide seadus näeb ette kõikidele õppejõududele, seega ka assistentidele, võimaluse saada pikemaajalist ametipuhkust teadusliku töö otstarbeks, ei võimalda see üksi veel viljakat teaduslikku tööd. Selleks on vaja pidevalt jälgida praegusel ajal väga laiaulatuslikku teaduslikku kirjandust — tippsaavutised võivad tulla ainult siis, kui oleme omandanud teaduse uusimaid tulemusi, muidu peaksime oma piiratud võimalusi raiskama lihtsalt mujal tehtu uuestileiutamisele ja uuestiavastamisele. Teiseks aga ideed, probleemid, enne kui nad saavad viljakaks loominguvõimelise isiku osaks, vajavad aega n. ö. inkubatsiooni-perioodiks. Kui keegi hakkaks lugema alles oma puhkeaja saabudes, siis ei suudaks see kuhjatud lugemine kanda antud ajavahemiku vältel küllaldast vilja, pealegi jääks väheseks aeg otseseks uurimuse organiseerimise, läbiviimise ja interpretatsiooni tööks.

Teiseks probleemide-kompleksiks on majanduslik ja õiguslik külg. Kui varemalt võidi arvestada vallaliste praktikantidele vajalikku palka, siis nüüd tuleb arvestada eriteadlaste- perekonnainimeste elustandardit. See eeldab esiteks keha- ja vaimutervishoiu-nõuete rahuldamise võimalusi, sest teaduslik töö vajab niisugust energiahulka vajalikuks süvenemiseks ja laiaulatusliku materjali kogumiseks ning niisugust abstraktsiooni ja asjaolude ümberhindamise, vaadete ümberloomise võimet, et seda saab ainult füüsiliku tervise perioodidel. Teiselt poolt ei või ju „maa soola“

hulka kuuluvad inimesed ka kõrvale jääda üldistest vaimuelu avaldustest kirjanduse- ning kunstitoodete ja efektkannete omandamise resp. küllastamise näol, millele lisandub hädavajalikkude käsiraamatute ja spetsiaal-kirjanduse muretsemine. On aga palk alla seda piiri, siis kerkib just perekonnainimestele probleem, kust kokku tõmmata: kas loobuda üldise kultuurieluga kokkupuutumisest või riskida oma tervisega ületöötamisel või teisiti patustades tervishoiu-nõuete vastu. Selle tulemuseks on aga ühekülgne liiga kitsas spetsialiseerumine, millel puudub kõrgeimaid tippsaavutisi iseloomustav kultuuriline perspektiiv ja viljakus, teisel juhul aga enneaegne loominguinvaliidsus või koguni üldine kokkuvarisemine — ebaratsionaalselt ärraraisatud kvalifitseeritud tööjõud.

Õiguslikust küljest aga eelmises Ülikooli seaduses olid niisugused lüngad, et oli võimalik juhtum, kus assistenti, kes haigestus paar nädalat enne ametiaja lõppu tüüfusesse, ei kinnitatud enam edasi ametisse ning järgnenud surma puhul perekond pidi pensionist ilma jääma, sest perekonnapea polnud ju surmamomendil enam riigiteenistuses... Praegugi on assistendist kui vabateenijast kerge vabaneda — tarvitseb vaid üks kuu ette üles ütelda, ei ole erilisi seletusi ega kolme kuu palga maksimist. Praktiliste alade assistentidel ei ole sellest nii suurt häda — hea arst või insener leiab enesele varsti paremagi koha väljaspool ülikooli. Kuid juba arstiteaduskonna teoreetiliste instituutide assistendid ja teiste teaduskondade assistendid, kes peavad ülikooli juures olles kõige ihu ja hingega pühendumise tegevusele, mida otseselt ei saa rakendada väljaspool ülikooli, seisavad suurema murrangu ees, kui neid peale 10—20-aastast teenistust tabab vallandamine. Viimane juhtum on mõeldav — ja selleks soovitataksegi säilitada kerget ametist vabastamise võimalust — et õppejõudude vahetuse korral anda võimalust nendel valida oma teadusliku koolituse ja isiklikkude omaduste poolest sobivamaid lähemaid kaastöölisi, mis iseenesest on õigustatud nõue. Kuna aga meie oludes uus õppejõud tuleb suuremalt osalt sama instituudi assistentide perest, siis viimane võimalus võiks võrdlemisi harva ette tulla. Suurema tõenäosusega Damoklese mõõgaks on ameti kaotamine lahkkelide tekkimise puhul oma šefiga. Ei ole kellelegi etteheiteks, kui tunnustame, et meie kitsastest oludest võrsunud, sagedasti ühekülgse ülepingutusega arenenud intelligentsil ei osutu igakord võimalikuks ka kõige kriitilisematel momentidel säilitada seda emotsionaalset küpsust, mida seab ideaaliks praegune rakenduspsühholoogia, ja konflikti lahendamise huvide sünteesi asemel konflikt võib süveneda murranguni. Kuid ühe assistendi vahetus ülikooli instituudil, eriti väikesel, on palju sügavamalt asutise enese ellu haarav sündmus, kui ühe töölise vahetamine suurkätises, ja teiselt poolt ka vallandataval on suure spetsialiseerumise tõttu mõnikord võimalik valida ainult 2—3 teenistuskoha vahel, milledest ükski ei tarvitse vaba olla. Sellepärast on nii assistentkonna kui ka üldsuse huvides, et konfliktide puhul obligatoorselt aitaks konstruktiivset lahendust leida mingi erapooletu, asjatundlik kolleegium. Seega oleks tehtud ainult sedasama, mida ratsionaliseeritud käitiste juhatused püüavad teha: mitte alla suruda ühe poole huvisid, mitte ka piirduda kompromissiga, mis kedagi ei rahuldaks, vaid otsida lahendusi, mis rahuldaks mõlema poole õigustatud huvisid. See on kasuks tööviljakusele nii otseselt kui ka personaali sta-

biilsuse kaudu ja ainuke ülikoolide prestiiži kohane lahendusviis, kuna nemad peaksid olema objektiivse ja ratsionaalse töö organisatsiooni elavateks eeskujudeks.

Peatuksime lühidalt veel assistentide selektsiooni ja andekatele ruumi andmise küsimustel. On selge, et üliõpilaspõlves tekitatud muljeist ja diplomi kvaliteedist veel ei piisa eksimatu otsuse tegemiseks assistendi kõlblikkuse kohta oma otsestele ülesannetele ja võimaluse hindamiseks, kas temast saaks tarbe korral õppejõu järeltulija. Selleks on paratamatu mingi prooviaeg tegelikus töös, ja see on pikem kui keskmisel riigiametnikul. Assistentide elukorraldamise huvides on, et otsus langetatakse võimalikult pea, teiselt poolt on aga inimesi (isegi väga „suurekaliibriliste“ seas, nagu näit. Bismarck, W. v. Humboldt jt.), kellel otsingute ajajärk kestab kuni üle 30-nda eluaasta (Charlotte Bühleri uurimustest inimese eluea psühholoogia kohta). Kahjuks puuduvad täpsamad andmed, kui palju neid võiks olla meie teadlaste nooremas generatsioonis. Kuna aga meie intelligents on suurelt osalt alles esimest põlve sellel tasemel, siis ei oleks ime, kui boheemlase laadi otsingute ajajärk nii mitmelgi üsna kaua kestab. Siin tuleks leida lahendusviis, mis annaks ilma ülearuse viivitamiseta varem küpsenuile elu korraldamiseks olulise kindlakujulise ja siduva otsuse nende väljavaadete kohta ülikooli juurde jäämise suhtes, kuid ühtlasi ei omaks niisugust paindumatust, et kauem problemaatilisena püsivad, hilisema elu kulminatsioonipunktiga isikud lülitatakse enneaegu välja.

Mis puutub „ruumitegemise“ võimalusse eriti andekaile, siis tundub, et kui juba leidub isik, kes peajao võrra kõrgem aastate jooksul hästi selekteeritud assistentkonnast, siis küsimus ei seisne enam selles, kuidas ruumi teha assistentide seas, vaid kuidas seda teha professorite hulgas. Kerkib küsimus, aga kuidas talitada siis, kui mõnel alal juhtub aastaid kestma küllaldase andekusega isikute „põud“, kuna nad millegipärast samal ajal kuhjuvad teistele aladele, — siin ei jää vist muud, kui ajada läbi ajutiste jõududega, nende aga selgelt rõhutades elutöö otsimise vajadust väljaspool ülikooli.

Meie ei hakka siin edasi arendama neid probleemide komplekse, millede tehnilised detailid on väga arvukad töötingimuste erinevuste tõttu eri teaduskondades ja eri instituutides. Piirdume siin ainult üldise sooviga, et ülikoolide õppejõud ja assistendid osutuksid meetoodiliselt teedrajavateks professiograafiliste küsimuste teaduslikult motiveeritud lahendamisel, mis vajalik praegu käsil oleva assistentide funktsioonide täpsamaks määramiseks ja ajakohastamiseks.

Jälgides neid probleeme peame jõudma otsusele, et nad ei ole kõik lahendatavad ainult õppejõudude ja assistentide esindajate vaheliste nõupidamistega. Sest selge on, et vajalikud tehnilised abijõud, asendajad teadusliku puhkuse ajal ja palkade reguleerimine sel määral, et ka nooremad ja vanemad assistendid võiksid muutuda tõsiselt stabiilseks elemendiks ning kõrvalekaldumata pühenduda oma otsestele ülesannetele, nõuaks märgatavat krediitide suurendamist. Olgu siis, et palkade reguleerimine sünniks kas otseselt assistendi funktsioonide eest või õppeülesannete kaudu. K u i d k a k r i i s i a a s t a t e l a j a s t m a h a -

jäänud laboratooriumid ja raamatukogud vajavad tungivaltlisakrediite, sest muuseumi ja antikvariaadi suunas libisevas asutises ei saa niikuinii midagi suuremat ära teha.

Oleks hea, kui küsimus seisneks ainult lihtsas osafähtsuse ümberhindamises, mida meile vajalik esmajärguline teaduslik töö paratamatult nõuab enesele meie riigi eelarves.

Kõige kaugemaleulatuvama ning kestvama väärtusega on sagedasti just teoreetilised uurimused. Praktelistest uurimustest aga need, mis on teedrajavad ja muutuvad omal alal klassilisteks oma põhjalikkuse ja meetodi tõttu. Arvata võib, et meie majanduslik kandjõud ei luba kuigi suurel määral finantseerida teoreetilisi uurimusi, millede rakendusvõimalused ei ole mitte praegu päris selged või meile otseselt kasutatavad — moodsad uurimused on sagedasti väga kulukad aparatuuri, kirjanduse, personali jm. poolest.

Sellepärast arvatavasti ei muutu palju assistentide seisukord tulevikus, selles mõttes, et suuremal osal assistentidest ei avane väljavaadet saada kunagi õppejõuks, osal isegi mitte instruktor- või vanemaks assistendiks, ja samuti jääb piiratuks õppeülesannete arv. Ka teatav „lendamine“ riisiko jääb ikkagi õppejõudude vahetuse puhul, kui ka assistent valitakse ametisse määramata ajaks uue seaduse kohaselt. Nii siis assistendi amet ei saa võimaldada kõikidele soovijatele küllaldast edasijõudmist ja olla enam-vähem kindlaks elukutseks. Viimase suhtes ei ole ju ka teised elukutsed paremas seisukorras praeguses kiirelt muutuva struktuuriga ühiskonnas. Põhimõte, mida on sunnitud silmas pidama kutseoskuse õpetajad keskmistele elukutsetele — et inimene ei pea mitte ette valmistuma ainult üheks elukutseks, vaid mitme võimaliku elukutse jaoks, et konjunktuuri muutumisel mitte häfta jääda, on hädavajalik ka meie intelligentsile. Küsimus on vaid selles, kuidas kooskõlastada seda nõuet paratamatusega, et teaduslik töö, mis õigustaks edasijäämist ja -jõudmist ülikooli juures, nõuab pikki aastaid kestvat täielikku andumust sellele tööle. Kuidas võiks sealjuures siiski end ette valmistada võimalikuks siirdumiseks praktilisele alale?

Kuristikku nende kahe paratamatuse vahel võiks ehk vähendada järgmiselt. Silmas pidades, et ainult põhjalik teoreetiline vundament võimaldab kaugemaleulatuva tähtsusega praktiliste probleemide uurimist, tuleks püüda omandada üldist ja vastava teaduse erimetodoloogiat võimalikult põhjalikult. Kuid sealjuures oma teaduslike tööde teemideks valida akuutseid kodumaisi probleeme, haarates neid sellise sügavusega, kui seda vähegi lubavad teoreetilised võimed ja ettevalmistus. See kergendaks nende finantseerimist, annaks küllaldase rahulduse töötajale enesele ja võiks saada ka jäädava väärtusega lisanduseks teadusele. Teiseks aga peaks mingi majanduslik keskorganisatsioon, nagu näif. Kaubandus-tööstuskoda, püüdma ära kasutada domineerivaltl teaduslike huvidega ja küllaldaste võimetega isikuid, kes kõik ei mahu ülikoolide juurde

nendele vastavatele kohtadele, võib-olla osalt selle tõttu, et mõnele alale on parajasti juhuslikult kuhjunud liiga palju isikuid. Hariliku jooksva töö tegijana, olgugi erialal, nad võib-olla ei olekski igakord kõige sobivamad, kuid niisuguste probleemide lahendamiseks, mida konkurentsi-võime tõstmiseks teevad suurkäitiste uurimislaboratooriumid, oleksid nad otsitud jõud. Meil väga vähesed üksikkäitised suudavad enestele seda lubada, suuremale osale jääb see kättesaamatuks, neile võiks ainult mõni kodumaist tööstust edendav instituut anda tarvilikke näpunäiteid, samuti nagu seda teeb näit. konjunktuurbüroo oma väljaannetega või loodusvarade uurimise instituut mõningate probleemide suhtes ja põllumajanduslikud katsejaamad oma erialal. Kesk- ja väiketööstus aga võiks saada edenemiseks vajalikke keemilisi, füüsikalisi, psühhotehnilisi jm. uurin-guid ja aktuaalsete probleemide lahendusi kas sääraselt kesklaboratoo-riumilt või selleks küllaldaselt suurendatud ja kohandatud ülikoolide instituutidelt, nii kuidas see põhjalikumate kaalutluste järgi osutuks paremaks. Ühes sellega kasutaksime viimse võimaluseni kõiki olemasolevaid jõudusid nii majandusliku arengu kasuks kui ka nimetatud eri-teadlaste eneste suuremaks rahulduseks.

Puhta teaduse seisukohalt meie teaduste akadeemia ja ülikoolid kahtlematult saaksid kasutada ja osalt koguni vajaksid märksa suuremaid ja paremais tingimuses töötavaid koosseise, kuid arvestades olusid, meil tuleb vist ära kasutada osa ülikoolidele kõlblikke inimesi mujal, tehes seda nii, et nende erivõimed leiaksid täielikku spetsiifilist kasutamist.

Praktilise elu ja tüüpilise laboratooriumi-uurija vahel paistev ebasobivus ei olene ehk niipalju uurija teoreetilistest huvidest — see annab ainult teissuguse kuju ja sügavuse küsimuste lahendamisel — umbes nii nagu mõnest esemest või sündmusest võime teha kas lihtsa reportaaži või kunstiteose. Ei tohiks ka praktilisse ellu üle minnes ilmtingimata miinuseks olla eelkäiv teoreetiliste probleemidega tegelemine: see annab niisuguse mõtlemise ja erialaliste küsimuste käsitlemise distsipliini, mis aitab otsida lahendusi ka praktilise elu probleemides. Nii tunnistas praegu tuntud ameerika rakenduspsühholoog, et laboratoorsed harjutused, kuigi nad otseselt ei käsitlenud temale praegu vajalikke probleeme, on andnud temale siiski asendamatu oskuse edukalt haarata uusi probleeme ja situatioone.

Olulisemaks takistuseks võiksid ehk olla mõnelgi korral isiksuse omadused, eriti ehk need, mida hinnatakse nende asendi põhjal kahe äärmuse: introversiooni — ekstroversiooni vahel, mis peale muu tähendaks endasse pöördumise resp. väliste huvide määra. Mõningate uurimuste põhjal tüüpiline laboratooriumi-teadlane kuulub esimesse äärmusse; rohkem välismaailma suunatud huvidega oleksid arstid, veel rohkem tege-likkusse ja teistele inimestele pöörduvad käitiste ja asutiste juhtivad tege-lased, kuna rea lõpus, teises äärmuses, on edukad müüjad. Sellest järg-neb, et häid laboratooriumi-uurijaid võiks edukalt rakendada majandus-like ja kultuuriliste probleemide lahendamisele, kui vabastada nad tarvi-dusest — mis väiksemates käitistes või asutistes paratamatu — ajada iga-päevaseid jooksvaid asju, muuseas ka inimestega. Teiseks aga võime siit järeldada, et paljud neist ise ei oska endale luua kohta muutavas ja

arenevas ühiskonnas — see nõuaks kontakti inimestega, rääkimisi, veenmisi ning muidki tegevusi, mis nn. introvertselt tüübil mitte kõige paremini ei edene. Siin tuleks organiseerimisvõimelistel asutistel appi minna, et kokku viia aktuaalseid probleeme ja neid lahendada suutvaid inimesi ning luua eeltingimusi lahenduste leidmiseks.

Kui palju sellekohaseid isikuid võiks meil olla, on raske täpselt ütelda. Siin vajaksime vastavat eriuurimust. Peale muu võib näit. assistendi loomupäraste huvide ja võimete pilti moonutada ka kohustus hoolitseda perekonna elamisvõimaluste eest, mis raskendub sagedasti laste nõrgavõitu konstitutsiooniga — vanemate intelligentsi hulka tõusmiseks vajalikkude materiaalsete ja vaimsete pingutuste tagajärg.

Arusaamatuste vältimiseks olgu lisatud, et käesoleva kirjutise mõtteavaldused, ühtudes küll paljudes punktides Tartu Ülikooli Assistentide Koondise seisukohtadega, mida tema esindajad on volitatud kaitsma, esitavad ka autori isiklike arvamusi teoreetilist andekust nõudvate alade korraldamisest.

Ed. Bakis.

VÕORKEEL JA VÄIKELAPS

1.

Alljärgnevas on puudutatud lühidalt üht küsimust, mille suhtes võib tekkida lahkharvamusi, kas ta on küllalt tähtis, et talle ruumi anda käesoleva ajakirja veergudel. Võib nimelt arvata, et küsimus, kas on soovitatav väikelapsele õpetada emakeele kõrval mingit võõrkeelt, puudutab ainult väikest mürdosa lastevanemaist, ja seepärast on selle küsimuse arutlemisel ainult teoreetiline tähtsus. Selle arvamuse kohta tuleb öelda, et õ n n e k s küll puudutab see küsimus otseselt vähest arvu lastevanemaid. Aga meie oludes ei saa vähene arv kunagi nii väike olla, et küsimus kaotaks tähtsuse üldsuse seisukohalt.

Ligemal vaatlusel võib leida, et perekonna kasvatusel alal on palju küsimusi, mis vajavad selgitust ja ümberkorraldamist. Üheks selliseks küsimuseks on ka kindlasti väikelastele võõrkeele õpetamise küsimus. Väikelastele võõrkeele õpetamine on saanud viimasel ajal võrdlemisi üldiseks nähtuseks. Ja on arvata, et kui selles asjas valitsema jäävad senised väär- ja eelarvamused, siis see nähtus levib veelgi suurema hooga. Paljudele lastevanematele näib olevat endastmõistetavaks fõekspidamiseks, et on vaja lapsele õpetada veel enne kooliminekut mingit võõrkeelt. Võetakse koju õpetajaid, kes peavad mängima lastega, kuid ühtlasi lastele õpetama ka võõrkeelt. Kuid seejuures ei tulda üldse mõttele, kas me nii ei halva lapse arengule vajalikku spontaanset isetegevust. On aga ka perekondi, kus eestlasest vanemad järjekindlalt kõnelevad võõrkeelt: laps omandagu võõrkeel, eesti keele ta õpib hiljem niikuinii. Ja selle võõrkeele pärast ollakse nii mures, et võõrkeele õige hääldamise huvides vanemad juba hälli kohal kõnelevad võõrkeelt: laps pidavat varakult kuulma võõrkeelt, siis ta omandab selle puhtalt. Või jälle üks vanemaist kõneleb järjekindlalt mingit võõrkeelt. Päris kurb on lugu, kui väikelapsele õpetatakse paralleelselt kolme (kohalikku!) keelt: näi-

teks isa räägib eesti keelt, ema saksa keelt ja vanaisa vene keelt. Mis puutub viimasesse näitesse, siis muidugi on siin õnneks tegemist ainult üksikute juhtudega. Hoopis sagedamini võime aga leida, et võetakse koju muulasest teenijaid, et võiks kujuneda võõrkeelne ümbrus lapsele: võetakse peamiselt saksa soost teenijaid, aga samuti ka venelasi.

Õige suuresti on haritlaste ja jõukate inimeste perekondades levinud komme saata lapsi võõrkeelsetesse lasteaedadesse ja mänguringidesse. See komme näib olevat niivõrra laiaulatuslik, et ajakirjanduseski on selle kohta korduvalt märkusi tehtud. Emakeelsete lasteaedade ja mänguringide kõrval eelistatakse võõrkeelseid. Ja need lasteaednikud, kes oma lasteaias ei taha võõrkeelt harrastada, kaebavad, et paljud lastevanemad on niivõrd võõrkeelest huvitatud, et võtavad oma lapsed nende juurest ja viivad sinna, kus võõrkeelt õpetatakse. On teada juhtusid, kus lasteaednik oma lasteaia tegevuskavasse on nimepidi võtnud vanemate sunnil mingi võõrkeele õpetamise, olgugi et ta tegelikult seda võimalikult vähe harrastab. Lasteaednikud teavad üldiselt, et lasteaias võib laps õppida hoopis tähtsamaid asju, kui seda on võõrkeele algmed. Aga paljud vanemad kipuvad sagedasti lasteaia väärtust hindama selle järgi, kuipalju laps on õppinud lasteaias võõrkeelt, s. t. võõrkeelseid sõnu.

Mis puutub võõrkeelsetesse lasteaedadesse ja mänguringidesse, siis olgu siinkohal mainitud veel üht lünka meie kehtivas määrustikus. Asi puutub nimelt lasteaedade ja mänguringide juhatajate ettevalmistusse. Vastavate seaduste kohaselt peab lasteaedu registreeritama koolivalitsuste juures. Juhatajailt nõutakse pedagoogilist ettevalmistust. Need nõuded ei kehti aga mänguringide kohta. Kui ma oma lasteaeda nimetan „mänguringiks“, mitte lasteaiaaks, siis ei tarvitse ma teda registreerida ega vaja ka mingit kutsetunnistust. Ja nii on olukord kujunenud umbes järgmiseks. Meil on väga palju häid lasteaednikke ja lasteaedu, kuhu vanemad peaksid saatma oma lapsi niipalju, kui see iganes võimalik. Nende lasteaedade kõrval on aga siginud rida „mänguringe“, millede juhatajad on enamasti isehakanud pedagoogid, sagedasti muulased, vanemad daamid, kes endile sel teel muretsevad vajalikku ülalpidamist. Me teame aga kasvatusteadusest, kuivõrd tähtsat osa mängivad varajase lapse kogemused ja elamused isiksuse kujunemisel. Kuna meil eriti viimasel ajal on avaldunud silmatorkav tendents nõutada eri kutselist ettevalmistust mitmesuguste pisitegevuste alal, siis on täitsa põhjendamata, kui seda nõuet ei rakendata alale, mis on hoopis tähtsam kui paljud teised. On tõepoolest viimane aeg määrusi sel alal revideerimisele ja täiendamisele võtta. Samuti tuleb suuremat rõhku panna nende mänguringide ruumidele ja varustusele.

2.

Me esitasime eespool mõningaid näiteid võõrkeele harrastamise kohta väikelapse-eas. Kui nüüd küsida motiivide järele, miks võõrkeele õpetamist tarvilikuks ja õigustatuks peetakse väikelapse-eas, siis me saaksime väga mitmekesiseid vastuseid. Kõiki vastuseid läbib muidugi kaheldamatult hea soov oma lapsele head teha. Laps omandavat väikelapse-eas kerge vaevaga võõrkeele, hiljem tulevat aga sellega näha

palju vaeva koolis ja isegi pärast kooli. Väikelapse-eas õppivat laps võõrkeele nii-öelda mängides. Väikelapsel olevat hea mehaaniline mälu, mis võimaldab õppida võõrkeelseid (sõnu) vokaaleid. Samuti öeldakse väga sagedasti, et väikelaps omandab veel võrdlemisi kergesti võõrkeelse hääldamise — lapse hääldamismuskulatuur olevat painduv ja suuteline moodustama vastavaid häälikuid.

Me tahame allpool lühidalt peatuda nende motiivide analüüsil. On vististi kõigile selge, et inimese loomuliku arengu seisukohalt tuleb endastmõistetavaks reegliski pidada ainult ühe keele (emakeele) omandamist lapseas. Kahekeelsus on kõrvalekaldumine üldisest reeglist. Eriti seal, kus see kõrvalekaldumine sünnib *v a b a t a h t l i k u l t*, nagu meie oludes, mitte aga *o l u d e s u n n i l*, nagu paljude vähemusrhuvuste juures paljudes riikides, peame küsima, kuivõrd on need motiivid põhjendatud ja kuivõrd täitub vanemate soov oma lapsele head teha, lastes teda õppida nii varases eas võõrkeelt. Kuigi see küsimus on võrdlemisi keerukas, ometi võib öelda, et vastavate teaduslike uurimuste põhjal ka sellele küismusele on võimalik enam-vähem objektiivselt vastata. Aga enne, kui pöördume käsitlema võõrkeele õppimise mõju, vihjame veel asjaolule, mis väärib tähelepanu ühenduses kõnesoleva küsimusega.

Väikelapsele võõrkeele õpetamine — see on nähtus, mida võib pidada üheks sümptomiks sellest läbilõike-inimesele omasest arusaamisest, mille järgi inimese hariduse kriteeriumiks peetakse keelteoskust. Kooli hinnatakse peamiselt ainult selle järgi, kuivõrd seal võib õppida võõrkeeli. Vähemasti osaliselt on sellega seletatav suur tung koolidesse, nagu inglise kolledž, prantsuse lütseum, kus võõrkeele omandamisele suurt rõhku pannakse. Sagedasti näeme ka, et sunduslike võõrkeelte õppimise kõrval koormatakse õpilasi veel teiste, koolis vabatahtlikult õpetatavate keeltega. Või jälle õpetatakse kodus koolitöö kõrval keeli, mis pole kooli õppekavas. Ja nii kasvab õpilase töökoorem niivõrd suureks, et selle all hakkab kannatama tema tervis.

Nendest märkustest ei tule välja lugeda keelte osatähtsuse alahindamist. Võõrkeelel on kahtlematult suur haridusväärus. Samuti on tal suur vahendiväärtus: sest ta võimaldab meil ligipääsu erialalisele kirjandusele — ja see on kahtlematult tarvilik meie majanduslikule, poliitilisele, teaduslikule jne. juhtkonnale. Alles hiljuti kuulsime, et mõnes ministeeriumis on maksma pandud võõrkeelte oskuse nõue ametnikkudele. Küsimus, kas selle nõudega pole liialdatud, jäägu siinkohal lahtiseks. Selline nõue on aga iseendast täitsa põhjendatud. Meie majanduselu juhid, kes peavad jälgima kaupade turustamise võimalust, turu üldist konjunkturi jne., peavad suutma ligi pääseda otseselt tarvilikkudele andmetele. See nõue on igati mõistetav. Oleks aga kahju, kui selle nõude puhul veel rohkem hoogu saab õpilaste koormamine võõrkeeltega. Meie poliitilise ja majandusliku elu juhtidele on küll tarvilik võõrkeelte oskus. Aga võõrkeelte oskus ei tee veel inimesest ilma pikemata juhti. See on asjaolu, mida meie lastevanemad peaksid arvestama õppima — siis vahest kaoks aegamööda ka õpilaste liigne koormamine võõrkeeltega. Peab muidugi ka soovima, et meie gümnaasiumi võõrkeelte õpetuse tase tõuseks

juba ligemas tulevikus nii kõrgele, et ta tõepoolest võimaldaks küllaldase lugemisvilumuse, mis oleks aluseks kõrgemale erialalisele spetsialiseerumisele. Kuigi nende küsimuste käsitletu ei kuulu enam käesoleva kirjufise raamidesse, olgu ainult niipalju öeldud, et võõrkeelte õpetamise otsustarbekohane korraldus meie keskkoolis ja gümnaasiumis peaks võimaldama abituriendile vajalikku keelteoskust, ilma et oleks tarvidust teatud õppeaineid õpetada võõrkeeles, nagu see sünnib kolledžites — sest sellise menetluse vastu võib pedagoogiliselt seisukohalt esitada küllalt kaaluvaid vastuväited. Igal juhul aga ei tuleks vajalikuks tunnistatud keelte oskuse huvides võõrkeele õppimist alata väikelapse-eas. Selle kohta tahamegi allpool esitada mõningaid üksikasjalikke andmeid.

3.

Sagedasti võidakse kuulda lastevanemaid avaldavat arvamust, et polevat karta mingit hädaohtu lapse vaimsele arengule, kui laps, omandanud emakeele, hakkab õppima mingit võõrkeelt. See arvamus, nagu ta sõnastatud, tabab kindlasti tõtt. Ent see arvamus osutub kohe ekslikuks, kui meile öeldakse, et laps on omandanud emakeele juba nelja- või viieaastasena ja et järelkult juba selles eas võidakse alata võõrkeele õppimist. Emakeele omandamine on hoopis k e e r u k a m protsess, kui seda tavalisest arvatakse. Ent see protsess, arvestades tema mõju lapse vaimsele, nii intellektuaalse kui ka emotsionaalse külje kujundamisel, on ühtlasi ka hoopis tähtsam, kui me sagedasti tunnistada tahame. Ja seepärast peab hoolitsema, et ta toimuks soodsates olutingimustes ja häirimatult.

Seda asjaolu on mitmel põhjusel vaja eriti toonitada. Esimene viga tehakse, kui arvatakse, et emakeel on omandatud juba 4—5-aastaselt — laps ju mõistvat, mida talle öeldakse, ja oskavat end väljendada. Esimesele lisandub veel teine viga, kui arvatakse, et võõrkeele õppimine varases lapseeas veel soodustavatki vaimset arengut. Teine viga tekib peamiselt seetõttu, et neid fõhusaid mõjusid, mis võõrkeelte õppimine võib avaldada täiskasvanute juures ja hilisemas lapseeas, peetakse ilma pikemata võimalikuks ka väikelapse võõrkeele õppimisel. Ent see, mis täiskasvanule on ülitähtsaks haridushüveks, see võib lapsele mürgiks kujuneda. Psühholoog William S t e r n'il on õigus, kui ta, vaieldes võõrkeelte halva mõju vastu, väidab, et ükssteisest grammatika, süntaksi, fraseoloogia poolest erinevad keeled võivad anda mõjuva fõuke mitmesugusteks fõhusateks mõttetevgevusteks, eristamis- ja võrdlusaktideks, mõistete täpsemaks piiritamiseks, sõnatähenduste peente varjundite mõistatamiseks jne. Selliste tegevuste tulemuseks võib olla, nagu seda ka võõrkeelte õpetamise meetodikud väidavad, mõtlemise selgus ja täpsus. Kuid teiselt poolt ei tule heikekski unustada, et nende fõhusate tulemuste asemel me võime end kergesti leida negatiivsete nähtuste eest, kui me võõrkeele õpetamist algame varases lapseeas. Arvamus, et lapse intellektuaalne ja vaimne areng on soodustatud varajase kahekeelsusega, pole millegagi põhjendatud. Kahekeelsus varases lapseeas ei tee lapse vaimset arengut ja kasvu k a h e k o r d s e k s, vaid just vastupidiselt kahandab seda p o o l e v õ r r a.

Võõrkeele õppimisele saame omistada ülalmainitud tõhusaid mõjusid ainult siis, kui on antud soodsaid võimalusi emakeele põhjalikuks omandamiseks. Kõigi omandatavate keelte hulgas on emakeelel kindel esikoht. Sagedasti öeldakse, et keel on vahend, tööriist. Ja kuna selle töö, kellel on kaks tööriista, on jõudsam kui selle oma, kellel on üks tööriist, siis arvatakse, et tööriistade arvu kasvamine suurendab ka jõudluste kasvu. Selle käsituse alusel peaksime siis arvama, et ühe inimese jõudlused kasvavad seejärgi, kas ta oskab kolme, nelja, viit, kuut jne. keelt. On selge, et me jõuame lõppeks absurduseni, kui me seda arvufust edasi arendame kahekümneni, kolmekümneni jne. Me võime ainult rõõmu tunda saksa keeleteadlase H. S c h u c h a r d t'i teravast torkest, kui ta sellelt, kes talle suure vaimustusega kõneles mehest, kes soravalt kõneleb kümmet keelt, küsis, kas see mees üheski neist keeltest midagi väärtuslikku on öelnud. Viga seisneb siin nähtavasti selles, et keelt on ilma pikemata samastatud tööriistaga, vahendiga. Töövahenditega on lugu tõepoolest nii, et nad suurendavad töölist jõudlust, sagedasti matemaatilises proportsioonis, sest nad suurendavad tema võimu looduse üle. Ent suhe lapse ja emakeele vahel on siiski teist laadi kui suhe töölist ja töövahendi vahel. Tõsioludele hoopis vastavam on, kui ütleme, et lapse vaim ja emakeel moodustavad lahutamatu terviku. Emakeelt võiks käsitleda vahendina, sest ta aitab omandada uusi mõisteid, aga ta on enam kui vahend, sest selles protsessis alistuvad ümberkujunemisele mõlemad, nii lapse isiksus kui ka keel. Ja kui hiljem omandame mingi teise keele, siis me küll suurendame töövahendite hulka, kuid me omegi ei tohi seda teist keelt võrrelda emakeelega, mis on p õ h j a p a n e v a tähtsusega lapse vaimses arengus ja tema isiksuse kujunemisel.

Meil pole võimalik pikemalt peatuda selle protsessi analüüsil, milles laps omandab emakeele (vt. P. P õ l d, „Inimese arenemine ja emakeele mõju sellele“, ajak. **Kasvatus**, 1924). Peame piirduma ainult mõningate märkustega. Nagu üldse aktuaalses mõtlemisprotsessis, nii pole ka lapse mõtlemisprotsessis võimalik täielikult lahutada sõnalist sümbolit sümboliseeritavast ideest. Teatud inimese sõnasümboli tähendus sõltub täiel määral sellest assotsiatsioonide mitmekesisusest, mida inimene on luua võinud olukordades, kus ta neid sõnu tundma õppis. Olukorrad, milledes sõnu tundma õpifakse, kujundavad sõnade tähendust. Sellised kujundamised avardavad, tihendavad ja artikuleerivad sõnatähendust. Iga uus kogemus lisandab midagi sõna üldisele tähendusele. Ühe inimese keelevõime arengu jälgimisel osutubki kõige huvitavamaks see asjaolu, kuidas laps, vastu võttes sõnahäälilikuid, hakkab üksikuid e l u - a l a s i d mõisteliselt ja mõtteliselt valitsema. Kõige otsustavamaks keeleomandamisprotsessis tuleb pidada nähtust, et sõnahäälilikud kujunevad n. ö. kristallisatsioonipunktideks, millel moodustuvad m õ i s t e d. Eri elualade mõisteline ja mõtteline valitsemine sõltub sellest, kui võrd täielikult on võinud toimuda kristallisatsiooniprotsess. Sõna kahest küljest, häälilisest ja mõistelisest, on võrreldamatult kergemini omandatav hääliline külg. Häälikulist tähistust võib säilitada sagedasti ühekordse kuulmise järgi, aga mõiste peab kasvama. Mõistet peab sisustatama ja arendatama hoolikas ja järjekindlas keeletarvitamises ja keeleõppimises. See arendamine ja sisustamine toimub esialgu alateadlikult elava keele

õhkkonnas, kuid muutub hiljem ülesandeks, mida saab täita ainult kestva tahtelise pingutuse alusel. Peaks olema täitsa selge, et see keeleomandamiseks vajalik protsess pole kaugeltki veel lõppenud eelkooliealise lapse juures. Vastavate arvestuste põhjal võib öelda, et 6-aastase lapse keskmine sõnavara pole mitte suurem kui 1800 sõna. See hulk, mis on omandatud kitsa eluühiskonna, perekonna piirides, moodustab ainult väikese murdosa üldkeele sõnavarast. Laiema eluühiskonna keelega astub laps ühendusse alles lektüüri kaudu koolis. Koolis jätkub sõnavara laiendamise ja keelevormide omandamise kaudu süvenemine emakeele mõttemaailma. Emakeele sisudel ja keelevormidel on veel ka algkoolieas põhjanev tähtsus lapse mõtlemise kategooriaalsete ja loogiliste struktuuride kujundamisel. Mitte ainult eelkoolieas, vaid veel ka algkoolieas tuleb olla ettevaatlik intensiivse tegelemisega võõrkeelte alal, nagu seda ka paljud keelepsühholoogid viimasel ajal toonitavad.

Kui me üflesime, et kuueaastase lapse keskmine sõnavara sisaldab umbes 1800 sõna, siis tuleb seda mõista eeskätt sõnahäälikute mõttes. Mõistete kristallisatsiooniprotsess toimub kestvalt edasi, esimesil kooliaastail aga eriti intensiivselt. Lapse olukorda sel ajal raskendab veel asjaolu, et lektüüri ja kõne keel koolis erineb tunduvalt kodusest keelest. Ta kohtab niihästi palju uusi sõnu kui ka palju uusi keelevorme. Nende mõistmine ja omandamine sünnib pikka. Uusi sõnu tuleb eraldada olemasolevatest ja ühendada olemasolevatega — kõik see nõuab aega. Laps on seni tarvitanud mõisteid, millede loogiline struktuur on ebakindel. Mõistete fikseerimise otstarbel peab ta läbi tegema kauakestvad katsed. Kõik need tegevused on tarvilikud ja ühtlasi ka loomulikud. Kui aga nüüd laps peab õppima veel võõrkeelt, siis seda loomulikku arenguprotsessi kindlasti häiritakse. Ebaratsionaalne võõrkeelte õpetamisemeetod, näiteks parleerimisemeetod, võib veel algkooli esimesilgi aastail põhjustada tõsiseid kõnelemishäireid.

Võõrkeelte õpetamise ebasobivust algkooliea esimesil aastail, 7—10 eluaastail, on tõestanud ka veel teised asjaolud lapse psühholoogia alalt. On nimelt enam-vähem üldiselt teada, et lapse keeleareng ei toimu mitte pidevalt, vaid rütmiliselt. Ühtedel arengujärkudel võime leida hoogsamat sõnavara tõusu kui teistel. Nii võime vastavatest (näiteks D. J. Saer'i, M. E. Smith'i) uurimustest näha, et 2,5—6-aastaste laste sõnavara kasvab kiiresti, kuid pidevalt. Kuid 6. ja 9. aasta vahel lapse sõnavara kasv on võrdlemisi väike. Võiks öelda, et see ajajärk on pühendatud peamiselt mõistete konsolideerimisele. Kümnest eluaastast alates sõnavara kõver näitab jälle järsku tõusu — konsolideerimisperioodi asemele astub sõnade omandamise periood. Kuigi me ei tunne küllalt üksikasjalikult lapse keele arengut 6—12-nda eluaasta vahel, ometi võib öelda, et võõrkeele õpetamise algus pärast 10-ndat eluaastat on vähem kahjustav, kui enne seda aastat.

4.

Lapsepsühholoogiliste uurimuste alusel võib kindlasti öelda, et lapse vaimne areng on suurel määral sõltuv neist tingimustest, milledes ta omandab emakeele. Kuivõrd laps on võinud omandada emakeele põhi-

struktuurid, häirimatult võõrkeele mõjudest ja selle õppimisega ühenduses olevaist raskusist, sellest ei sõltu mitte ainult lapse keele rikkus või vaesus, vaid suurel määral kogu vaimne areng. Emakeel pole mingi hädavahend või mingi soovi korral muuga asendatav tööriist. Emakeele kaudu omandatakse kõike seda, mis moodustab vaimse ümbruse ja tema kaudu laps elab vahetult sisse rahva liigestatud mõttemaailma. Me too-nitasime eelpool, ühenduses mõistete moodustamisega, emakeele tähtsust lapse intellekti arengule. Kuid peaks olema enam-vähem selge, et emakeele omandamisprotsessis toimub ka tunde- ja tahteelu harimine.

Laps ei õpi emakeelt, vaid ta õpib teda t u n d m a. Lapse emakeel on läbi elatud, läbi tuntud. Tema keelevara on läbi põimitud tunde-elementidest ja igal mõistel on lapse enda suhtes mingi väärtuskvaliteet. Lapse keeleareng on tihedalt seotud lapse spontaanse aktiivsuse ja mängu elamustega. Tema esimesed sõna-assotsiatsioonidel on tugev tundetoon. Psühholoogia seisukohalt võime öelda, et tundmus on tähtis dünaamiline tegur kõiges selles, mida inimlik olend teeb, mõtleb ja ütleb. Tundmused on põimitud inimese igasse kogemusse; iga aisting, mõte ja pilt, mis esineb meie teadvuses, on seotud tundeelu sügavusega ja iga tundmus on alateadvuslik tegur, millest väljuvad impulsid niihästi meie motoorsetele aktiivsustele kui ka mõtete kujundamisele.

Kõik öeldu tundmuselu kohta maksab aga eriti lapse kohta. Kujutelmad ja tundmused, mis on ühenduses olukordadega, kus laps emakeelt kuuleb ja õpib, omavad tendentsi mõjuda aktiivsete stiimulitena pärasiseski elus. Kui nüüd aga varases lapseas, kujutlustemaailma, tunde- ja tahteelu põhistruktuuride kujunemise eas, lapse arenguteele astub võõrkeel, siis on selge, et seega pole takistatud mitte ainult ideede ja väljendusvõime kasvamine, vaid ka tema tunde- ja tahteelus võivad tekkida arengut kahjustavad pinged. Meil tuleks kahetseda neid lapsi, keda tegevuste ja mängude juures sunnitakse väljenduma võõrkeeles, nagu seda näeme paljudes kodudes ja mänguringides. See pisike võõrsõnadehulk, mis laps nii omandab, ei kaalu kaugeltki üles seda, et laps jääb ilma otsestest rõõmudest ja elamustest (vt. ka L. K a l l i n g, Võõraskeel algkoolis ja lastetoas, K a s v a t u s 1931).

Emakeele tundetoonid jäävad püsivaiks keele- ja tunde-elementideks, milliseid ei saa asendada mingi võõrkeel, kuivõrd põhjalikult me seda ka tunneksime. Selle asendamatusel kohta võib esitada ühe näite, mis on tähtis ka veel mõnes teises seoses. Jules R o n j a t kirjeldab ühes teoses („Le développement du langage observé chez un enfant bilingue“, Paris 1913) oma lapse keelearengut. Teose autor ise on prantslane ja ta räägib oma lapsega algusest päale a i n u l t prantsuse keelt, kuna ta abikaasa, sünnilt sakslane, räägib lapsega algusest peale ainult saksa keelt. Ronjat on kestvalt jälginud lapse arengut ja nagu tema tähelepanekuist selgub, on laps tõepoolest omandanud kaks keelt teineteise kõrval. Mingisuguseid erilisi raskusi, takistusi keelevõime arengus pole olnud märgata, samuti ka mitte üldises vaimses arengus. Kuid hiljem on siiski selgunud (kirjavahetuses M. W e s t'iga)¹ tähelepanuvääriv asja-

1. Vt. *Le bilinguisme et l'éducation*, Rahvusvahelise kasvatuselise büroo poolt 2.—5. apr. 1928 Luksemburgis peetud kahekeelsuse-kongressi aruandes F. S m i t h'i ettekannet.

olu: omandatud keeled pole siiski mitte täiesti võrdsel tasemel. On selgunud, et lapse kirjanduslikes harrastustes, eriti luule alal, domineerib saksa keel. Laps kirjutab saksa keelt, kui e m a k e e l t, originaalsema tunde ja stiiliga. Ta kirjutab värse saksa keeles, kuna prantsuse keele värsside rütmi ja harmoonia jaoks tal puudub loomulik tunne. Ta emakeel on jäänud südamele lähedamaks, kuna isakeel on muutunud eeskätt läbikäimise ja intellekti arendamise vahendiks.

Näidet sellest lapsest on mitmed psühholoogid ja pedagoogid, samuti ka paljud lastevanemad, püüdnud sagedasti tarvitada argumendina kahekeelsuse kasuks varajases lapseas. Vähemasti tõestavat see näide kahekeelsuse hädaohufust varajases lapseas. Ent sellise püüde vastu tuleb öelda järgmist: kuivõrd huvitavad ongi Ronjat vaatlused kahekeelse lapse kohta, ometi ei saa neist tuletada mingit vastust küsimusele kahekeelsuse mõju kohta lapse vaimsele arengule. Esiteks piirduvad vaatlused ainult ühe juhuga ega võimalda üldistamist. Teiseks puuduvad võrdlusvõimalused ühekeelsete lastega. Ronjat' vaatlustest võib küll näha, et kahekeelse lapse juures pole olnud võimalik tähele panna aeglasemat keele võime arengut — ka ühekeelsete laste juures näeme keele võime arengus tunduvalt erinevusi —, kuid see ei tähenda veel, et me sellest asjaolust võiksime järeldada üldise vaimse arengu takistamatut käiku. Milliseks see laps oleks arenenud ühekeelses ümbruses, vastus sellele küsimusele jääb igaveseks ajaks saladuse kätte alla.

Niipalju kui nähtub Ronjat' kirjeldusest, on meil selle lapse puhul tegemist erakordse juhuga, mida tingib ühelt poolt erakorraline olustik, kus piinlikult kinni peetakse põhimõttest, et igaüks vanemaist kõneleb ainult oma keelt, ja teiselt poolt andekus. Sellisest erakorralisest üksikjuhust ei tohi iialgi teha üldistavaid otsustusi. Üldistust ei võimalda ka teiste tuntud üksikjuhtude esiletoomine. Me tunneme küll mõningaid ajaloolisi suurmehi, kellel on suuri teeneid mitmesuguste kultuurialade arendamisel ja kes on kas kasvanud kahe- või mitmekeelses ümbruses või on juba varases lapseas õppinud võõrkeeli. Kuid just siin tuleb arvestada, et neil juhtudel on meil tegemist erakordselt andekate inimestega, kelle kõrge intelligents on suuteline võitma suuri raskusi. Üldistamine üksikjuhtude põhjal on suurel määral sellest tingitud, et vanemad kalduvad ka oma lastes nägema erakordseid võimeid. Kuigi ollakse osaliselt teadlik neist arengutakistustist, milliseid endaga kaasa toob varajane võõrkeele õppimine, siis ometi trööstivad vanemad end sellega, et külalaps nende andekas laps neist õnnelikult üle saab. Kui arvestada meie andekate laste arvu nende vanemate hindamise järgi, siis peaks nende protsent ületama kõigi teiste rahvaste andekate laste protsendi! Nii rõõmustav kui see olekski, ometi pole meil mingisugust alust sellise kalkulasiooni tõekspidamiseks. Pealegi näeme allpool, et vastavad ulatuslikumad uurimused räägivad üsna selget keelt kahekeelsuse kahjustavast mõjust lapse vaimsele arengule. Enne kui tutvume nende uurimuste tulemustega, peatume ühel teisel asjaolul, mis samuti näitab võõrkeele takistavat mõju.

Nagu eespool märkisime, mõned pedagoogid ja lastevanemad põhjendavad võõrkeele õppimist varajases lapseas seega, et laps õppivat

kerge vaevaga mehaaniliselt ja et lapsel olevat parem mälu. Mis puutub esimesse, mehaanilisse õppimisse, siis vastab see osaliselt küll tõele. Nii võiks öelda, et laps õpib kergesti teatud arvu võõrkeelseid vokaaleid. Sel õppimisel ei tarvitse olla erilist kahjustavat mõju niikaua, kui see jääb ainult vokaablite õppimiseks ja niikaua, kui võõrkeel ei pretendeeri saada väljendusvahendiks lapse tegevuste ja mängude juures. Viimasel juhul muutub ta takistavaks teguriks lapse emakeele arengule. Esimesel juhul aga omandatud sõnade hulk kujuneb niivõrd väikeseks, et sel pole mingit tähtsust võõrkeele õppimise hõlbustamisel hilisemas lapseas. Nii siis oleks palju mõistlikum võõrkeele õppimisele kulutatavat energiat rakendada muile hoopis tähtsamatele tegevustele — hääde iseloomu harjumuste omandamisele, millel on lapse tuleviku kohta võrratult suurem tähtsus kui mõnelsajal võõrkeele vokaablil.

Mis aga puutub sellesse, et lapsel olevat parem mälu, siis ei vasta see mitte tõsiasjadele. Kui laps näiliselt õpib kiiresti, kui ta kergesti mäletab kuulnud, siis ei tule seda kirjutada mitte parema mälu arvele. Tema näiliselt kiiremad edusammud võõrkeele alal toimuvad emakeele õppimise arvel. Seda võiksime mõista, kui meenutame ühe tuntud uurimuse tulemusi. Mõtlen siin väärtuslikku Izhac Epstein'i uurimust („La pensée et la Polyglossie“, Paris i. a.). Epstein on uurinud keele ja kõnelemise nähtusi mitmekeelsete täiskasvanute ja kooliealiste laste juures. Tema uurimuse kohta võib küll öelda, et ta on metoodiliselt veidi vananenud. Ta on oma uurimuse ehitanud assotsiatsioonipsühholoogilistele eeldustele ega arvesta küllaldaselt uuemate, eriti terviku- ja kujupsühholoogilisi seisukohti. Kuid meil on siiski põhjust arvata, et see asjaolu tema uurimustulemusi oluliselt ei kahjusta. Neist tulemustest mainin siinkohal ainult kaht. Esiteks on tal õnnestunud enam-vähem selgesti tõestada, et kaks keelt või ka enam keeli võivad eksisteerida inimese teadvuses autonoomselt ses mõttes, et võidakse ühes keeles mõelda, ilma et emakeel või mõni teine keel tarvitseks vahendaja osa mängida. See asjaolu on enam-vähem tuttav kõigile, kes mõne võõrkeele on omandanud ja teda kauemat aega on pidanud tarvitama. Vahendamatu mõtlemine ühes võõrkeeles on suuremal määral võimalik muidugi keelelise retseptiooni (kuulmise, lugemise) juures kui keelelise aktsiooni (kõnelemine, kirjutamine) juures.

Kui nüüd aga inimese teadvuses eksisteerivad mitu keelt kõrvuti, siis peame arvama, et iga mõte, iga mõiste on assotsieeritud nii mitme väljendiga, kuipalju keeli inimene valdab. Epstein'i uurimuse teine tulemus, mis meid siinkohal just huvitabki, seisneb selles, et ta selgitab, need assotsiatsioonid omavad tendentsi, niihästi nende assotsiatsioonide loomisel kui ka nende reprodutseerimisel, üksteist vastastikku välja tõrjuda ja takistada. Häired ja takistused, mis nii tekivad, ilmneb kõnelemisakti aeglustumises, ühe keele väljendite ebakohases ülekandumises teise keelde, sagedates grammatilistes ja stiililistes vigades. Assotsiatsioonide vastastikkune häirimine ei ilmne mitte ainult võõrkeele, vaid ka emakeele alal: häiritud on väljendusvõime ka emakeeles ja takistatud mõtlemise ja väljenduse puhtus ja selgus.

Ühenduses mainitud asjaoludega selgub ka, et kahe keele vastastikkune häirimine on seda tugevam, mida kindlamad on moodustatud assotsiatsioonid. Ja just see asjaolu näitab, kuidas tuleb mõista nähtust, et lapsed õpivad võõrkeelt näiliselt kergemini kui täiskasvanud. Kuna väikelapsed ei valda veel kuigi kindlalt emakeelt, siis on arusaadav, et assotsiatsioonid emakeele alal pole veel nii suure takistava mõjuga kui vanemas elueas. Võõrkeele relatiivselt kergem omandamine sünnib siin ilmselt emakeele ebakindluse arvel. Võõrkeele õppimine varases lapseeas takistab kindlate assotsiatsioonide tekkimist emakeele alal, mis annab ennast tunda kogu elu ajal. Pole õige, et võõrkeelt on kergem omandada väikelapseeas parema mälu tõttu. Vastavad mälu uurimused (E. Meumann, Binet jt. omad) on näidanud, et täiskasvanute mälu igas suhtes ületab laste oma. Nagu laps kiiresti võib õppida võõrkeele sõnu seetõttu, et puuduvad takistused kindlate assotsiatsioonide näol emakeele alal, nii võib laps ka unustada kiiresti oma emakeelt. Ses mõttes on huvitavad need tähelepanekud, mida koguti nende ungari, saksa ja austria laste kohta, keda inflatsiooni ajal parema toitlustamise huvides paigutati elama perekondadesse Hollandis. Võrdlemisi lühikese aja jooksul unustasid nad oma kõnelemisvõime emakeeles.

5.

Võõrkeele õppimine varases lapseeas ei takista mitte ainult selget ja puhast mõtete ja mõistete sidumist emakeele alal, vaid ta võib saada ka takistavaks teguriks üldise intelligentsi arengule. Kõige ulatuslikumaid uurimusi on sel alal korraldanud Wales'i teadlased (D. J. Saer, F. Smith, J. Hughes — *The Bilingual Problem*). Allpool esitangi mõningaid andmeid nende uurimuste huvitavatest tulemustest (nende uurimuste häid kokkuvõtteid võib leida juba eelpool mainitud kongressi aruandes „Le bilinguisme et l'éducation“, eriti lk. 26—29 ja 30—40). Nende uurimuste metoodilisel küljel ei ole võimalik siinkohal pikemalt peatuda.

Teatavasti on Wales üks piirkond Lõuna-Inglismaal, kus elanikud ametliku riigikeele kõrval kõnelevad veel põhiliselt erinevat welshi keelt. Lapsed kõnelevad kodus peamiselt welshi keelt, kuid samal ajal kodus ja väljaspool kodu nad õpivad kõnelema ka ingliskeelt; nad on tüüpilised kahekeelsed lapsed. Mainitud uurijad ongi korraldanud uurimusi ühekeelsete ja kahekeelsete laste üldise intelligentsi alal ja kõik nad on jõudnud otsusele, et kahekeelsus on takistavaks teguriks.

F. Smith korraldas uurimusi kahekeelsete laste koolijõudluste kohta. Ta testis kahekeelseid linnalapsi neljas erirühmas kolm korda üheaastase vaheajaga ja võrdles nende jõudlusi. Testideks olid: 1) ingliskeelne kompositsioon, 2) lünktest, 3) anoloogiatest ja 4) sõnade moodustamise test (antud tähtedest tuli moodustada niipalju sõnu kui võimalik). Tulemustest selgus, et ühekeelsed lapsed osutavad paremust kolmes esimeses testis; sõnademoodustamise testi tulemused olid ebakindlad (ka selle testi enda valiidsus on ebakindel). Tulemused näitavad vähemasti seda, et kahekeelse lapse koolijõudlused jäävad maha ühekeelsete laste omadest.

D. J. Saer korraldas uurimusi üldise intelligentsi kohta. Uurimused korraldati viies maakonnas, kus sotsiaalsed olud olid enam-vähem ühesugused. Uuriti väheste eranditega kõiki lapsi 7—12 eluaasta vanuses neis piirkondades. Täienduseks neile uurimustele korraldati uurimusi ka samavanuste laste kohta kahes linnakoolis. Kokku uuriti 1400 last. Uurimustel tarvitati üldiselt tunnustatud intelligentsiteste, mis olid hoolikalt tõlgitud welshi keelde. Igat last uuriti individuaalselt ühe ja sama uurija poolt.

D. J. Saer jõudis järgmistele tulemustele: ühekeelsed maalapsed, ja nimelt inglise keelt kõnelevad maalapsed osutavad intelligentsi suhtes sama piirkonna kahekeelsetega võrreldes kõrgemat intelligentsi taset. Linnas ja tööstuspiirkondades seda üleolekut polnud märgata. Intelligentsi kvotsientide mediaan oli järgmine:

Kahekeelsed linnalapsed	100
Ühekeelsed linnalapsed	99
Kahekeelsed mitte-linnalapsed	86
Ühekeelsed mitte-linnalapsed	96

Neid tulemusi kinnitavad ka uurimused, mis on korraldatud „University College of Wales'i“ üliõpilaste (arvult 939) juures. Ühekeelsed üliõpilased, kes tulevad maalt, on, võrreldes sama piirkonna kahekeelsete üliõpilastega, oma intelligentsilt kõrgemad. See näitab ühtlasi, et kahekeelsusel on kestva mõju vaimsele arengule kaugelt üle varase lapseea.

Väga huvitav on ka, et mainitud uurijad võisid kindlaks määrata veel järgmise asjaolu: kahekeelsed lapsed pole nii kindlad parem- ja vasakpoolse eraldamises, kui ühekeelsed lapsed. Silmatorkav on samuti, et kahekeelsete laste hulgas on vasakkäesuse protsent suurem, nagu seda olen võinud konstateerida paljudes kahekeelsuse piirkondades korraldatud uurimustes. D. J. Saer'ile paistsid erinevused parem- ja vasakpoolse eraldamises nii silmatorkavatena, et neid kontrolliti ka kahekeelsete täiskasvanute juures. Ka siin osutusid tulemused samasuguseks. Mitte vähem huvitavaks, kui andmed parem- ja vasakpoolse eraldamise kohta, osutuvad ka samade uurimuste tulemused rütmitaju kohta ühe- ja kahekeelsete laste juures. Ja nimelt on kahekeelsete laste rütmitaju vähem arenenud kui ühekeelsete juures.

*

Eespoolse arutluse ülesandeks oli vihjata neile kahjustavaile mõjudele, mis võivad olla võõrkeele õpetamisel ja kahekeelsusel varases lapseeas. Kokkuvõtteks võib öelda, et psühholoogid ja pedagoogid on üksmeelselt tunnistanud kahjulikuks võõrkeele varases lapseeas. Takistatud pole mitte ainult väljendusvõime areng ja loogilise mõtlemise puhutus ja selgus. Võõrkeel varases lapseeas võib ka luua pingeid kujuneva isiksuse tunde- ja tahteelus. Siin tekitatud pinged võivad viia kestva rikele, mis mõjuvad isegi somaatilisele alale (parem- ja vasakpoolse eraldamise raskused). Kahjulikuks ei tule tunnustada mitte ainult kahekeelsust, vaid üldse võõrkeele õpetamist varases lapseeas.

A. Koort

MÕNEDEST URGELEMENTIDEST KIRJANDUSES

1.

Värssidest, isegi kui nad on väga hääd värssid, ei leia mõnelgi puhul muud kui kergelt hetkelise meeleolu ergutust, meeldivat unustumist mõneks viivuks, tavalisest pisut teravamalt ja kontsentreeritumat vaatlust, mille päämine kasu peitub mõnede meis muidu kergesti igasuguste tegelikkude murede ja pisimõtete alla vaibuvate võimete keskendamises ja organiseerimises iseväärtuslikuks tegevuseks. Luule — nagu üldse kõik pädevam ilukirjandus — päästab me fantaasia ja tunded killustumisest, lämbumisest, atrofeerumisest. Sääljuures ta igakord ei tarvitsegi avaldada sügavamat mõju.

Kuid on muidugi olemas ka teissugust luulet, mis näib kaevuvat meie olemuse põhjani välja. On säärast, mida lugedes ei teki enam muljet, et „see on ilus“, „see on meeldiv“ või „see on hurmav“, vaid et see vastab mingisugusele meis alati eland põhitabele, et see vallandab meis tunge, aimlusi ja ihaldusi, millest senini oleme olnud ainult väga ebamääraselt teadlikud, kuid mis nüüd järsku leiavad eriti väärtuslikku rahuldust. Me ei imetle siis enam eeskätt teose harmooniat ega subtiilsust ega värskust ega keele musikaalsust — kuigi need kõik võivad meie luuleelamuses efendada üsna suurt osa —, vaid midagi hoopis elulisemat ja tähtsamat, millele meie arvatavasti ofsekohe ei leiagi nime. Võib kergesti juhtuda, et käsiteldavad probleemid on meile õieti võõrad, et need meid meie individuaalses elus senini üldse pole riivand, kuid, nagu ütleb kuulus Oxfordi hellenist Gilbert Murray, „meis leidub midagi, mis kihvatab neid nähes, vere hääl ütleb, et oleme neid tunnud juba ammu.“ Sama autor jätkab: „Sääraseis näidendeis nagu „Hamlet“ või „Agamemnon“ või „Elektra“ leidub kahtlemata toredat ja nõtket iseloomustamisost, vaheldusrikast, hästi ehitet sündmustikku, luule ja draama tehniliste vahendite täiuslikku valitsemist; kuid mulle näib, et neis on samuti pinnaalust kummalist, analüüsimata vibreeringut, ihade, kartuste ja kirgede alavoolusid, mis on kaua uinund, kuid igituttavad ning mis aastatuhandete kestel on viibind meie intiimseimate fundeliigutuste juurestiku lähedal ja põimund meie maagilisimate unelmate koesse. Kui kaugesse minevikku see hoovus ulatub, seda ma ei julge isegi oletada; kuid mulle näib, kui oleks võime seda liikuma panna või sellega ühes liikuda üks geniaalsuse viimaseid saladusi.“

Niisugustel puhkudel tunneme, et saavutame kontakti mitte ainult mõne erakordse isiksuse elamustega, vaid nende elamuste kaudu veel millegi suurema ning esindavamaga, mis, nagu Murray ütleb „Oresteia“ ja „Hamleti“ puhul, omab „peagu igavese püsivuse“. Sagedasti teose teem ei näi väliselt õigustavat seda mõju, mis ta meisse avaldab. Ometigi on autor sellega seoses osand puudutada mõningaid sügaval inimolemuses või vähemalt teatava kultuuri tuumas peituvaid tegureid, mis annavad tema vaimutootele haruldase representatiivsuse ning kindlustavad sellele ootamatu kaasakiskuvuse mitte ainult sajandeiks, vaid tihti aastatuhandeiks.

Üheks säärase süvenduse ja sublimatsiooni näiteks on Shakespeare'i „Kuningas Lear“. Selle näidendi kangeline ei raba meid oma hiilgavate vaimsete ega kõlbeliste omadustega. Kui seda kuju alistada kainele, realistlikule vaatlusele, siis selgub, et see on isekas, mitte liialt intelligentne, iseloomult mõnetigi nõrk vanamees, kelle saafus meid loomulikult võiks liigutada, kuid vaevalt rohkem kui mõne teise õnnetu ahastused. Tegelikult peame nõustuma Granville-Barkeriga, kui ta ütleb, et Lear „isiklikust kibedusest kasvab kogu maailma valude kujuteldud koorma kandjaks“. Ta saab üliinimlikuks kannatajaks, kel on õigus käsida, et „kõikevapustav kõu taoks lamedaks maailma kumeruse“. Millest see metamorfoos „vaesest, haigest, nõrgast, põlat raugast“ kogu inimkonna märtriks, peagu kosmilise tähtsusega kujuks? Kahtlemata efendab selles suurt osa teose algusest pääle muinaslooline, tavalisest reaalsusest kõrgemale tõstet atmosfäär, mida toetab luuletaja geniaalne keel, tema järjest avaraid ja võimsaid assotsiatsioone esile manav pildistik. Kuid vähemalt sama tähtis on seik, et Lear on kuningas — „iga toll kuningas“, nagu autor meile järjest tunda annab mitte ainult Leari enda käitumise, vaid ka näidendi teiste tegelaste suu kaudu. Meile kujutatakse patriarhaalset maailmakorda, kus kuningas on rohkem kui riigivalitseja: ta on „jumalast säetud“, tema ametit ümbritseb usuline oreool, ta on oma alamate „isa“, oma riigi „pater familias“, kellelt tema isiksuse nõrgad omadused ei suuda riisuda tema auväarsust. Shakespeare'i kuningail on kõigil ümber midagi sellest pühadusest, isegi kui nad on roimarid, kuid käesoleval korral on tegemist iidse minevikuga, mille legendaarsuse udus kuninglikkus viirastub veel suuremana ja mõjuvamana. Lear ei ole kellegi Shakespeare'i kaasaeglane, kelle individuaalseid omadusi saab arvustada, vaid oma muinasloolises kauguses ta kehastab kuninga tüüpi. Kogu see kuhjund aukartus vürstlikkuse ees, mis veel tänini meie tsivilisatsioonist pole jäljetult kadund, sadade sugupõlvete tunded kogunevad temasse kui põletispunkti ja lasevad meil teda aktsepteerida kui ülemat liiki olendit. Meie näeme temas hoopis rohkemat kui kannatavat indiviidi, ega üllatu, kui ta nõuab, et kargatav taevalaotus karistaks teda solvavat maailma.

Samasuguse suuruse ning pühaliku esindavuse omandab Sofokleesil Oidipuse kuju. Vana kuninga surmastseenile langeb „kirkastava jubeda pühaduse kummaline valgus“, äratades „usulise aukartuse hardust“, mille faolist „pole vist leida kuski mujal kreeka luules — vaevalt üldse kuski kirjanduses“. Seekord on meil tegemist kuningaga, kelle preesterlik ja religioosne tähendus on veel kaugelt ilmsem kui Lear'il. Kuidas ta sureb, seda me ei näe ega kuule. Tema lahkumist ümbritseb saladus. Kuid teda kutsub jumal. Rahvas näeb tema minekut, üksnes kuningas Theseus tema hukkumist. Enne tema teeale asumist kõmisevad kõuekargatused. See kõik mõjub usulise müsteeriumina. Luuletaja kunst seda mõju üksi poleks saavutand, kui seda poleks toetand ürgaegadest põlvnev suhtumine preester-valitsejasse, kes ohverdab end oma rahva ning, nagu kaldume tundma, kogu inimkonna eest. Vaatleme Oidipust sub specie aeternitatis, igavese tüübina, kelle saatust nähtub vastu erakordselt avarat, üldinimlikku tausta.

Mitte iga esindav kirjanduslik kuju ei tarvitse olla kuningas ega preester, kuid pole mingit kahtlust, et ta sümboolne suurus kasvab seda enam, mida rohkem tema ümber on traditsioonilisi assotsiatsioone, millesse on kogunud paljude generatsioonide tundereageeringuid. Suure luuletaja ülesandeks on koondada need kuhjund jõud fookusesse, muidu tema teost ähvardab üldnimliku mõju nõrkus.

2.

Need näited ja need mõttekäigud on üldjoontes pärit ühest mõne aasta eest (1934) Oxford University Press'i kirjastusel ilmund kirjanduspsühholoogilisest uurimusest, Maud Bodkin'i teosest „Archetypal Patterns in Poetry“. Autor lähtub C. G. Jung'i „ürgpiltide“ teooriast, mille järgi teatud luuleteoste eriline tundeväärus — väärtus, mis ei näi olevat ilmses seoses väljendetu loogiliselt defineeritava fähendusega — sõltub ebateadlike jõudude ärkvelepääsust lugeja hinges. Need jõud — need „ürgpildid“ — on „lugematute samatüübiliste elamuste setted“, mida pole kogend indiviid ise, vaid tema esivanemad ning mille jäljed päri-likul teel on jäänd iga üksikisiku hinge.

Erilise eneseanalüüsi tehnika teel püüab raamatu autor jälgida endas tekkivaid assotsiatsioone rea kuulsate, juba sadu või tuhandeid aastaid vastu pidand luuletuste, poeemide ja draamade puhul, mis on eriti suurel määral mõjutand tema vaimset mina. Ta püüab kontrollida, kas neis leidub mitte üldnimliku fähendusega ideid — sest ta on veendund, et mitte ideest kui säärasest ei olene luuleteose mõju —, vaid pigemini sümboolse haaravusega pilte, tendentse, tunde konfiguratsioone, mille kauaaegset olemasolu rassi või kultuurpiirkonna teadvuses saab ka teisel viisil kindlaks teha. Teatud ürgaegseis, sageli korduvais teemides — näiteks teemis usurpaatorist, kelle hukkab tema poolt troonilt tõrjut vürsti pärija — ta näeb „mustreid“, millele psühholoogiliselt vaatekohalt vastab teatavate tudekallakute organisatsioon, mis vähemalt osaliselt ole- neb selle tõu või ühiskonna erelistest kogemustest, mille ajaloo kestel teem on tekkind. Hiljem ta teeb katseid näidata, kuidas need „mustrid“ üldisemaiks sugemeiks analüüsituina enamasti osutuvad lähedalt seotuks mõningate usuliste ja ilmavaateliste või elutundeliste põhikäsitus- tega. Autor on veendund, et mõned kõige üldkehtivamad elamus- liigid ning mõned kõige ürgsema mõjuga pildid ja sümbolid just luules on säilind kõige puhtamalt ja täielikumalt. Suurte luuletajate teosed moodustavad reservuaare, millesse on talletet inimkonna kõige vane- mad, intensiivsemad ja kestvamad elamusvarad, mis ergatujulisele luge- jale on kättesaadavad veel tänase päevani. Ammutades neist igivool- vatest allikatest tahab uurija lähemalt vaadelda ürgpiltide laadi ja mõju ning osalt ka nende suhet filosoofia ja religiooniga. See, mis abstraktses mõtluses ja pärimuslikus ususümboolikas on liiga tardund selleks, et veel saaks kätte sellega kunagi elavalt liitund tundeid ja impulsse, püsib luules sagedasti veel küllalt dünaamilisena, et uuesti muutuda psüühili- seks reaalsuseks.

„Kuningas Lear'i“ puhul tekkis juba küsimus, miks see teos lugejaid ikka ja ikka uuesti on suutnud nii vastupanematult haarata, kuigi tema

silmilnähtav teem ei näi seda õigustavat (võrreldagu näiteks Tolstoi vaateid selle kohta). Refereerides M. Bodkin'it esitasin mõned (mitte kõik) tema kaalutlused. Väga sarnane on olukord Coleridge'i „Looga vanast madrusest“ (The Rhyme of the Ancient Mariner). Selle erandliku poemi tegelik mõjus ei ole kahtlust. Juba saja neljakümne aasta jooksul on teda ikka üldisemalt tunnustet üheks elamusi-andvaimaks saavutuseks kogu inglise kirjanduses. Kuid selle sündmustik võib mõnele lugejale tunduda triviaalne. Meremees, tapnud albatrossi, kes otsis laevamastilt puhkepaika, ei pea mitte üksi isiklikult jubedates raskustes ja hädades lunastama oma pattu, vaid kogu tema laeva selles asjas täiesti süütu meeskond hukkab tema teo tulemusena. Lõppeks, pärast süngeid seiklusi, millest Edgar Allan Poe kahtlemata on ammufand väga palju inspiratsiooni, näeb rändur veetlevate meremadude mängu ning täitudes armastusega nende võlu vastu tunneb end äkki vabanevat oma roima koormast. Läbi uute katsumiste jõuab ta viimaks päästvasse sadamasse. Oma elu lõpuni ta peatab säääl alatasa vastutulijaid oma kummaliselt põleva pilguga, sundides neid kuulama oma süüteo ning kannatuste lugu.

Jutustamisoskusega, värsside kõlalise maagiaga, kirjelduste kord võika, kord hurmava võluga üksi selle poemi ainulaadne seisukoht oleks vaevalt seletetav, kuigi needki oleksid ta tõstnud väga kõrgele kohale, kui tal polekski olnud muid, veelgi olulisemaid voorusi. Viimaste olemasolu raamatu autor tõendab minu arvates väga veenvalt. Ta näeb selgesti, et üksnes ühe linna tapmisest ei jatku luuletuse päätegelase ränga karistuse motivatsiooniks, kui selle taga ei peitu midagi kaaluvat. Samuti on tal selge, et Wordsworthi nõuandel teose lõppu liidet moraali, et „tuleb armastada kõiki olendeid, nii suuri kui väikesi“, ei ole küllaldane tema tuuma defineerimiseks. Teost jälgides tema ei saa muljet, et motivatsiooni puudulikkus takistaks tal luuletust sügavalt läbi elmast. Otse vastupidi, ta tunneb vaistlikult, et poemi kontekstis meremehe tegu omandab hoopis teissugused proportsioonid kui igapäevase „terve mõistuse“ luubi alla võetuna. Õhustik on unenäoline ja lind on sümbolne. Keset Antarktika merede surmavat kõledust ta on ainukene eluline päale laeva meeskonna ning soovib ja saab talt külalistahkust. M. Bodkin kirjeldab ühe oma tuttava mälestusi, kes keset mere ja taeva näilist tühjust nägi üht tuvi laevale lähenevat ning, hoolimata oma hirmust inimeste eest, aralt laskuvat laevalaele, nagu otsides sääält puhkust. Sama tuttava väidet mööda see mälestus olnud elavaim assotsiatsioon, mis Coleridge'i luuletus temas äratas. Niisuguses seoses linna tapmine muutub rohkem kui ainult elu hävitamiseks — see saab patuks külalise pühaduse vastu, milline pahategu juba muistsest ajast arvati äratavat taevavõimude erilist viha ning põhjustavat erünniate kallaletunge roimariile. Küsimus ei seisne mitte selles, missugusena mingi sündmus või toiming võib paista argipäevases olukorras, vaid mis väärtuse ta omandab antud taustal. Keset Lõunajäämere fantastilistena kujutat orkaane Coleridge'i albatross saab igasuguse päästust otsiva elu sümboliks ning muistised pärimused pühitsevad teda nii tegelaste kui ka lugeja silmis, kuigi viimane sellest võib-olla saab vaid ebamääraselt teadlikuks. Nii muutub linna tapja kujuks, mis luuletuse unelma-riigis tundub analoogilisena Kai-

nile, Ahasverusele ning Lendavale hollandlasele. Ning tema karistus vastab nende kujudega seotud traditsioonilistele kujufilmadele — ta peab rahutult rändama mööda meresid, kuni suur sisemine muutus teda õigustab uuesti ühendusse pääsma inimolenditega. Temas ärkab uuesti imponeerivalt ellu üks meie kultuurkonna kõige põlisemaid teeme, mille ümber on kogunenud aastatuhandete elamusi ning mis on tungind meie hingeelu sügavamatesse kihtidesse. Ei ole tegemist juhusliku seikluslooga, vaid säärasega, mis vallandab meis hulga ähmaseid „ihade, kartuste ja kirgede alavoolusid“ — seda paratamatult, mida vähem autor oma poemi kirjutades neid teadlikult püüdis defineerida. Nagu tema ise kuulab oma intuitsiooni dikteeringuid, andmata seletusi, vaid piirdudes vaimselt nähtu esilemanamisega maalivatesse sõnadesse, nõnda võtame meiegi vastu tema pilte ühes nende psüühilise tagapõhjaga, ilma et seda analüüsiksime. Mõnigi tema vaimus eland assotsiatsioon, mitmedki isiklikud ajendid võivad olla meie jaoks lõplikult kaotsi läind, kuid säilind on nende üldnimelikud või vähemalt meie kultuurkonna ühisesse pärandisse kuuluvad sugemed.

Kuid Coleridge'i ballaadi eritleja läheb veel märksa kaugemale, kui senini oleme kirjeldand. Ta püüab ja minu arvates suudab tõendada, et teos tervikuna kehastab ühte ilmsesti veelgi iidsemat teemi, millega viimaseil kümnendeil on rohkesti tegelnud psühholoogia, eriti psühhoanalüüs. Küsimus on kriisist, mille kaudu vana madrus pääseb endal lasuvast needusest. Tema kaaslased lamavad surnult laevalael. Ümberkaudu ei ole midagi pääle tuuletu, mädaneva mere, milles elab „tuhat, tuhat limast olendit“. Kuid kuu tõuseb ja tema kõrval üks-kaks tähte, pilgates oma jaheda särava lõõskavat merd; ainult laeva varjus võlut merevesi hõõgub vaikselt ning võikalt punetades (loodusenähe, millest Coleridge oli lugend reisikirjeldustes). Kuuvalgel üksildane madrus näeb vetes märglevaid meremadusid — neidsamu „limaseid olendeid“, keda ta enne nii põlgas. Nad liiguvad sätendavates valgetes vöötides, ja kui nad tagant püsti löövad, siis valgus pudeneb neilt härmhallide helvetena. Lähemalt vaadatuna nende kehad on sinised, särav-rohelised ning sammetmustad, ning veejoomed nende taga on nagu kuldsed välgud. „Oo õnnelikud olendid! Ükski keel ei suuda kirjeldada nende ilu: armuläte purskas mu südamest, ning ise seda märkamata ma õnnistasin neid; küllap mu kaifsepühak halastas mu pääle, ning ise seda märkamata ma õnnistasin neid. Selsamal hetkel ma suutsin palvetada . . .“ Rändur jääb magama, Maarja saadab talle rahu ning merele vihma ja tuult, ja laev hakkab liikuma. Lunastus on aland.

Maud Bodkin leiab selle kriisi kirjelduses õige täpsalt n. n. „taas-sünni“ ehk „õise rännaku“ teemi, nagu moodsad antropoloogid ja psühholoogid seda hoopis teissugustel andmetel kujutavad. Dr. Jungi psühhoanalüütilised katsed on talle näidand, et teatavatel kriitilistel momentidel indiviidi elus tema „psühholoogiline kohanemisvõime“ lakkab, tema energia ei leia enam õiget suhet ümbrusega, favaline psüühiline koordineatsioon katkestub ning tekib neuroos, mille üheks sümptomiks on kinnijäänd, normaalsel viisil ärareageerimata hingesugemete kaootiline esilekerkimine. Need sugemed, mida ta nimetab „sügaviku

limaks", ei sisalda tema arvates siiski „mitte ainult vastumeelseid animaalseid tendentse, vaid ka uute eluvõimaluste idusid". Psüühiline paranemine toimub alles siis, kui haige võtab omaks need võimalused, kui ta nõustub täielikult ümber orienteeruma. Tuleb ennast vaadelda ning „läbi katsuda", enne kui teostub uuestisünd. Alateadvuses peituvad uue suunavõtu eod. Tuleb kõigepäält tunnetada kannatliku introspektsiooni teel, muidu häire kestab edasi. Ka usundite uurijad, eriti dr. R. R. Marrett, juhivad tähelepanu samataolisele nähtele. Iga isiku elus juhtub inertsit ning näiliselt loiu norgujäämise aegu, enamasti siis, kui latentne energia kogub jõudu aktiivsuseks uuel tegevuspinnal. Mitmes religioonis säärased kriisid, eriti puberteediaeg, on kuulutat pühaks, tabu'ks, ning asjaomaseile kirjutetakse ette rahu, mõõdukust ning üksindust. Sellele näib vastavat mütoloogiatest tuntud „õine rännak mere all" — muistend sellest, kuidas sangar satub valaskala või lohemaos kõhtu ning rändab idasse, hommiku poole. Prohvet Joonas legend on selle muistendi üldtuttavaim näide, ning just selle varal näeme, kuivõrd sarnaselt fantaasia võib töötada, käsitledes samu põliseid teeme, kui seda võrdleme Coleridge'i luuletusega. „Vesi sai mu ümber hingest saadik, sügavus piiras mu ümber; kõrkjad olid mu pää ümber mässitud. Ma läksin alla mägede juurtest saadik, maa oli oma poomidega mu ümber lukus igaveseks ajaks, aga sina võtsid mu elu üles hukatusest, Jehoova, mu Jumal!" hüüab Joonas kala kõhus. Ta on liikumatuna kõrkjaisse mässit, nagu vana madrus on löödud maagilise tardumuse ahelaisse. Kala limasest kõhust ta pääseb välja nagu ballaadi kangelane kõduneva mere limasest liikumatusest tuuliseile rännakuile. Stagnatsioon lõpeb ning algab uuesti tegevus. Vanal Madrusel see algab alles siis, kui mere lima teda enam ei heiduta ega tülgesta, vaid ta näeb selles ilu ja õnnistab seda. Nii ei saa ka Jungi haiged enne terveks, kui loobuvad vastu töötamast oma sisemisele ümberkorraldumisprotsessile.

Kõik eelnev — ainult osa Maud Bodkini huvitavast materjalist — peaks andma sellest aimu, kuidas näilise fantasmagooria taga peituvad ürgmotiivid, mis vastavad inimkonna põlisele elurütmile. Luule, mütoloogia, psühholoogia ja usund tegelevad igaüks omal viisil samade faktidega. Luules nad võtavad sümboolse, sugestioonivõimelise kuju, mida tajudes üksikindiviid pääseb osaliseks oma töö põhiamustest. Ta kogeb säärast luulet eriti intensiivselt, sest et see puudutab temas eriti sügavaid psüühilisi lademeid. Luuletaja loov intuitsioon leiab fee ummistund kihtidesse, tuues need peidust teistelegi kättesaadavaks. Kuid need on nägemused, mitte mõistuslikult formuleerit tõesed. Sellest sai aru Shelley, kes väitis, et suur luuleteos väljendab inimese ja looduse kohta tõesid, mida luuletaja ise täielikult ei mõistagi ning mida hilisemate põlvete lugejad tajuvad sel määral, kui nende eneste laad ja areng võimaldab.

3.

Kauge mineviku ning ammu kadund kultuurijärkude kirjandus pakub arusaamisele sagedasti äärmiselt suuri takistusi mitte ainult selle puht-intellektuaalseks mõistmiseks tarvisminevate filoloogiliste, kultuurilooliste

jms. eeltööde raskuse tõttu, vaid ka sellepärast, et selle elamused ise on meile võõraks jäänd. Pärast kõiki eruditsioonist leitavate vahendite kasutamist võime ikkagi veel jääda külmaks teoste vastu, mis tolleaegsete lugejate ja kuulajate poolt leidsid vaimustet vastuvõtu. Sedasama võib juhtuda ka meie endi aega kuuluvate töödega, kui nad lähtuvad mentaliteedist, millesse meie ei suuda siseneda. Võetagu arvesse näiteks seda, kui raskeks paljudele prantslastele muutub Shakespeare'i hindamine ja kui arusaamatuks paljudele inglastele ja sakslastele jääb Racine.

Dante „Jumalik komöödia“ on teos, mis rohkem kui enamik keskaja luulet lähtub meile tajumatuks jäänd usulistest eeldustest. Kogu tolleaegse katoliikluse hääkskiidet teoloogiline süsteem on selle taga. Komplitseerit teooriad, mille tähendus ei ole meile põrmugi enam eluline, juhivad autori mõtet ja fantaasiat peagu igal sammul. Teose aluseks on usk dogmadesse, mis isegi veendund kristlastele, võib-olla koguni katoliiklastele praegu suurelt osalt ei sisenda muud kui skepsist, ironilist muiet või isegi tülgestust. Ometigi ei pääse mööda tõsiasjast, et see teos elab. Isegi „Paradiso“, abstraktseim ning thomistlikem selle kolmest osast, ei ole muutund fossiiliks, vaid kiiritab ainulaadse jõuga nii mõndagi meieaegset hinge. Millest see vitaalsus? Benedetto Croce püüab tõendada, et hiigelpoeem on saand suureks luuleks oma dogmaatilise sisu kiuste, et see on õieti mõeldud didaktilise poeemina, millesse lüürika ja tunded on pääsnud otsekui salakaubana, et selles luuleõied kuuluvad emotsionaalsesse väädistikku, mis ornamentaalselt lokkab ümber kange, elutu õpetlikkuse raami. Sellega olekski probleem lahendat, kui poleks põhjust kartuseks, et kuulus itaalia esteetik ei oleks küsimust sedapuhku endale liiga mugavaks lihtsustand. Enamik Dante siiraimaid ja sügavaimaid hindajaid leiab vastupidi, et tema teoloogia ei ole paljas efekääne kunstiliste võimete rakendamiseks või dotseerimiseks, vaid vahend, mille varal ta kõige temale omase intensiivsusega püüab mõista ning oma sisimas tunda maailma olemust ja mõtet — ei ta ei esine mitte ainult õpetet teoloogina, vaid kirgliku uskujana, kellele tema religioossed veendumused on elu ja surma ning iga kaasaelava raku ja närvi küsimuseks.

Kui see on nii, siis kuidas suudame enam osa saada Dante tertsiinidesse kätket elamuslikest aardeist, kui meil endil puudub kontakt tema jaoks nii esmajärguliste elementidega? Kas peame nagu Croce leppima ainult foretsevate lüüriliste ehetega, suutmata tungida teose tõelisse tuuma?

Nii see vist olekski, kui selle keskaegse õigeuskliku katoliiklase teoloogilistes konstruktsioonides ei väriseks kaasa elamusi, mis on vanemad ja võib-olla sügavamad ja püsivamad kui katoliiklikud dogmad. Kristlus ja katoliiklus on kahtlemata distsiplineerind ja korraldand Dante tunde- ja fantaasiaelu, kuid põhilised impulsid kuuluvad inimkonna psüühilisse ühisvarasse, pildistik ja kujud, kuigi nii paljudel puhkudel spetsiifiliselt tolle aja usundist tingit, sisaldavad olulisi sugemeid, mida leiame juba ammu enne kristlikku ajastut ning mis meile ütlevad sama palju kui Platonile või Akhnatonile. Dante käik läbi põrgu võikuste ning edasimineku puhastustulle ja paradisi sobivad ühte tollesama ürgse „taassünni“ mo-

tiiviga, millest eelpool juba oli juttu. See sarnaneb mitmeti haruldasel määral Aenease laskumisele antiiksesse manalasse, mille kaudu sangar valmistub suurteks ja pühadeks tegudeks. Ning kui Dante hiljem Beatrice juhatusel tõuseb sfäärist sfääri läbi sõnulkirjeldamatute valgusimede riigi, siis on neiski elamustes palju põhilist ja ürgset, mille kujutlemiseks ei tarvitse olla thomist ega kristlane. Sest Beatrice ei ole mitte ainult allegooriline kuju, vaid ka emaliku, hella naiselikkuse prototüüp, kellest hoo-vav tundesoojus on kõigile inimolendeile kunagi olnud kättesaadav. Ning taevased roosid ja kotkad — nood ülima, valjult matemaatilise korra ning keeleliste vahenditega väljendamatute helenduse ühendid — ei erine põhiliselt nendest kosmilise korra, kiirguse ja rütmilise liigutuse nägemustest, mida on kujutand Platon. Igaüks, kes algelistegi astronoomiliste teadmiste tiivustusel pilvitul, selgel ööl on vaadelnud ning mõttekujutusega jälgind laotuse tähti, on — küll võrratult primitiivsemal viisil — läbi eland midagi Dante taevaste visioonide taolist. Püüd üles lõpmatuse särke ja vaimsesse kirgastusse — füüsiline kiirgus on ürgaegadest päale olnud vaimse võrdkujuks! —, iha kõrgustesse, kust kõik on arusaadav ning üheainsa pilguga koos käsitletav, kus elu segane lõimestik saab harmoonilise, geomeetriliselt arenda struktuuri, on üldinimlik ning iidne ja on Platoni „Phaidroses“ võtnud kuju, mis ei erine kuigi oluliselt tollest, mida leiame Dante poeemis.

Dante kandub kõrgusest kõrgusse, ilma et tal oleks liikumise tunnet. Nõndasamuti liigume unenägudes, pannes imeks, et füüsilise pingutuseta pääseme ikka uutesse sfääridesse. Ka selles suhtes Dante peab kinni psüühilistest reaalsustest, mis on arvatavasti ürgsed. Ning instinktiivselt hoolitseb ta selle eest, et me keset hilisemast ja kunstlikumast kujutluskihist põlvnevaid pilte järjest saame tugipunktiks põlisemaid, üldisemaid, kõigile omaseid. Kõrgeimas taevas voolab lunastetute hulgalet jumala vahenditult ligi loolu hiilgus. Valgerüüsilised pühakud avavad taevastel troonidel istudes oma hinge jumalikule glooriale. Et seda pilti lugejale lähendada, võrdleb luuletaja neid „igavese roosiga, mille helberead kuurduvad lahti, hingates oma kiitusehõngu lõpmatut kevadet andvale päikesele“. Jumal-kuningas ning pühakud-aukandjad on kujud, mille sugestiivsus on aja jooksul hakand kaduma. Keskaegne kujutelm feodaalsest aadlist ning keiserriiigist võis Dante ajal hõlbustada jumalariigi hierarhia tajumist. Kuid palju primitiivsemasse ning üldinimlikumasse valdkonda viib pilt roosist. Siin, kus eksfaatiline tunne vajab mitte ainult selgust, vaid ka suurimat intiimsust, näib võrdlus roosiga lugeja vaimu „tagasi kandvat lapse esimese ilutaju ime juurde, kui teadvus minast on veel vaevalt esile kerkind sügavast, unistavast rõõmutundest, et ollakse üks looduse tuikava eluga“. See säärase „Paradiso“ piltide võime äratada meis sügavalt läbituntud lapsepõlvemälestusi „laseb neil piltidel fantaasiategevusega liitudes seda õhutada ning toetada, võimaldades meil kujutella pühakute säravat ühistut, mille elamused ületavad kõik maise valitsuse ja läbikäimise kogemused,“ ütleb M. Bodkin.

Kõige oma julge konstruktiivsuse ning abstraktse geomeetrilisuse juures „Jumaliku komöödia“ autori mõttekujutus püsib inimelarnuste igi-

tühjendamata allikate lähimas läheduses ning lähtub isegi teoloogilisi spekulatsioone jälgides impulssidest, mis olid olemas ammu enne Dantet ning jäävad kindlasti aktuaalseks veel väga kaua pääle meid, kuigi peaks hävima praegune tsivilisatsioon.

4.

Olgu luules kui palju individuaalset tahes — ning kui ta tahab olla luule, siis siiras individuaalne elamus näib olevat parafamatuks eelduseks —, püsivaks, „suureks“, sügavaks luuleks tundub ta ikkagi saavat alles siis, kui ta meid kuidagi viib kontakti mingisuguste kogu tõule omaste ja ühiste põhielamustega. Nende väljendus võib olla äärmiselt subtiilne, nad ei tarvitse kaugeleki olla arusaadavad igaühele, kuid nende juured peavad ulatuma uinuvate põhijõududeni. Ildsed pildid ja sümbolid, olgugi uues rakenduses ja seoses, ärkavad luuletajas niisugusel puhul võib-olla täiesti ebatealikul. Kündides omaenda hinge põhjani välja, puudutab ta kõigile ühiseid primitiivseid kihte, kus ka kujutusmaterjal on väga sarnane. Kogedes kõige sügavamalt iseennast kogeb ta gruppi, inimühistut. Sellest tulenebki suure luule esindavus.

Umbes niisugune on Maud Bodkini uurimuste üks olulisimaid tulemusi. Eelpool olen neist vaatlustest toond ainult mõned üksikud, päälegi võrdlemisi juhuslikud näited. Kuid ta ei peatu selle tulemuse juures. Pääle palju muu ahvatleb teda igivana küsimus luule ning usundi suhetest. Näib, et ta selle probleemi käsitlemisel on leidnud mõnda uut ning valgustavat.

Usundit on vaadeldud väga mitmeti, kuid üheks selle kõige üldisemaks tunnuseks on väljapääs indiviidi kitsastest piiridest ning osavõtt millegi suurema elust. See suurem on näiteks Durkheimi arvates grupp, kogudus, ühiskond, rahvas. Totemistlikud sümbolid on grupiekstaasi fookuseks. Usuline hardus või joovastus suundub grupi kaitsevaimule. Religioosne sümbol kehasab „ühiskonda, mille liikmeiks ollakse, ning indiviidi hämaraid, kuid intiimseid suhteid selle ühiskonnaga“. Järelikult „kui grupiliige tunneb endas hoovavat uut elu, mille jõulisus teda hämmastab, siis ei anna ta end illusioonide narritada“. Teine usupsühholoog Gerald Heard, eitades arvamust, et pääsetee seisab pelgas usus indiviidi ellujäämisse pärast surma, leiab lunastuse peituvat intensiivses, vahenditus elamuses, mille kaudu grupi üksikminad armastusekstaasis sulavad ühisolendiks. Liitumine teistega annab uue jõutunde ning murrab eest individualismi tõkkes.

Luules toimub paradoks, et sügavamalt individuaalne saab sillaks indiviidi ja grupi vahel. Suur, alateadvuse hämaras peituvate ürgpiltideni küündiv luuleteos lõhub inimmonaadi müürid nagu usundki. Kangelased, kelle saatust jälgides lugeja tunneb endas riivatavat põliseid „tundekonfiguratsioone“, omandavad erilise, imponentse oreooli. Säärased kujud nagu Oidipus või

Lear või Hamlet kehastavad endis mitte ainult ega eeskätt individuaalset, vaid tõulist traagikat. Nad on küll inividid, kuid ühtlasi kogu inimsoo representandid, kelle võitluses ja hukkumises on midagi kõikjal korduvat ning igimaksvat. Sellega, et meile sisendetakse see veendumus, tõstavad nende loojad ääretult nende mõjuvust. A.-C. Bradley'l, Shakespeare'i suurte tragöödiate parimal uurijal, on õigus, kui ta ütleb, et Hamlet tundub meile „inimloomusele immanentse traagilise saladuse sümbolina. Igakord, kui see saladus meid riivab, kui oleme sunnitundma inimese jumalataolise aru imepärasust ja ülevust ning mõistma, kuidas tema „mõtted rändavad läbi igaviku“, ent kui me säälsamas ei pääse nägemast, kui jõuetu ta on oma toimingute piseringis — jõuetu nähtavasti just oma mõtte jumalikkuse tõttu —, siis meenub meile Hamlet“. Nagu Maud Bodkin juurde lisab, on luuletaja oma teose kaudu „suutnud vallandada lugejas või vaatlejas sügavaid isiklikke ja tõulisi mälestusi, sedaviisi pannes mõttekujutusliku konflikti sümboliseerima määratud jõude, ühtaegu hirmsaid ja härrandlikke nii oma ulatuselt kui mõjult meie eludesse“.

Kogu traagika probleem satub kõnesoleva uurimuse valgustusel lähimasse seosesse grupitundega. Traagiline kangelane — üks Maud Bodkini poolt käsitletavaid ürgtüüpe — on isik, kelles võitleb piirat mina maksmapanekutung — infantiilne illusioon piiramatust minast — grupitundest põlvnevate enesetalsutamiskohustustega, võimutahe teise, sama iide tungiga loobuda isiklikest nõudeist ning alistada oma mina suuremale jõule — ühisteadvusele. Alistumise kaudu viimasele toimub lõppeks mina avardamine, tema suubumine grupitundesse. Sellest tulebki traagilise saatuse ülendav mõju.

See definitsioon ei näi tühjendavalt iseloomustavat traagilise olemust. Arvustus on juhtind tähelepanu näiteks sellele, et sesse mõistesse peaks mahtuma ka see kangelase tüüp, kes esindab uut, alles tekkimisel olevat ning seetõttu ümbrusega saatuslikku konflikti sattuvat inimliiki — üheks säärase näiteks võiks olla kas või Hamlet —, kuid näib kindel, et väga suur osa sellest, mida mõistetakse traagika all, leiab selle määratluse kaudu selgitust.

5.

Siinkohal puudub võimalus kas või puudufadagi kõiki Maud Bodkini raamatus käsitletust leidnud „ürgpilte“, kuigi igaühe kohta loome ses põnevuseni huvitavaid, luule mõistmist intensiivistavaid tähelepanekuid. See, mida Maud Bodkinil on öelda naise kujust — kannatavast ning õilistuvast Goethe Gretchenist, „maise“ armastuse kehastajast, Dante Francescast, „taevase“ armu sümboliseerijast, sama luuletaja Beatricest, Didost, kes on sotsiaalselt korraldet meestemaailmast väljatõugat mässulise kire võrdkujuks — või „kuradist, kangelasest ja jumalast“ — „küradist“, kelle kujuvõtud kõiguvad mürgise Jago ja Mefisto ning allaheitmatut julgust ja vabadusefahet väljendava Miltoni Saatana vahel, jumalast, kes võib olla tõkete ja ahelate või vallanduse ja vabastuse jumal — või taeva ja põrgu üha uuenevates kujudes esinevast vastandist, aitab

meil igal üksikjuhul konkreetsemalt näha neid ajendeid, mille tõttu nad luules on püsind elavaina. Neid ümbritseva assotsiatsioonistiku, nende põhjustet tundereageeringute hoolas analüüs, mida toetavad üheltpoolt suur kirjanduslik eruditsioon ja teiselt poolt n. n. „süvapsühholoogia“ usaldetavamate tulemuste tarvituselevõtt, on teostet herkusega, mis lubab ühineda suurema osaga selles teoses esitet järeldest. Käesoleva artikli alguses Gilbert Murray teosest „The Classical Tradition in Poetry“ toodud tsitaadi väited leiavad siin ohtrat ning veenvat illustreerimist ning väga mitmeti ka laiendust ja süvendust. Luule psühholoogilised ja ühiskondlikud funktsioonid kerkivad pärast selle raamatu lugemist esile märksa ilmekamalt ja reljeefsemalt kui enne.

Ants Oras.

SADA AASTAT ÕPETATUD EESTI SELTSI

30. jaanuaril 1938 möödus sada aastat, kui asutati väikeses saksikus Tartus ÕPETATUD EESTI SELTS. Selle seltsi ajalugu on suurel määral ka sada aastat Eesti kultuurilugu. Vähestel rahvastel Euroopas on seesuguseid teaduslikke seltsi, mis Õpetatud Eesti Seltsi taoliselt, olles kesksel kohal kodumaiste teaduste alal, on nii kaua aega suutnud katkestamatult tegutseda.

Tõsi, Miitavis asutati juba 1816. a., Riias 1828 ja 1833 kohaliku ajalugu ja muistiseid uurivaid seltsi ning nende ja Õpetatud Eesti Seltsi eeskujul Tallinnas 1842. a. Eestimaa Kirjanduse Selts. Kuid neist seltsidest kolm esimest asusid väljaspool meie kodumaad ega kunagi tegelnud eriti eesti küsimustega, samuti viimatimainitud Tallinna selts oli ja on jäänud puht-baltisaksa ettevõtteks, kus vähem rõhku pandi eesti rahva tundmaõppimisele, peaaesjalikult tegeldi aga baltisaksa seisusliku ajaloo. Kahtlemata ka Eestimaa Kirjanduse Seltsil on teeneid Eesti maa ja rahva ajaloo, muinasaja ja rahvaluule uurimisel, see kõik kuulub Eesti ajaloo alla, aga Õpetatud Eesti Selts moodustab nende seltside hulgas erandi mitmes mõttes. Kõigepealt tema tegutsemise sihiks ja peamiseks raskuspunktiks kujunesid just eesti rahvaga seoses olevad küsimused ajaloo, kunstiajaloo, rahvaluule, kirjanduse, muinasteaduse, keeleteaduse ja etnograafia alalt; teiseks, tema asutamisest ning hiljem kogu aja tema tegevusest võtsid kõige agaramalt osa eestlased ise.

Võidakse öelda, et see oli siiski oma enamikus saksa selts. See on õige, kuid tuleb pidada silmas olukordi, mis valitsesid meie maal 19. sajandil, edasi ka meie haritlaskihi vähesust, noorust ning kalduvust baltisakslusele, mis sel ajal Eestis oli kõikvõimne. Teiselt poolt tuleb rõhutada, et need sakslased, kes koondusid Õpetatud Eesti Seltsi ümber, moodustasid väga väikese osa kohalikest sakslusest ja olid selle kihi vaimne eliit. Siin oli palju riigisakslasi, kes tegutsesid ülikooli juures ja kes on pea alati teissuguselt suhtunud ka kohalikesse küsimusisse, kui tegid seda kitsaseisuslike huvidega seotud baltisakslased. Oma hariduselt ja maailmavaatelt olid nad enamasti märksa liberaalsemad kohalikest baltisakslastest ja see avaldas Seltsi kaudu toimivas töös oma mõju ka viimastele. See koostöö Seltsis toimus võrdsel alusel ja alles sajandi

lõpul ning käesoleva sajandi algul muutusid olukorrad teissuguseks. Aga tutvume lähemalt Seltsi tegevusega.

Õieti peaksime Opetatud Eesti Seltsi pidama juba umbes 120-aastaseks, sest Seltsil oli juba oma eelkäija. 1817. a. asutas Kuressaares Johan Wilhelm Ludwig L u c e seltsi eesti rahva ajaloo, keele ja rahvaluule küsimuste arutamiseks („Kuressaare Eesti Selts“) ja L u c e eeskujul koondusid ka Tartus asuvad asjahuvilised ülikooli õppejõud, pastorid ja liitlased nende küsimuste üle nõu pidama, moodustades sellekohase mitteametliku ringi. Juba 1819. a. peale on säilinud andmeid sellest estofiilsest ringist, mis sellest aastast peale kandis nime „Eesti Opetatud Selts Tartus“. Koosolekud peeti ringi ükikute liikmete juures ning neil arutati eesti keele ja ajaloo seoses olevaid küsimusi. Tegevamad liikmed avaldasid oma kirjutusi Rosenplänteri „Beiträge'des“. Kuid ringi piiratud tegevus ei rahuldanud mitmeid. Aastate jooksul olid tulnud Tartu ülikooli õppima ja lõpetanud selle mitmed eestlased, kes ei varisenud eemale oma rahvast, vaid pidasid sellega ühendust. Nendest eriti silmapaistev on meie ajaloos endale suurkoha omandanud selleaegse Tartu paremaid arste ja tuntumaid eesti kirjamehi Friedrich Robert F a e h l m a n n. Viimasel oli erakordselt elav huvi eesti keele ja rahvaluule vastu ning omal käel oli ta juba tegutsenud nendel aladel. Et aga suuremaid tulemusi saavutada ja edukamalt tegutseda, oli vajalik ühendada asjahuvilisi ametlikult registreeritud seltsi, et tuua avalikkuses vastavat äratust ja algatust. F a e h l m a n n astub ses mõttes ühendusse kohapealsete ärksamate eesti haritlastega, nagu seminariinspektor ja ülikooli eesti keele lektor Dietrich Heinrich J ü r g e n s o n i g a ja mitme teise mehega sakslaste hulgast, kellest osa kuulus eespool mainitud ringi. Arutati siis läbi tulevase seltsi põhikiri, kus sihiks seati edendada teadmisi eesti rahva minevikust ja olevikust, keelest ja kirjandusest kui ka eestlaste asustatud maast. See siht on jäänud muutumatuks kogu Seltsi kauaaegse tegutsemise jooksul ja on tänapäevalgi märgitud Seltsi põhikirja esimesse paragrahvi. Väljatöötatud põhikiri võeti vastu 18. jaanuaril vana kalendri järgi, 30. jaanuaril uue kalendri järgi 1838. a. peetud koosolekul ja saadeti kinnitamiseks ametivõimudele. Siiski nõuti sealt poolt veel mõningaid vähemaid muutmisi Seltsi põhikirjas, millest tähtsam oli, et Selts pidi tegutsema Tartu Ülikooli juures, ja siis kinnitati põhikiri 1839. a. Selleaegsete tegelaste avaldustest selgub, et Seltsi kinnitamine sai võimalikuks peaaesjalikult selle tõttu, et Seltsi asutamist pooldas tolleaegne Tartu Ülikooli kuraator kindral Gustav G r a f s t r ö m, kes ema poolt oli eestlane, pärit Põhja-Pärnumaalt. Seltsi esimeseks esimeheks sai Tartu pastor Carl Heinrich Konstantin G e h e v e.

Selts algab vilgast tegevust ja selle juures on talle toeks kaks vaimuhiiglast, Seltsi algusaja tugisammast, asutaja F a e h l m a n n ja Seltsi liige, eemal pisukeses vaikes Võrus asuv „tohter“ Friedrich Reinhold K r e u t z w a l d. Meie teame, et nende kahe mehe vahel valitses väga tihe ja viljastav sõprus. Nüüd aga nende omavahelise kirjavahetuse avaldamisega näeme otseselt, kui võrd Seltsi tegevus just neist kahest mehest sõltus ja kui sisukalt nad siin kaasa aitasid. Meie näeme ka, milliseid salasoove nad mõlgutasid ja Seltsi kaudu rahva kasuks teostada

tahtsid. Paljud neist soovides ei teostunud, sest kahest oli siiski vähe. Kui F a e h l m a n n juba varem ringi käis kavatsusega koguda ja välja anda K a l e v i p o j a lugulaulu, siis leidis ta K r e u t z w a l d i s ses suhtes suurejoonelise abimehe ja lõpuks peale F a e h l m a n n i surma ka teostaja. Seltsi väljaannete sarjas „Toimetused“ ehk „Verhandlungen“ ilmus „Kalevipoeg“ esmakordselt 1857.—1861. aastal, alustades oma võrratut osa eesti ärkamisaja ühiskonna vaimse iseteadvuse õhutamisel.

Aga needki olid K r e u t z w a l d i kirjutatud üldkasulikud kalendrid ning raamatukesed rahvale, mida Selts oma tegevuse algul välja andis. Ühes sellega kerkis üles tarve väljaantava kirjanduse rahvale lähemaletoomise, selle jaotamise küsimus. Esmakordselt eesti raamatuturu jaoks võtab Selts üles raamatuladude asutamise küsimuse teistes linnadesse. See teostataksegi Tallinna, Võru, Rakvere, Kuressaare, Paide ja Pärnu suhtes, kuna Seltsi keskdepoo oli Tartus kaupmees M y l i u s e juures. Ühtlasi andis Selts trüki välja rahvale Seltsi laos leiduvate eestikeelsete raamatute nimistu koos hindadega, seega esimese eestikeelse raamatute ärikataloogi.

1843. a. valiti F a e h l m a n n Õpetatud Eesti Seltsi esimeheks, millisele kohale ta jäi kuni surmani a. 1850. Juba 1840. a. alustas Selts oma toimetuste sarja väljaandmist, mis kestab tänaseni. F a e h l m a n n i esimeheks olemise aeg on Seltsile eriti intensiivne ja viljakas ajajärk, kus ka K r e u t z w a l d agaralt kaasa löi. Sel ajastul ilmuvad ka F a e h l m a n n i väärtuslikud keeleuurimused eesti keele alal Seltsi toimetustes, ja selgi alal sekundeeris talle K r e u t z w a l d. Teistest tähelepanuväärivaid eesti keele, rahvaluule ja ajaloo uurijaist Seltsis tuleb mainida sel ajal vennakseid H o l l m a n n e, Friedrich K r u s e t ja teisi.

F a e h l m a n n i surmaga lõpeb Seltsis esimene, kui võiks öelda eestilise juhtimise periood, kuid eestlased, viimastest eriti K r e u t z w a l d, töötavad tulemusrikkalt Seltsis edasi. Seda tõendavad ka Seltsi väljaanded, mis 1861. a. peale saavad väärtusliku lisa aastaraamatute (Sitzungsberichte) sarja näol. Veel kuuekümnendate aastate algul toimub Õpetatud Eesti Seltsi kaudu katse seada eesti rahvakooli olukord paremale järjele, ja selleks korraldatakse rahvakoolide kohta ankeet, mille huvitav ainestik asub nüüd Seltsi arhiivis. Siiski, kui Selts oma esimese veerandsaja juubelit võis pidada, näeme Seltsis laiuvat juba rohkem võõrast vaimu ka tegevussuunas, mis nüüd otseselt rahvaga tegelevaist küsimustest pöördub enam ühekülgselt ja rahva huvidest kaugenevale pinnale.

Sellega jääb Õpetatud Eesti Selts eemale otsesest võitlusest eesti rahva käärimisperioodil kuuekümnendail aastail suuremate vabaduste poole enne laulupidu, laulupeost endast ning hiljem üritustest nagu Eesti Kirjameeste Selts, Aleksandri-kooli asutamine ja teised. Asjaolu kõrval, et saksa enamuse mõjul, kel polnud arusaamist eestlaste soovidest, kuuekümnendaist aastaist alates Selts ei astu eesti ürituste etteotsa, on mõõduandev ka see seik, et Selts polnud asutatud nii-öelda poliitilise võitlusseltsina rahvuslike huvide eest, vaid koondas enda ümber sagedasti võõrrahvusest teadlasi ja asjahuvilisi, kes akadeemiliselt külmalt, enamasti küll erapooletult, kuid siiski küllalt tihti ka erapoolikult

eesti huvide vastu käsitlesid teoreetilisi küsimusi. Õpetatud Eesti Selts tahtis olla teaduslik selts, ja nende võitluste ajal jäi ta rahvale võõraks. Ta tahtis olla erapooletu selts, kuid oli aegu, kus ta ka seda ei suutnud olla, vaid kaldus baltisaksa rinde poole. Säärases olukorras ärkamisaja osa rahvajuhte suhtus Seltsile kaunis vaenlikult ja Carl Robert Jakobson oma kuulsas kolmes isamaa-kõnes sarjas seefõttu Seltsi tegevust. Võitluskired Jakobsoni ja vastaspartei vahel kanti Eesti Kirjameeste Seltsi, mis hiljemgi ei vabanenud enam laostavast sisevõitlusest ja sellesse ka hääbus.

Veidi hiljem, ja nähtavasti võrdlemisi vabameelse ja erapooletu kauaaegse Seltsi esimehe professor Leo Meyeri mõjul (1869—1898) Selts katsus keskteed leida ja hoida edasi ühendust juhtivate eesti haritlastega. Selle suhteliselt erapooletu tegevuse tõttu näemegi Õpetatud Eesti Seltsis 19. sajandi viimsel veerandil aktiivselt kaasa töötavat ja oma töid Seltsi väljaannetes avaldavat tolleaegseid eesti rahvajuhte ja eesti asja kirglikke eestvõitlejaid dr. Jakob Hurta, dr. Mihkel Vesket, Jaan Jungi, dr. Oskar Kallast, dr. Karl August Hermannit ja lõpuks ka Villem Reimani. Veske avaldab siin aruandeid oma uurimistekondadelt, Reimani sulest ilmuvad aga fähtsad ajaloolised uurimused ja tema toimetatuna allikatepublikatsioonid (näiteks Rosshiniuse tekstid ja Georg Mülleri jutlused).

Ettekande-koosolekute ja toimetuste avaldamise kõrval suundus Seltsi tegevus veel mitmele muulegi alale. Kõigepealt püüti luua Seltsi juurde teaduslik raamatukogu ja aastakümnete jooksul koonduski siia suur hulk haruldasi trükiseid eesti keele, ajaloo ja usu alalt. Praegugi on Seltsi raamatukogu Eesti Rahva Muuseumi Arhiivraamatukogu kõrval kõige rikkam vanadest eestikeelsetest trükistest, millistest mõned veel ainult uunikumina on Seltsil olemas. See vanem ja haruldasem osa esticast deponeeriti Eesti aja algul Tartu Ülikooli Raamatukogusse nende teadusliku kasutamise hõlbustamiseks. Seltsi juurde tekkis suurem kogu muinasleide, osutades Seltsis valitsevale suurele arheoloogilisele huvile. Selle koguga liideti hiljem ülikooli arheoloogiline keskmuseum. Ka muid ajaloolisi esemeid koondus Seltsi, kuhu tekkis Baltimaade kohta käivate piltide, jooniste, plaanide ja ülesvõtete ulatuslik kogu. See kogu on tähtis nii kunsti- ja kultuuriajaloo kui ka etnograafia seisukohalt.

Iseäranis rohkesti huvituti Seltsis, eriti esimestel aastakümnetel, eesti keele küsimustest ja Seltsi liikmete poolt kogutavad keelelised materjalid, nende poolt Seltsis peetud ettekanded ja keeleküsimumste kohta käivad kirjad olid nii rikkalikud, et tuntud teadusemees akadeemik F. J. Wiideman võis Seltsi kogud endale alusmaterjaliks kasutada võtta, kui ta koostas meie keeleteaduse piibli, suure eesti-saksa sõnastiku. Töö, mis on vältimatu praegugi igale eesti keele uurijale.

Aja jooksul kogunesid Seltsi arhiivi, mis nüüd juba iseenesest kujutab suurt kultuuriloolist väärtust esiärkamisaja tegelaste, nende hulgas Faehlmani ja Kreuzwaldi kirjadega ja muu kirjavahetusega, ka palju käsikirju. Need sisaldavad eesti rahvaluulet, ajalugu, kirjandusajalugu ja keeleajaloolisi andmeid, olles uurijate sagedaseks tutvumisobjektiks. Aga Selts kavatses 19. sajandi keskel luua veel erilist era-

ürikute-arhiivi, milleks taheti ostu, kingituste ja päranduste teel koguda Seltsile meie mõisate ja sugukondade arhiivides leiduvaid ajaloolise sisuga ürikuid. Kavatsus ei teostunud küll soovitud ulatuses, kuid siiski kogunes Seltsi juurde suur pärgament- ja paberiürikute kogu. Neist vanim on aastast 1336. — Eriti rikkalikuks kujunes aga Seltsil vanade müntide kogu. Peale muististe kogumise arendas Selts ka sel alal tegevust, et oli väljaannete vahetuses teiste teaduslike seltsidega kodu- ja välismaal.

Käesoleva sajandi algul algab Seltsi tegevuses märgatav langusperiood, mis areneb aastail enne Maailmasõda tugeva sisekriisini eestlaste ja sakslaste vahel ning lõppedes küll viimaste kui enamuse näiva võiduga viis Seltsi peagi veel raskemasse olukorda. Seltsi saatust oli täielikult vaekausil ja ei puudunud palju, et Selts oleks likvideerunud, kui tema tegevust Tartu Ülikooli rektori poolt Maailmasõja algul poleks kunstlikult ajutiselt katkestatud. See sisekriis, mis kestis mõned aastad enne Maailmasõda ja mis tõusis A. Volcki esimeheks valimisega 1912. a. haripunktini ja sundis veel neid väheseid eestlasi, kes Seltsis olid, tahtmatult lahkuma või oma vähesusest tingitult äraootavasse olukorda jääma, tõendab kujukalt, et Õpetatud Eesti Seltsil oli võimatu eksisteerida ilma eestlastest kaasliikmete abita, ilma lähema ühenduseeta rahvaga, kellele oma tegevuse Seltsi põhikirja kohaselt pidi pühendama. Juba siis, enne Maailmasõda, kus baltisakslus oli täiearvuliselt kohal, kus neil ei puudunud suured majanduslikud jõutagavarad, oli siiski nii vähe neid, kes olid suutelised loovalt emarahva kasuks töötama, kes ei tahtnud steriilselt mööduda eesti enamurahva küsimustest ega peituda eluvõõr- rassa ja asjaarmastuslikku kohmitsemisesse teadusega ainult oma seisuse või kasvatuse pärast. Peaaegu ainsamaid teadusmehi, kes Seltsis tol ajal silmapaistvamalt tegutses, oli professor Richard Hausmann. Ka temast ja võib-olla veel paarist-kolmest oli vähe, et Seltsi tegevust sakslaste õlgadel endisel kõrgusel hoida. Eestlaste loobumine Seltsi tööst tekkis aga selletõttu, et neile seal ei tahtud anda enam endist tegevusvabadust, vaid otsiti põhjusi nende väljalülitamiseks. Samal ajal olid aga asutatud ja nõudsid nüüd juba kvalifitseeritumat tööd, nõudsid innuga tegelevaid eesti haritlasi ja teadusmehi asutused nagu Eesti Kirjanduse Selts, Eesti Rahva Muuseum ja teised. Sinna andsidki eestlased oma peamise jõu; sellejuures nende asutuste ülesanded katsid osalt Õpetatud Eesti Seltsi omi ja vähendasid tema tegevuseraadiust.

Peale Eesti iseseisvumist ärkas oma mõneaastasest letargilisest unest peagi ka Õpetatud Eesti Selts uuesti ellu äratatuna folleaegse Eesti ülikooli kuraatori Peeter Põllu poolt. Kuigi siin esialgu veel sakslastest liikmeskond tegutses, olid olukorrad ja suhtumised juba teised, ka Seltsi saksa soost või sinnapoolse kalduvad tegelased olid juba teissuguse koolituse ja suhtumisega. Nüüd lõövad kaasa ka üksikud eesti noored õpetlased ning nendega koos Tartu Ülikooli mõned õppejõud (professorid M. Vasmer, W. Wiget, A. M. Tallgren, A. R. Cederberg, L. Kettunen jt.). Esialgu arhivaar A. Hasselbladi ja praost A. Westrén-Dolli, hiljem prof. W. Andersoni esimeheks

olles jätkatakse Seltsi väljaandeid, asutades juurde uue sarja „Eesti filoloogia ja ajaloo aastaülevaade (1922. a.).

Nüüd hakkab Seltsi liikmeskond kasvama peamiselt eestlastest liikmete arvel ja 1928. a. tõstab Seltsi ammune liige prof. H. K o p p e l üles Seltsi asjaajamiseelena eesti keele küsimuse, mis tekitab esialgu vastuseismist osa liikmeskonna poolt, siis aga maksma pannakse. 1929. a. näitab järjest selgemalt, milline suur enamus on Seltsis eestlastel, ja sama aasta lõpul aastakoosolekul toimub rahulikult Seltsi siseelus see iseendastmõistetavalt küpsenud muudatus, et Seltsi juhtimine juhatuse näol läheb täielikult eestlaste kätte.

Tol korral nii Tartu kui Tallinna saksa seltskonnas avaldati pahameelt, peamiselt küll suusõnaliselt, et seesugune muudatus toimunud, et eestlased on sakslastelt Seltsi üle võtnud. Kuna kuulusin nende „ülevõtjate“ hulka ka uue juhatuse liikmena, siis pöörduti minugi poole mitmete sakslaste poolt säärase küsimusega. Kui ma küsisin omalt poolt, mis on siis katki, miks ei võida eesti juhatuse all koostööd jätkata, kui eestlased seda mitmet aega võisid, siis ei osatud midagi vastata. Mäletan, et lisasin neile küsijale, Õpetatud Eesti Selts on eestlaste kaastegevusel, võiks öelda rohkem, eestvõttel asutatud; kui 19. sajandi keskel sakslased, keda siis oli enamik, valisid Seltsi esimeheks F a e h l m a n n i ja võisid edukalt tema juhatuse all töötada, miks siis nüüd seda ei või, ei osatud mulle jällegi midagi vastata. Tõsiasi on, et koostööst Seltsis sakslastega pole keeldunud eestlased kunagi, seda koostööd 1930. a. peale on avaldanud aga vaid väga vähesed sakslastest. Aga meie ei tarvitse Seltsi ajaloo seisukohalt selle seiga juures kauemini peatuda.

Uue esimehe professor Juljus M a r g i innukal juhtimisel võis Seltsi tegevus peagi laieneda. Pandi alus kahele uuele väljaannete-sarjale. „Eritoimetused“ ja eestikeelsed „Kirjad“, laiendati väljaannete vahetust välis- ja kodumaaga, võeti põhjalikumale korraldamisele Seltsi kogud, loodi kindlam alus Seltsi majandamisele, asuti stipendiumisummade avaramale jaotamisele uurimistarbeks jne. Selles töös löid kaasa rida eesti noori ja vanemaid teadlasi (prof. J. K õ p p, prof. J. M ä g i s t e, dr. O. L o o r i t s, prof. H. M o o r a jt.). 1936. a. peale on Seltsi esimeheks prof. H. M o o r a. 1937. aastal muudeti Seltsi põhikirja selles suunas, et Seltsi liikmeskond jaguneb tegev-, au-, kirjavahetajaiks-, toetajaiks- ja lihtliikmeiks.

Selts oma saja-aastase tegevuse jooksul on välja andnud 114 teost kokku üle 25000 trükileheküljega, neist „Toimetisi“ 28 köidet, „Aastaraamatuid“ 76 köidet, „Eesti filoloogia ja ajaloo aastaülevaateid“ 7 köidet, „Eritoimetusi“ 2 köidet ja „Kirju“ 4 köidet. Kuni Eesti iseseisvumiseni on antud välja 78 köidet, siit peale viimase 19 aasta jooksul 36 köidet umbes 8839 trükileheküljega. See üksi juba näitab Seltsi viimase kümnendi elavat tegevust. Mitmed neist töödest on kapitaalsed uurimused või teisel viisil suure tähtsuse omandanud. Seltsi tegevuses märkimisväärselt tähtis osa on langenud teaduslike tööde kirjastamisele.

Seltsi raamatukogu ulatub umbes 25000 eksemplarini, sisaldades rohkesti haruldasi raamatuid. Kogu kasvab kestvalt vahetuseksempla-

ride, annetuste ja ostude näol. Õpetatud Eesti Selts saadab oma väljaandeid umb. 250 välismaa teaduslikule asutusele, seltsile ja isikule, peale selle vastavaile organisatsioonidele kodumaal. Neilt kõigilt saab ta omakorda väljaandeid.

Oma muudest kogudest on Selts andnud rohkesti materjale teistele teaduslikele asutustele kasutada. Sõnavara-kogu on antud kasutamiseks Eesti Keele Arhiivile; muinasteadlike leidude kogu, umbes 10000 eset, anti juba 1921. a. Arheoloogia Kabineti ja viimase juures asuva muuseumi alusvaraks, kuna osa kogusid on Eesti Rahva Muuseumis Raadil; etnograafiliste ja kultuurilooliste esemete kogud on deponeeritud samuti Eesti Rahva Muuseumi Raadile. Seltsi väärtuslik kultuurilooline arhiiv asub Seltsi juures, samuti asub siin käsikirjastik, mis koosneb umbes tuhandest numbrist. Siin on Seltsis peetud ettekandeid, edasi O. W. Masingi, Ed. Ph. Körberi, Joh. Heinr. Rosenplänteri, Fr. R. Kreuzwaldi jt. käsikirjalisi märkmeid ja pärandeid — umbes veerand neist on eestikeelsed. Rahvaluulet sisaldavad käsikirjad on deponeeritud Eesti Rahvaluule Arhiivi, osa kultuuriloolisi andmeid sisaldavaid käsikirju Eesti Kultuuriloolisse Arhiivi. Käsikirjastikust umbes 500-numbrilise kogu moodustavad ürikud, mis on peamiselt mõisateajaloolise iseloomuga. Neist suur osa on leidnud juba avaldamist.

Erikogud omaette, sisult väga huvitavad ja haruldased, on kaartide, plaanide ja piltide kogud, mis osalt asuvad Seltsi juures, osalt aga Eesti Rahva Muuseumis Raadil. Seltsi juures on ka Baltimaade suurim rahade ehk müntide kogu umbes 60000 mündiga. Seda kogu korraldab Seltsi mündikonservaator (1930. a. peale mag. E. Tendor) ja see kogu täidab 1935. a. peale Eesti riikliku keskmündikogu või mündikabineti ülesandeid, kuna kõik müntidelejud koondatakse siia.

Seltsi eriilmelisemast tegevusest võiks veel nimetada bibliografeerimistööd, kuna Selts annab välja eesti raamatulist ja ajakirjanduslikku bibliograafiat rahvuslike teaduste alalt. Selts võtab oma esindaja kaudu osa ka Eesti Bibliograafia Asutise ning mitme muu eriorganisatsiooni tegevusest.

Õpetatud Eesti Selts on aastakümnete kaupa olnud ainsaks eesti rahvuslike teaduste arendamise keskuseks, nii vaimse kui ainelise kultuuri mälestusmärkide kogujaks, säilitajaks ja võimaluste piirides ka nende kriitiliseks läbitöötajaks ning töötulemuste trükis avaldajaks. Viimaseil aastakümneil, kus meil on tekkinud terve rida erialaliste ülesannetega organisatsioonid ja asutusi, kes osalt Seltsi ülesandeid ühel või teisel alal on oma eriülesandeks võtnud (Eesti Rahva Muuseum, Eesti Kirjanduse Selts, Eesti Riigi Keskarhiiv, Tartu Ülikooli Arheoloogia ja Kunstiajaloo kabinetid, Eesti Rahvaluule Arhiiv, Eesti Kultuurilooline Arhiiv, Eesti Keele Arhiiv jt.), ei ole Õpetatud Eesti Seltsil olnud tarvidust enam endisel määral oma tähelepanu materjalide kogumisele pühendada. Seda enam on aga esikohale kerkinud uurimistöo üldise toetamise, materjalide läbitöötamise ja trükis avaldamise ülesanded.

Selles tegevuses on Seltsi Eesti iseseisvuse ajal toetanud väga heasoovilikult riik Kultuurkapitalist antava iga-aastase järjekindla ja väga olulise toetuse näol. Riigihoidja K. Päts on Seltsi tegevust heldelt ja mõju-

valt toetanud, samuti ka Tartu Ülikool. Kuid eesti rahvuslike teaduste kiire arenemisega ja järjest tõusvate uute eluliste küsimuste uurimiselalustena üleskerkimisega soovib Õpetatud Eesti Selts veel rohkem rõhutada muu tegevuse kõrval meie uurijaskonna abistamist töö-stipendiumidega ja toetustega uurimisreisude teostamiseks. Selleks on Õpetatud Eesti Selts algatanud eesti rahvuslike teaduste uurimise kapitali soetamise, et selle kapitali protsentidest teostada eelmainitud ülesannet. Kapitali asutamiseks on andnud soodsa momendi Seltsi saja-aastane tähtpäev ja vastukõla kavatsusele vastavais ringides on olnud kõigiti soodus. Ka edaspidi ei tuleks neil, kel toetamiseks võimalusi, seda kapitali unustada.

Seltsi juubeliga käsikäes oleks märgitav ka asjaolu, et Seltsi tegevus on tunduvalt kannatanud ning kannatab praegugi soodsate ruumide puudumise all. Vaevalt teatakse, millises olukorras ses suhtes peab „läbi ajama“ meie vanim teaduslik selts!

Eelkirjeldatud tegevusele ja olukordadele tagasi vaadates võib Selts tähistada meie ajaloo erakordset ja tähtsat juubelit. See sündmus ei jää ainult väliseks pidupäevaks. Käesolev juubel toob endaga kaasa meie rahvuslike teaduste arendamise alal uue järgi. Õpetatud Eesti Seltsile jäävad tema vanad ülesanded, kuid need on nüüd konkretiseeritud ja lähemalt märgitud tegelike ülesannetega. Eesti rahvuslike teaduste arendamise kõrgema keskuse ühe alusena ja osalt ka selle juhitanavana jätkab Selts oma sihtide taotlemist. Õpetatud Eesti Selts on üheks tõenduseks eesti teadusliku kultuuri kestvusest. On tähtis, et ka edaspidi kõik Eesti kultuuri sõbrad nii aineliselt kui vaimselt toetaksid F a e h l m a n n i ja K r e u t z w a l d i pärandust. Tema ümber peab ka tulevikus koonduma meie aktiivne teadlastepõlv. Õpetatud Eesti Selts kui ka ta ülesanded osaliselt pärinud uued asutused soovivad ühendada rahulikuks ülesehitavaks koostööks eesti kultuuri alal kõiki meie nii rahvuslikult mõtlemaid kui teaduslikult teguvõimsaid isikuid.

Meie oleme näinud tükikest Eesti kultuurilugu Seltsi ajaloo peegelpildis. Oleme näinud tõusu- ja mõõnaperioode, võitlusi ja otsimisi, kõike, mida pakub meile elu. Meie soov on, et järgmine sajand Eesti teadusele oleks kergem kui senine, kus siiski nii palju on saavutatud. Meie tahame olla elu keskel, võidelda ja võita, ja meie teadus on meile siin abiks. Meie teadus pole jäänud meile eluvõõraks, ta pole tegutsenud põhimõttel: kunst kunsti pärast. Ta peab edaspidigi jääma lähedaseks ja kokkukasvanuks eluliste ülesannetega. Seda peavad tagama meile ka järgnevad teadlastepõlvad, uued tulihingelised jõud, kes toovad ja parritavad oma nooruse jõu ja innukuse tugeva tahte ja teostamisvõimega ja loovad Eesti riigi ja rahva teenistuses teaduse kasuks uusi jäävaid kultuuriväärtusi. See on ka vaimne pärand meie rahva massiloomingust, mis on kajastunud meile F a e h l m a n n i ja K r e u t z w a l d i elutöö tundmaõppimise kaudu, see on jätkuv ülesanne ühelt rahvapõlvelt teisele, see on tema töötus ja usk.

Purtse-Jõesuus, jaanuaris 1938.

Otto Lillv

VÄLISPOLIITILINE RINGVAADE¹

ÜLDISELT. Uus aasta on seni olnud välispoliitiliselt võrdlemisi rahulik. Eriline pinevus on raugenud, kuigi vahekorrad ei ole kaugeltki selged ja poliitiline taevas endiselt täis kõuepilvi.

RAHVASTELIIT. Peale Maailmasõda tekkinud poliitiline konstellatsioon, niipalju kui see peegeldub Rahvasteliidus, ähvardas kokku variseda suure käraga enne viimast nõukogu saajandat koosolekut 20. jaanuaril s. a., kus pidid leppimatu vastastena kokku pörkama kaks voolu. Üks vool soovib nõrgendada Rahvasteliidu võimalist osa, selleks, et ka sealt eemale jäänud riigid võiksid tagasi tulla (nn. universaalsuse pooldajad, millise voolu eesotsas nn. Oslo riigid, ehk endised erapooletud). Teine vool aga ei pane rõhku sellele, kuipalju riike on Rahvasteliidus, vaid tähtis on selle tugevus kollektiivse julgeoleku ja rahu kindlustajana (Prantsuse-Nõukogude-Liidu-Tšehhoslovakkia grupp). Tegelikult selgus, et olukord pole sedavõrd halb, mis keelaks Rahvasteliidu reformi rahulist arutamist.

Vastavalt lükati küsimus edasi septembrikuu täiskoguni.

BRITI. Ühenduses mererelvastuse piiramise asjus rahvusvaheliste kokkulepete täielise kokkuvarisemisega, on Briti asunud täie hooga oma sõjalaevastiku väljaehitamise suurprogrammi teostamisele. Eriliselt soodustab seda Singapore'i sõjasadama lõplik valmimine, mis tähendab Kaug-Idas Briti laevastikule sama tugipunkti kui Gibraltar Euroopas. Seda muidugi senikaua, kui Jaapanil, Briti ainsal võimalikul vastasel Aasias, pole õnnestunud teostada suureulatuslikku kava — ehitada Singapore'i selja taga kanal läbi Indo-Hiina poolsaare. Siiani nõusolekul.

Isegi sekeldused Palestiinas ja sündmused Vahemeres, kus tundmatud veealused paadid kaks Briti laeva põhja lasksid, ei tõmba avalikku tähelepanu endale mererelvastuse hoogtööst. Vahemere sündmuste puhul deklareeris välisminister Anthony Eden, et Briti võtab säärase mereröövli vastu tarvitusele karmid abinõud, uputades Vahemere lääneosas Briti kontrollitsoonis iga veel all sõitva laeva ilma hoiatuseta.

Muide kestavad edasi Briti-Itaalia läbirääkimised Vahemere asjus, mille tõeliseks tagapinnaks on Abessiinia uue seisukorra kindlaksmääramine nii, et see kindlustaks ka Briti huvisid. Ühenduses nende raskustega lahkus 20. veebr. 1938. a. Mr. Anthony Eden välisministri kohalt. Tema asemele tulevat Lord Halifax, kes tuntud Saksa ja Itaaliaga liginemise pooldajana.

Iiri vabariik on enda ümber nimetanud Eyre riigiks, kes taotleb, et kogu Iirimaa saar selle alla kuuluks, kuid kes samal ajal on osalt majanduslikel kaalutlusil otsimas uusi lähenemisteid Londoni valitsusega. Tähelepandav on ses mõttes De Valera külaskäik Londoni.

PRANTSUSMAA. Valitsuse ümbermoodustamine ei toonud muudatusi tema välispoliitikasse. Sidemed Britiga on endiselt tihedad. Suhted Saksaga ebamäärased.

ITAALIA. Pärast Rahvasteliidust lahkumise teadaannet on signor Mussolini jäänud vaikseks. Kuigi ta rõhutab Berliin-Rooma telje olemust, arendab

¹⁾ Edaspidi limub igas numbris sellised ülevaated, eriti välis- ja sisepoliitikast, kui ka akadeemilisest elust ja kultuurpoliitilist küsimusist.

ta suhteid Doonau-riikidega ja otsib modus vivendi't teistega. Kõneldakse Itaalia suurist majanduslikest raskusist, mis vähendavad sõjakust, kuigi viimase õhutamiseks on sõjavägedes tarvitusele võetud eriliselt väljakutsuv „roomalik“ samm.

SAKSAMAA. Maailma üllatas, et Hitler viimasel silmapilgul ära muutis natside valitsuse viieaastase kestuse piduliku mälestuse Riigipäeva koosoleku. Šveitsi lehed ütlevad, et põhjust on andnud sõjaväe rahulolematuse seal kavatsetud kõnega, kus tahetud teravalt päevakorraale võtta Austria rünnaku küsimust.

Veel suurem üllatus järgnes 4. veebruaril, kus nagu väik selgest tavast ühes saksa rahvaga kuulis kogu maailm, et Hitler asendas välisminister v. Neurathi, kes määrati uuesti loodud salanõukogu esimeheks, v. Ribbentrop'iga senise saadikuga Londonis ja Hitleri eriusaldusemehega. Kutsus ära saadikud Roomast, Tokiost ja Franco juurest, ning mis peaasi, valandas „tervislikel põhjusil“ äsja lihtsa kantseleiametnikuga abiellunud sõjaminister feldmarssal v. Blomberg'i, vägede ülemjuhataja kindral Fritsch'i ja tosina teisi kindraleid, korraldas ümber kogu sõjaväe tipud, mille juhatuse võttis enda kätte. Ja kõike seda ilma vähemagi hoiatuseta. Kogu kava koostas nähtavasti Hitleri ligem 4—5-meheline sõpruskond, sest valitsusele teatati sellest alles tagantjärele kui sündinud fakti.

Sääraste otse revolutsiooniliste ümberlülitamiste põhjuseks loetakse vastolusid sõjaväe ja partei vahel, mis ilmesid juba läinud sügisel suurte manöövrite aegu, kus sõjavägi polnud rahul juhi improviseeritud sõjaliste üllatustega (kindr. Beck isegi andnud lahkumispalve) ning mille sihiks oli vastuseis sõjaväe liiga tihedale sidumisele natsionaal-sotsialistliku partei nõuetega.

Umberkorraldused on käimas, ja selle mõju Saksa sõjaväele võrreldakse marssal Tuhhatševski protsessile järgnenud mõjuga Vene sõjaväele. Igatahes Hitler olevat muutnud oma kõne teemi, 20. veebr. Riigipäeval ta kõneles juba Saksa-Vene suhetest, atakeerides viimast ja kõiki Saksa arvatavaid vastaseid. Saksamaa ei soovivat sõda, aga ta ei kartvat ka sõda.

FINIŠ AUSTRIAE? 12. veebr. toimus Berchtesgaden'is Saksa juht-kantseri Hitleri vestlus Austria liidukantseri Schuschnigg'iga, mille järeldusel asuti teostuma 11. juuli 1936. a. kokkulepet Austria ligindamiseks Saksaga, kuigi ilma vormiliku Anschlussita, tunnustades Austria sõltumatust, 1934. a. põhiseadust. Austria 3000 vangistatud nats.-sotsalisti vabastati, ja nats.-sot. dr. Seyss-Inquart, nimetati siseministriks. Nähtavasti järgneb sellele Saksa ja Austria välispoliitika kooskõlastus kommunismi ja Rahvasteliidu suhtes, ning lõpuks tollipiiride kaotamine ja rahasüsteemi ühtlustamine.

Itaalia olla sellega nüüd päri, saades Saksa toetuse oma välispoliitikale.

Briti ja Prantsusmaa jälgivad sündmusi „tähelepanelikult“, kuid teatava ärevusega.

BALTI. Siin valitseb väliselt rahu, kuigi Läti välisministri W. Muntersi klaasitõstmine „Itaalia kuninga ja Abessinia keisri“ auks löi meil laineid kui kõrvalekaldumine Balti riikide ühisest poliitikast, mis selles küsimuses asub äraootaval seisukohal. Huvitav, et kodus Munters oma jutuaajamises Läti ajakirjandusega vaikib selle intsidendi surnuks.

Muide ei ole see klaasitervitus veel tõeline tunnustus, kuigi moraalselt siduv vastavale välisministrile.

Eesti-Läti majanduslik vahakord on pinev, ettevalmistuseks mais eetsisvatele läbirääkimistele.

NÕUKOGUDE LIIT. Stalini konstitutsioon leidis rakendust a d m a j o r e m g l o r i a m parteile. Vorm uus, sisu endine.

Ärevust tekitavad kestvad piirivahejuhtumid Soomega, viimasel ajal ka Eestiga. Veebruari algul sai surma tulevahetusel kaks Vene sõdurit, kes olid tulnud Eesti territooriumile. 18. II lasti venelaste poolt maha kaks Eesti piirivalvurit ja nende saatja. Esimene küsimus likvideeriti rahulikult, teise puhul avaldasid proteste mõlemad pooled. Intsident pole lõppenud.

20. jaan. suleti kõik väliskonsulaadid Leningradis, mis muudetavat suureks sõjasadamaks. — 8. veebr. põgenes Bukarestist Nõukogude Liidu saadik **B u t e n k o** Rooma, „GPU terrori eest“. Ta olevat ärganud-ukrainlaste liikumise pooldaja.

RUMEENIAS on üks valitsuse muudatus teise järele. Kuna venelased olevat ähvardanud Rumeenia fašistliku Goga valitsuse tegevuse tõttu Bessa-raabiat okupeerida ja Briti ja Prantsuse valitsused ei lubanud Rumeeniale laenu, kuni kestab juutide tagakius, kuulutas kuningas **C a r o l** end diktaatoriks, valitsedes ilma parlamendita, ja seadis valitsuse etteotsa — 80-aastase patriarhi **Christea**. Aga juba seegi valitsus kõigub. Ametist lahkudes olla Goga ütelnud, perefraasides ap. Paulust: „Israel, sa oled mind võitnud.“

HISPAANIAS. Rindel oluliste muudatusteta. Võitlus Terueli ümber püsib.

HIINA-JAAPANI relvastatud konflikt kestab edasi, kuid Jaapani trooni-nõukogu erakordsel istungil otsustas sõda mitte kuulutada Hiinale. Nähtavasti on Hiina lagunemine vältimatu.

A. PIIP.

„AKADEEMIA“ järgmine number ilmub 25. märtsil s. a. Käesolev number viibis ajakirja väljaandmisloa ümberregistreerimise tõttu Üliõpilasseltside Vilistlaskogude Liidu nimele.

Toimetuse.

„Akadeemia“ ilmub 8—10 korda aastas. Tellimishind aasta lõpuni kr. 5.—

Toimetuse: **Alfred Koort, Hans Kruus, Ants Piip,**
tegev- ja vastutav-toimetaja **Jaan Ots.**

Väljaandja: Üliõpilasseltside Vilistlaskogude Liit. Toimetuse aadress: Ülikooli
15—3 Tartu, telefon 13-49, posti jooksev arve nr. 2389.

Ilmus 28. veebr. 1938.

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1938.

ERA

A/S "TEKLA"

RIIDEKAUPLUSED

TALLINN, SUUR KARJA 15, PÄRNU 6

HAAPSALU, KURESSAARE, MUSTVEE,
NARVA, PEISERI, PARNU, RAKVERE,
VALGA, VILJANDI, VÖRU

Ühistegelik kindlustusselts "EESTI"

ASUT. 1907. A.

Dõhikapital Kr. 135.000-

Tasutud kahjusid üle Kr. 3.000.000.—

Kindlustusvõtjailt ei nõuta sunduslikku lisavastutust

VALITSUS: TARTUS, SUURTURG 8

Eestlase parimaks
sõbraks oli ja jääb
rahvuslik suurpäevaleht

Postimees

värskemad kodu- ja välismaa
päevauudised, põnevamad seeria-
kirjutised, haaravamad romaanid.
Asjatundlikult ja huvitavalt toi-
metatud eriosakonnad. Igal püha-
päeval nalja- ja pilkeleht
„Sädemed“

*Kõigi Eesti laste
lemmikajakirjaks on muutunud*

Lasteleht

Parimad kaastöölised.
Põnev ja meelikõitev sisu.
Palju pilte ja hulk mõistatusi.
Ilmub 2 korda kuus.
Üksinumber 20 senti.